

**UYGULAMALI ETİK BAŞLIĞI ALTINDA TIBBİ
ARAŞTIRMALARDA ETİĞİN ROLÜ VE TABİBİN AHLAKİ
DEĞERİNİN TARİHİ**

Rabia Tuba GÜÇEL PİRİNÇ

**Ocak 2019
DENİZLİ**

**UYGULAMALI ETİK BAŞLIĞI ALTINDA TIBBİ
ARAŞTIRMALARDA ETİĞİN ROLÜ VE TABİBİN AHLAKİ
DEĞERİNİN TARİHİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Felsefe Ana Bilim Dalı
Sistematik Felsefe ve Mantık Bilim Dalı**

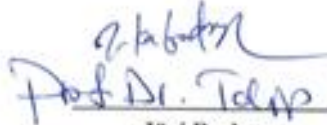
Rabia Tuba GÜÇEL PİRİNÇ

Danışman: Prof. Dr. Fikri GÜL

**DENİZLİ
2019**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Felsefe Anabilim Dalı, Sistematik Felsefe ve Mantık Bilim Dalı öğrencisi Rabia Tuba GÜÇLÜ PİRİNÇ tarafından Prof. Dr. Fikri GÜL yönetiminde hazırlanan “Uygulamalı Etik Başlığı Altında Tıbbi Araştırmalarda Etik Rolü ve Tabibin Ahlaki Değerinin Tarihi” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 25. 03. 2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Tolun KASANOĞLU
Jüri Başkanı

Prof. Dr. Fikri GÜL Ar. Gör. Üy. / H. K. L. ÇAKIRSOĞLU AKSOY
Jüri Üyesi Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 03/04/2019..tarih ve ...14/04. sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet BARDAKCI
Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza :
Öğrenci Adı Soyadı : Rabia Tuba Güçel Pirinç

ÖN SÖZ

Bu çalışma, tıp tarihi ve tıp etiğini araştırmanın niçin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Tıp tarihinin, okundukça merak uyandıran bir disiplin olması, onun insanlık tarihi ile birlikte başlamasından kaynaklandığı kanaatindeyiz. İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren varolagelen tıp; hastalıklara deva bulmak, insanların acılarına merhem olmak adına çaba göstermiş ve bugün modern anlamdaki tıbbın oluşumuna kadar gerek içgüdüsel, gerek büyüsel, gerek dini etkenlerle ve gerekse de deneysel olarak tarihi serüvenine bu yaklaşımlarla başlamıştır.

Tıp tarihi, 19. yüzyılda modern tıbbın doğuşuna kadar olan süreç içerisinde tıbbi uygulama ve tedavi çeşitleri ile bir başka problem ve çözümü de beraberinde getirecektir. O da hekimin sorumlulukları, sahip olması gereken ahlaki değerleri, olayları analiz edebilme gücü ve yaklaşımıdır. Bugünkü manada modern tıp anlayışının, kadim tıp ve etiği ile aralarında büyük uçurumlar bulunduğunu düşünmek elbette yanlış olur. Tıp ve tıp tarihi arasındaki köprü, *yeninin eski olanı ortadan kaldırmasına* yönelik değil, aksine kümülatif olarak ilerleyen, yani birikimlerle bugünkü tıp anlayışının inşa edilerek kurulmuş halidir. Hekimlerin, sağlık personellerinin ve bununla ilintili olarak şifa arayan hastaların tıbbi etik hakkında bilinçlendirilmesi, tıp tarihi ve kadim tıp etiğini de öğrenmeleri, tıp bilimine ve günümüz seküler tıbbi tedavi yöntemlerine de katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Tıp tarihi ve Deontoloji ile ilgilenen ülkemiz bilim insanları başta olmak üzere temel tıp bilimlerindeki ve klinik bilimlerdeki bilim insanlarının ve ontolojik temellerinin atıldığı kadim dönemleri inceleyip modern tıp ile karşılaştırılması yeni yaklaşımların ortaya çıkışını da beraberinde getirecektir. Bu çalışma, tarihsel bir metin kimliği taşımanın yanında, günceli de yakından takip eden, tıp etiği alanında yapılmış çalışmalar kaynak alınarak işlenecektir.

Tez konusunu bu kadar ilgi çekici kılan şey, insanlık tarihinin başlangıcıyla aynı yaşta olan bir alan olması, tıp tarihi ve tıp etiği alanını ilgilendiren değerli yazarların ve alimlerin kıymetli eserlerinin var olması ve bugüne kadar tezin konusuyla ilgili yapılmış çalışmaların, kitap ve makalelerin ufuk açıcı yeni bir bakış açısı kazandırdığını düşündürmesidir.

Faydalandığım eserleri kaleme alan yazarlara, yabancı eserleri çeviren kıymetli çevirmenlere teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmalarım sırasında dikkatimi çeken bir diğer konu ise bu konu ile ilgili olan birçok eser ve yazmanın hala çevrilmeyi bekliyor olduğudur. Tarihle ilgili daha berrak ve doğru bilgiye ulaşmak adına bu çevirilerin yapılması gerektiği kanaatindeyim.

Öncelikle Yüksek Lisans eğitimim boyunca ve tez danışmanlığı sırasında hiçbir desteğini benden esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Fikri Gül'e ve bölümümüzde bulunan diğer kıymetli hocalarıma, Enstitü yönetimi ve personeline şükranlarımı sunarım.

Hayatım boyunca hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan, maddi ve manevi desteğini esirgemeyen sevgili annem Mübeccel Güçel'e ve sevgili babam Dr. Mehmet Şahin Güçel'e, ablam Semiha Katıöz'e, ağabeyim M. Fatih Güçel'e en kalbi teşekkürlerimi sunarım.

Rabia Tuba Güçel PİRİNÇ

Denizli 2019

ÖZET

UYGULAMALI ETİK BAŞLIĞI ALTINDA TIBBİ ARAŞTIRMALARDA ETİĞİN ROLÜ VE TABİBİN AHLAKİ DEĞERİNİN TARİHİ

Güçel Pirinç, Rabia Tuba

Yüksek Lisans Tezi

Felsefe ABD

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Fikri Gül

Ocak 2019, VII+104 sayfa

Bu çalışma tıp alanında etiğin temellendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Günümüz tıbbi etik ilkeleri olan yaşama saygı, özerklik, zarar vermeme, adalet, yasallık gibi temel ilkelerin geçmişte Hipokrat'tan Galen'e, Ortaçağ'da Ebu Bekir Er-Razi'nin Tabip Ahlakı risalesinden, Osmanlı döneminde Emir Çelebi'nin yazmış olduğu *Enmûzecü't-Tıbb* eserinde deontoloji ile ilintili olan son bölümünde hekimlere verilen öğütler olan *Vesâyâ-yı Hükemâ-yı Selef ve Halef*'e ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında hekim kimliği ile ilk deontoloji müderrisliği yapan Abdülhak Adnan Adıvar'a kadar birçok hekim, alim günümüz tıp etiğinin ve ilkelerinin temelini atmıştır. Bu çalışmada tıbbi etiğin temellendirilmesi ve tarihselliği vurgulanarak gelecek çalışmalarda tartışmalara da kaynak niteliği taşıması hedeflenmektedir.

Ahlakî biyolojik temele yerleştiren kuramsal anlayış çerçevesinde etik, hem eski hem de günümüzde popülerliğini koruyan bir kavram olarak gündeme gelmektedir. Tıbbi etik, tarihselliği bakımından 'Hipokrat Yemini' ile Antikçağ filozoflarının, hekimlerin görev alanlarını belirleyen kurallar doğrultusunda Ortaçağ ve Erken Modern Dönemde de farklı ilkeler geliştirmiş, günümüz tabip ahlakının temellerinin atılmasını sağlamıştır. Burada hedeflenen, tıp etiğinin tıbbi gelişmelerdeki rolü ve misyonuna vurgu yapmak, hekimlerin ve sağlık personellerinin etik bilinç ve duyarlılığının önemi üzerine farkındalığı arttırmak ve tarihle bugün arasında bir köprü vazifesi gören tıp etiğiyle akademik boyutta ilgilenenlere yol gösterici nitelikte olması nihai amaçtır.

Anahtar Kelimeler: Uygulamalı Etik, Tıbbi Etik, Tıp Tarihi, Deontoloji.

ABSTRACT**THE ROLE OF ETHICS IN MEDICAL RESEARCH AS PART OF APPLIED ETHICS AND THE HISTORY OF MORAL VALUES FOR PHYSICIANS****Güçel Pirinç, Rabia Tuba****Master's Thesis****Department of Philosophy****Adviser of Thesis: Prof. Dr. Fikri Gül****January 2019, VII+104 pages**

This study emphasizes that medical ethics should have firm foundations. The foundations of the current principles of medical ethics, such as respecting life, autonomy, carefulness, justice and legality were laid by Hippocrates and Galen in Ancient Greece, Abu Bakr Ar-Razi in his „Physician's Ethic“ tractate during the Middle Ages, the Ottoman Emir Celebi in the last part of his „Enmûzecü't-Tıbb“ – related to deontology and titled Vesâyâ-yı Hükemâ-yı Selef ve Halef – as well as by Abdülhak Adnan Adivar, who was a physician and professor during the early years of the Turkish Republic and many other scholars, physicians etc. This study aims to emphasize the foundations of medical ethics and also to act as a reference for future studies in this field.

Ethics, within the frame of a theoretical understanding that places morality on biological foundations, is a concept that has been of relevance both in the past and today. Historically, medical ethics has been developed through the “Hippocratic Oath“, which has delineated the frames of the physicians's field of duty in the Middle Ages and the early modern period. It has also provided the foundations of contemporary medical ethics. The main aim of this study is to emphasize the role and mission of medical ethics in medical developments, to raise awareness of the importance of ethical consciousness and sensitivity for physicians and health personnel and to pave the way for those who have an academic interest in medical ethics.

Keywords: Applied ethics, medical ethics, history of medicine, deontological ethics.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	vi
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM UYGULAMALI ETİK

1.1. Meslek Etiği.....	9
1.2. Tıp Etiği	10
1.2.1. Tıp Etiğinin Önemi ve Yöntemi.....	12
1.2.2. Tıp Etiği ve Biyoetik.....	14
1.2.3. Tıp Etiği ve Tıp Deontolojisi.....	15
1.2.4. Tıp Etiğinde Kuramlar.....	17
1.2.5. Tıp Etiği Kodları.....	21
1.2.5.1. Nürnberg Kodları.....	22
1.2.5.2. Dünya Tabipler Birliği Helsinki Bildirgesi.....	24
1.2.5.3. Diğer Etik Kodları.....	28
1.3. İnsan Üzerinde Etik Dışı Araştırmaların Kısa Tarihçesi.....	31

İKİNCİ BÖLÜM TIP ETİĞİ İLKELERİ

2.1. Tıp Etiği İlkeleri Hakkında.....	37
2.1.1. Özerklik (Otonomi) İlkesi.....	39
2.1.2. Aydınlatılmış Onam.....	43
2.1.3. Zarar Vermeme İlkesi-Yararlı Olma.....	45
2.1.4. Adalet ve Eşitlik İlkesi.....	48
2.1.5. Gizlilik İlkesi.....	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM HEKİMLER VE ESERLERİ

3.1. Hipokrat.....	52
3.2. Galen.....	57
3.3. Ebû Bekir er-Râzîve Deontoloji Kitabı Ahlâku't-tabîb.....	60
3.4. Huneyn bin İshâk ve Kitâb fi İmtihân al-atibbâ'.....	74
3.5. İshâk Bin Ali er-Ruhâvî ve Eseri Edebü't - Tabib.....	76
3.6. Emir Çelebi ve ünlü eseri Enmûzecü't-Tıb'da Tıbbî Deontoloji ile ilgili bir bölüm: Vesâyâ-yı Hükemâ-yı Selef ve Halef.....	85
3.7. Abdülhak Adnan Adıvar, Tıp Tarihi ve Deontoloji.....	90
SONUÇ.....	95
KAYNAKLAR	100
ÖZGEÇMİŞ.....	104

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
bkz. : Bakınız
C. : Cilt
çev. : Çeviren
d. : Doğum tarihi
ed. : Editör
h. : Hicrî
m. : Miladî
m.ö. : Milattan önce
m.s. : Milattan sonra
MS : Manuscript (Yazma)
Nr. : Numara
öl. : Ölüm tarihi
S. : Sayı
s. : Sayfa
TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
vs. : ve saire
Yay. : Yayını
yy. : Yüzyıl

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

$\bar{A} = \bar{a}$ آ

$\bar{D} = d$ ض

$\dot{G} = g$ غ

$\bar{H} = h$ ح

$\bar{H} = h$ خ

$\bar{I} = i$ ع

$S = s$ ث

$\dot{S} = s$ ش

$\dot{S} = s$ ص

$\bar{T} = t$ ط

$\bar{U} = u$ و

$\underline{Z} = z$ ذ

$\underline{Z} = z$ ظ

$' = \text{'}$ ع

$? = \text{'}$ ء

GİRİŞ

Eski Yunan felsefe terimi olan etik, bir süre sonra Ciceron'un Latince *Moral* kelimesi ile yer değiştirmiş ve kullanılmaya başlanmıştır. Bu kelime zamanla bizde ve Batı'da ahlak ve maneviyat anlamlarına tekabül etmiş olup, sonrasında etik kavramının, daha ziyade evrensel ve felsefî bir kavram teşkil ettiği düşünülmüştür. Tabiplik meslek ahlakı ve tabiplerin meslektaşları arasındaki ilişkileri inceleyen Tıp Etiği ve Biyoetik kavramları yerini Deontoloji terimine bırakmış, 19. yüzyılın sonlarına doğru kadın sağlığı, aile sağlığı, iş sağlığı konusundaki uygulamalar ve yasal düzenlemeler oldukça kavramın kendisinde barındırdığı anlam da bir o kadar zenginleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da etik problemler gündeme getirilip mahkemelerin kurulduğu, bildirgeler yayımlandıktan sonra Biyoetik kavram ve kuralları, sadece basit etik ilkeler ve kuralları kapsayan bir kavram olarak değil, hata doğurması muhtemel olan ciddi mevzularda yapılan yanlışları değerlendirebilmek, yargılayabilmek ve bunu dünyada geçerli hale getirebilecek bir sistem ve Biyoetik kural ve felsefesi zuhur etmiştir. Organ nakli, gen projeleri gibi uygulamaların hukuki boyutlarını irdeleyen Biyoetik, kadim ahlak anlayışından da beslenerek, yalnızca yasalara uyulmalıdır düsturunu aşamayıp, adalet ve insan sevgisine dayandırılan önemli bir disiplin haline gelmiştir.¹

Tıp etiğinin ne olduğunu anlayabilmek için ilk önce kelime manasına, nasıl tanımlandığına bakmak uygun olacaktır. Etik, tanımı gereği Yunanca 'Ethos' sözcüğünden türeyen, İyonyalı düşünürlerden beri 'iyi', 'doğru' kavramlarını, 'mutlak iyi', 'mutlak doğru'yu arama çabasına yönelik zihni bir faaliyettir. Tıp uygulaması içerisinde değer sorunlarını aydınlatma alanı tıbbi etik adıyla adlandırılmaktadır. Tıp etiği veya tıbbi etik, yöntem bilgisi bakımından üç temel soru ile (ne, neden, nasıl) temellendirilip açıklanmaya çalışılmalıdır. Evvela tıbbi etiğin ne ile ilgilendiği, tıbbi uygulama esnasında hekim-hekim, hekim-hasta, hekim-kurum, denek-araştırmacı ile ilgili sorunlarla ilgilenmelidir.

Tıp etiğinin amacı tıp uygulamasının içerdiği iyi ve kötünün hangi değerler ölçüt alınarak belirlenebileceği, gerek toplumsal gerek evrensel nitelikli değerlerin olup olmayacağı ve bu etik sorunların eskiden beri var olagelen etik sorunlar mı yoksa

¹ Hüsrev Hatemi ve Hanzade Doğan (ed.), *Medikal Etik 11- Çeşitli Tıp Konularının Tıp Etiği ile Sentezi*, Yüce Yayın, 2013, İstanbul, Sunuş Kısmı.

günümüz bilimsel, sosyokültürel gelişmelerin meydana getirdiği etik sorunlar mı olduğu araştırılmaktadır.

Tabiplerin tedavi ediciliğine yönelik olan tıbbın, tabip-hasta ilişkisi ve tabibin hastasına karşı sorumluluğunu ele alması durumuna dönmesi, incelenmesi gereken bir durumdur. Tabiplik konusunda önemli ipuçları veren Hekimlik Andı metinlerinde ağrısız ölüm, hasta sırrını koruma, kürtaj gibi günümüzde de benzer tartışmaların yaşandığı konular yer almaktadır. Günümüz sosyo-kültürel, teknoloji ve bilimsel faaliyetlerde görülen farklılıklar ve ortaya konan etik alanındaki çalışmalar hiç şüphesiz tarihsel bir temele dayanmaktadır. Bilimsel faaliyetlerde yaşanan bu farklılıklar geçmişle aralarında kurdukları bağ ile farklılıklar gösterdiği kadar benzerlikler de göstermektedir. 2500 yıl önce tabip-hasta ilişkisinde hastanın sırrını saklamak elbette günümüzde de geçerliliğini koruyan bir ilkedir. Çağlar öncesinde tıbbi etiğin temellerinin atıldığı dönemde hekimin tek bir hastaya karşı sorumluluğu mevcutken zamanımızda hekimin bir topluma karşı taşıdığı sorumluluk geçerli kılınmaktadır. Kitlelerin hayati önemleri göz önünde bulundurulduğu takdirde tabip-hasta arasındaki sır saklama ilkesi geçerliliğini yitirmek durumunda kalmaktadır. Tarihte yaşanan her dönemin kendine has kimyası gereği farklılıklar göstermesi bilimsel faaliyetler için de söz konusudur. Fakat burada olası bir *anakronizmden* kaçınmak gerekir.

Tıbbi etik ve Deontoloji, birçok düşünür ve alimin fikri ve ilmi çalışmaları sayesinde yerinde saymamış, insanlık tarihi boyunca tıp bir meslek dalı olarak gelişme gösterip ahlaki ve hukuki boyutlarıyla da incelenmiştir.

Prehistorik dönemde ilk insanların primitif tıp anlayışları üzerindeki bulgular yetersiz olmakla birlikte, dolaylı bulguların bizi mantıksal çıkarımlar yapmaya yönlendirdiğini söyleyebiliriz. Bu dönemde hastalığın doğa üstü olduğu, batıl düşünceler, sihribazlık ve büyülerin hakim olduğu görülmektedir. Hastalıkların, hastanın ruhunda bulunan kötü niyetli cinden kaynaklı olduğu, onu insan bedeninden çıkmaya ikna etmek gerektiği inancına dayalı dini yaklaşım tarzlarından, dünyanın en eski cerrahi uygulamalarından biri olan Trepanasyonla kafatasında meydana gelen kırıklardan, ilaç yapımında kullanılan bitki tohumlarının varlığından, Neolitik zamanlardan kalma mağara duvarlarına çizilmiş bir çok resimden çıkarım

yapabilmekteyiz.² Ayrıca tıbbi geleneklerine, günümüz dünyasında yaşayan ve hiçbir bozulmaya uğramamış ilkel topluluklardan yola çıkarak da bilgi sahibi olabilmekteyiz.

Bu kabilelerde tabiplik yapanlar, sihirbaz olarak da görülen ve topluluğun güvenini kazanmış saygın insanlardır. Onlar hastalıkları tedavi ederken, ilk olarak hastalığın herhangi bir tanım ve ahvali hakkında bilgilendirme yapmazlardı. Bu kimseler görev ve sorumluluk bilincinde olup, tabibin hastasının sırrını tutan, onun yararını gözetten bir kimse olması, tarih öncesindeki çağlarda da bu tip kimselerin olduğu ve bu sihirbaz hekimlerle ilgili bir takım hukuki kuralların olduğu düşünülmektedir. Sonrasında tabiplerin tıbbi uygulamalardaki ödev ve sorumlulukları daha ilmi bir hal alıp, hukuki bir kavram olarak eski Mezopotamya'da Babil'in ilk krallarından Hammurabi tarafından hazırlanan Hammurabi Kanunları (M.Ö. 1800-1750) gibi ilk yazılı yasalarda da görülmektedir.³

Mezopotamya'da bulunan M.Ö. 4000-5000 yıllarında yaşamış ilk uygarlıklardan olan Sümerler, tabip sorumluluğunun üzerinde durmuşlar, tüm tıbbi uygulamaları dini faaliyetlerle birlikte yürütüp, hekimlere önemli şahsiyetler gözüyle bakmışlardır.⁴

Tıbbi Deontoloji ile ilgili kadim Mısır'da papirüslere yazılanlar, tabibin yüklendiği görev ve sorumlulukların Hammurabi Kanunlarında yazanlardan çok daha katı ve keskin olduğunu göstermektedir.⁵ Eğer bir tabip yazılı olan tedavi yöntemlerini hastalarına uygulamıyorsa, ya da başka bir metot denemeye kalkışırsa bunun sonucunda da hastası ölürse hekim çok ağır cezalara çarptırılırdı.⁶

Kadim Hint tıbbında da yine Mısır'da olduğu gibi deontoloji ve tabiplerin sorumlu oldukları alanlardan, bu alanlarda meydana gelen sorunlardan bahsedilmektedir. Manu ve Zorastre yasalarında mesleğini kötüye kullanan veya tecrübesizlikleri sonucu hata yapan tabiplerin para cezası almaları gerektiği ve buna ek olarak Zorastre Yasası'nda daha da ileri gidilerek, mesleğinde mahir olmayanların parçalanıp öldürülmeleri gerektiği yazmaktadır. M.Ö. X. ve M.Ö. XV.yy'da yazılmış

² Mehmet Göksu, *İslam Filozoflarının Tıp Bilimine Katkıları (İbn Sina Örneği)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 1.

³ Ayşegül Demirhan Erdemir, *Tıpta Etik ve Deontoloji (Yirmibirinci Yüzyılda)*, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, 2011, s. 2.

⁴ A.D. Erdemir, *age.*, s. 2.

⁵ M. Göksu, *agm.*, s. 14.

⁶ A.D. Erdemir, *age.*, s. 2.

olan Hintlilerin kutsal kitabı Veda, cerrahilikle ilgili yüzden fazla aletin neye yaradığını anlatan ve 760 tıbbi bitkinin ilaç olarak kullandığını kaydeden, cerrahinin kurucu babası olarak bilinen hekim Susruta'nın M.Ö. VII. yy'da yazdığı yine aynı isimli eserde, M.S. 1.yy'da yazılan Şaraka'da da tabiplerin görev ve sorumluluklarından ve bununla ilintili olarak hayatın üç ana hedefinden bahsedilmektedir. Bir hekim ondan şifa bekleyen hastasının derdine derman olur ve hastasını sevindirir, böylelikle dini vazifesini yerine getirmiş olur. Şifa bulan hasta ona müteşekkik olur ve namı saygın bir hekim olarak yayılır, maddi durumu iyi olanlardan emeğinin karşılığını alır.⁷

Hint felsefesinde devamlı bir devinim içerisinde olan evrenle insan arasındaki ilişki şu şekilde ifade edilmektedir:

“İnsan; fiziksel yapıyı oluşturan ateş, su ve hava elementlerine sahip olan ve ilahi orijinini kaostan alarak madde ve ruh olmak üzere iki farklı forma dönüştüren evren ile sürekli hareket içinde olan bir temsilcidir.”⁸

Bir insanda sağlığın devamı, vücutta bulunan sıvıların dengede olması ile ilgilidir. Bu teori İslam tıbbında Hıtlar Teorisi olarak (kan, balgam, sarı safra, sevda), Batı'da Humoral Patoloji Teorisi olarak bilinmektedir. Bireyin toplumla olan ilişkileri, dini ve fiziksel etkileşimi, sosyal ilişkileri ve bireyin ruhsal durumu sıvı dengesine etki etmektedir. Bu dengenin bireyde eylem ve ahlaki yapının oluşması açısından da önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Tabip, ahlaki bir amaca hizmet etmeyi manevi değerlere ulaşabilmeyi hedefler.⁹

“Tıp, vücut yapısını keşfetmeye dayanır; Hekim parçalara ayırır, temizler ve tekrar yerine koyar.”¹⁰*

Tıbbi etik ve Deontoloji incelenirken kaynak alınan dönem kadim Yunan tıbbi olmuştur. Rahip hekimler, halk tabipleri, düşünürler, cerrahlar, botanikçi tabipler Antik Yunan'da görev almaktaydı. Mabet tedavisinin uygulandığı M.Ö. VIII.yy'da hastalar

⁷ A.D. Erdemir, *age.*, s. 3.

⁸ A.D. Erdemir, *age.*, s. 5.

⁹ A.D. Erdemir, *age.*, s. 5.

* Bazı kaynaklarda *tabip* kelimesi yerine *hekim* kelimesi kullanılmaktadır. Dil birliği açısından bu tezde *tabip* kelimesi kullanılmıştır.

¹⁰ A.D. Erdemir, *age.*, s. 5.

yıkanırlar, onlara kurban eti tattırılır, uyutulurlar, sabah dinç ve sağlıklı olarak güne başlarlardı. Bu uygulamanın Hz. İsa dönemine kadar sürdüğü tahmin edilmektedir.¹¹

Filozof tabipler Yunan tıbbını saran kurnazlara yalancılara, sihir yapanlara ve el çabukluğuyla tedavi etmeye kalkanlara karşı halkı uyarmışlardır. Yaklaşık olarak M.Ö. 1000 yıllarında Homer döneminde tıbbın batıl düşüncelerden, sihirden daha ampirik rasyonel tıba doğru kaymaya başladığını söyleyebiliriz.¹²

Kadim Yunan’da tıp ilmini farklı bir noktaya taşıyan, bilimsel tıbbın kurucusu olarak bilinen Hipokrat, günümüz tıp etiği tartışmalarının temelinde bulunan bir hekimdir. *Hipokrat Aforizmaları* isimli eserinde bir tabibin görevleri, hastalarına nasıl davranması gerektiği, tabibin kendi kişisel ve ahlaki özelliklerinin ne olması gerektiği izah edilmektedir. Tıp etiği açısından milat sayılan Hipokrat Yemini, aynı zamanda bir zihniyet değişimini de ifade etmektedir. Tıp uygulamalarında nazar-ı dikkate alınması gereken şey, birinci planda hastanın olmasıdır. Ona yarar sağlamak, ona onun zararına dokunacak hiçbir uygulamayı yapmamak, sırlarını ifşa etmemek en temel ahlaki ilkelerdendir.¹³

Hipokrat’tan sonra birçok batılı ve Müslüman filozof ve hekim, tıp etiği ile ilgili devrim niteliği taşıyan bu ilkeleri kaynak gösterip kendi kültür ve dönemlerine göre yorumlamışlar, bayrağı taşıyan her bir tabip bir diğerine rehber olmuş ve böylelikle tıp alanında yeni görüş ve uygulamalar ortaya çıkmıştır. Tabip ve düşünürler için Hipokrat’tan sonra gelen en önemli kaynak, Miladî 2. yüzyılda Roma İmparatorluğu döneminde yaşayan Galen olmuştur. Hipokrat’tan önemli ölçüde etkilenen Galen, kaleme aldığı eserlerinde ona ait eser ve fikriyata dair çeşitli açıklamalar getirerek Yunan tıbbının ilerlemesini sağlamış, İslam tıbbı ile Hipokrat arasındaki bağın kurulmasına yardımcı olmuştur. Bir tabipte olması gereken ahlaki özellikleri, tabibin hastası ile arasındaki ilişkinin ölçüsü ve uyması gereken kurallar ve ilkeleri Galen’de daha da açıklayıcı bir şekilde görmekteyiz.¹⁴

Antik Yunan’dan sonra bilimsel bir fikri sıçramayı yapan İslam Medeniyeti, M.S. 750-900 yıllarında Abbasi devrinde yapılan çeviri hareketleri ile birlikte altın

¹¹ A.D. Erdemir, *age.*, s. 4.

¹² A.D. Erdemir, *age.*, s. 4.

¹³ Şahin Aksoy, “*Tıp Etiğinin Ülkemizdeki ve Dünyadaki Tarihi*”, Ayşegül Demirhan Erdemir, vd., (Ed.), *Çağdaş Tıp Etiği* içinde, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, 2003, s. 4.

¹⁴ Ş. Aksoy, *agm.*, s. 4.

çağını yaşamıştır. Bu çeviri hareketleri salt olarak dil bazında kalmamış aynı zamanda teknik terimlerin dahi kusursuz işlenip tercüme edildiği eserlerde bulunan hataları da ortaya çıkartıp bilgi birikimi ile yeni fikirlerin tezahür etmesini de sağlamışlardır.¹⁵

İlmi faaliyetlerini hızlandıran Müslüman bilim insanları İslam dininin ilmi kadın ve erkeğe farz kılması ile ivme kazanmış, dini hükümlerle birlikte insani ve tabiat bilimleri gibi müspet ilimlerin bireyi Allah'ı tanıma yolu olan Marifetullah noktasına ulaştırdığından bilginin kutsiyetine dikkati çekmişlerdir.¹⁶

Kur'an-ı Kerim'de *Yaratan Rabbinin adıyla oku* ayeti, ilmi ön plana çıkaran, hayatın merkezine konulması gerektiğini vurgulayan bir emirdir. Bu emir devamında *O Rabbin ki, kalem ile yazmayı öğretti. İnsana bilmediğini öğretti* ayeti ile tüm insanlığın kültürü ve ilmi yapısına işaret eden kalem kelimesi İslam dininin insanları hangi yöne kanalize ettiğini bizlere göstermektedir. İslam peygamberi Hz. Muhammed'in tıp ve sağlıkla ilgili verdiği öğütler 'Tıbbı Nebevi' başlığı altında toplanmış, onun sağlıkla ilgili söylediği sözlerin bir derlemesi olarak İslam tıp âlimlerine de yol gösterici nitelikte olmuştur. Peygamber tıbbı da denilen bu öğütler arasında tıp etiğine ilişkin bir çok ilkelerin bulunduğunu da görebilmekteyiz.¹⁷

İslam peygamberi, insanlığın şifa ararken, ehil bir tabibe görünmelerinin önemini, cahillerden uzak durulmasının gerekliliğini, batıl ve ilmi bir izahı olmayan uygulama ve tedavilerden uzak durulmasının mühim olduğunu, tabip olmayan bir insanın hastaya verdiği zararı ödemesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁸ Bu kaynaklarda yazılı bulunan tavsiyeler, Antik Yunan ile İslam kültürünü bir potada eritmek isteyen hem Müslüman hem de gayrimüslim âlimler için önemli bir kaynak teşkil etmektedir.¹⁹

Deontoloji ile ilgili eserleri olan Razi, Huneyn b. İshâk, Ruhavi gibi tabip ve âlimler tabibin hastalarına karşı sorumlu olduklarını, insanlar arasında herhangi bir sosyal statü ve sınıf gözetmeksizin onları tedavi etmenin hekimlik ahlakına yaraşır bir tavır olduğunu vurgulamışlardır.

¹⁵ George Saliba, *İslam Bilimi ve Avrupa Rönesans'ının Doğuşu*, Butik Yay., İstanbul, 2008, s. 12-13.

¹⁶ Ş. Aksoy, agm., s. 5.

¹⁷ Ş. Aksoy, agm., s. 5.

¹⁸ M. Göksu, agm., s. 36.

¹⁹ Ş. Aksoy, agm., s. 5.

Tabibin ahlakı, tarih sahnesinde yerini alan Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde de tıp etiği başlığı altında âlimlerin üzerine eğildikleri bir konu olmuştur. Özellikle Osmanlı dönemine ait tıp eserlerinde 'vasiyyet' adı altında tabiplerin ödev ve sorumluluklarında, meslek ahlakına ilişkin nasihat ve kurallara değinilmiştir.²⁰

Bu çalışma, çağlar boyu insanlık tarihi ile birlikte başlayan tıbbın, bilim, sanat ve ahlak (moral) senteziyle oluşan bir bilim dalı olduğunu ve bu bilim dalının ahlaki yapısının geçmiş ve günümüz dünyası için ne anlamı ifade ettiğini, hangi metotlar izlenip, nasıl temellendirildiğini, bu bilim dalı ile uğraşanlar tarafından onların gözlüklerini takıp tarihsel bir yolculuğa çıkmayı, o gözlüklerden bakmayı hedeflemektedir.

Toplumlar tarafından geliştirilen ahlak, norm ve kurallar, insanların birbiriyle olan davranış ve ilişkilerin belirli bir düzende işleyen değerler bütününe karşılık gelir. Ahlak, üzerinde düşünömsel ve sorgulayıcı bir tavır olan ahlâkın gelenekselleşmiş kural ve normlarını artık pasif bir yüklenici halden aktif bir hale getirir ve ona evrensellik kazandırır. İnsanların hangi amacı takip etmesi gerektiği ve değerler üzerine sorgulayıcı bir tavır alan etik, çağlar boyu filozofların üzerinde durdukları bir konu olmuştur.

Modern dünyanın büyük buhranlar yaşadığı birinci ve ikinci Dünya Savaşı sonucunda insanlara yaşatılan sıkıntıların bir tezahürü olarak 20. yüzyılda Uygulamalı Etik müstakil bir disiplin olarak tarihte yerini almıştır. Sanayileşmenin başladığı 19. yüzyıldan itibaren, tahrip edilen doğa, ölkelerin aralarında yaşanan ekonomik güç savaşları sonucunda dünyanın yaşadığı mağduriyet bu disiplinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Dünyada olup biten bu sorunlar, beraberinde ahlak yoksunluğunu ve sonucunda ortaya çıkan sorunları da gözler önüne sermektedir. İnsan haklarına yapılan saldırılar, eşitsizlik, ırkçılık, kapitalist düzen gibi ahlaki problemler modern dünyanın gerçekliğidir ve bu problemlerin ele alınması gerekmektedir. Günümüzde gelişen bilim ve teknoloji ile birlikte insanlar üzerinde ve çevre üzerinde yıkıcı tahribatlar problemlerin ele alınmasını ve bunlara yeni çözümler getirilmesini gerektirmektedir.

Tez çalışmasının birinci bölümünde yer alan, Uygulamalı etik alanı, dünyada yaşanan tüm bu problemlerle birlikte mesleki alanların da etik açıdan değerlendirilmesi

²⁰ Ş. Aksoy, agm., s. 5.

ve denetlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Tıp mesleği de bu alanlardan biri olarak hekimlerin ahlaki yapısını, insanlara karşı görev ve sorumluluklarını evrensel kodlarla birlikte geçerliliğini tüm dünyada sağlamayı hedeflemekte, dikkati çözüm bekleyen problemlere çevirmektedir.

İkinci bölümde yer alan Tıp Etiği İlkeleri, çeşitli tabip ve düşünürlerce çağlar boyu şekillenmiş olup, 20.yy'ın başlarında yetkililerce tıbbi uygulamalar için genel kabul görmüş ilke ve kurallar bütünü oluşturulmuştur. Tıp etiği ile ilgili yaşanan ve olması muhtemel problemlerin önüne geçebilmek adına, hekimlere, sağlık personellerine ve klinisyenlere yol göstermesi için temel ilkelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bölüm, temel ilkelerle alakalı okuyucuya gerekli malumatı vermektedir.

Bir tabip hastalıklarla ve hastası ile ilgilenmekle vazifelidir. Tıp, tamamıyla insan sevgisine dayanır ve hekim, karşısındaki birey her kim olursa olsun onu iyi etmekle ve ona zarar vermemekle mükelleftir. Tabip hastasına güven telkin etmiyorsa, maddi kazanç peşinde her türlü yolu mübah görüyorsa, hedefleri uğruna insanların rızalarını almadan onları denek olarak kullanıyor ve maddi manevi tahribatlara neden oluyorsa burada çok ciddi ahlaki problemler ve bununla birlikte denetimsizlik mevcuttur. Modern dünyanın çözüm arayışı teşebbüslerinin haklı ve yerinde olmakla birlikte yetersiz olduğu kanaatindeyiz. Son olarak üçüncü bölümde de günümüz problemlerine çözüm bulabilmek için bir problemin geçmişle olan bağı, tarihselliğini, arka planda yatan teori ve fikri oluşumlarını tahlil edebilmek adına, tabipler ve eserleri incelenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

UYGULAMALI ETİK

1.1. Meslek Etiği

İnsan tutum ve davranışlarının iyi veya kötü yönden değerlendirilmesi etiğin en genel tanımı olarak nitelendirilir. Onun diğer insanlarla etkileşiminin en kuvvetli bulunduğu sahanın mesleki etik olduğunu görmekteyiz. Etik için sadece teorik, kuramsal bilgilerden söz etmek doğru olmaz. Onun uygulamalı bir bilim olarak, genel etik ilkelerin eylem alanları içinde vücut bulması uygulamalı etiğin ne demek olduğunu bize anlatmaktadır.

*"Etiksiz bilim boştur, bilimsiz etik kördür"*²¹

Uygulamalı etik, olay ve olgu bağlamında hareket etmektedir. Tikel eylemler bir zaman çizgisi üzerinde gerçekleşirken *olay*ları, bu eylemlerin yine bir zaman çizgisi üzerinde devam etmesi *olguyu* temsil etmektedir. Akla gelen ne kadar uzmanlık barındıran meslek varsa, o kadar mesleki etikten (Çevre etiği, Bilim etiği, Tıp etiği, Hukuk etiği vs.) bahsetmek söz konusu olur. Değişen, yenilenen dünya düzeni ile birlikte çevre, ekosistem ve insan sağlığı, üzerinde durulması gereken mühim bir konudur. Uygulamalı etik çerçevesinde topluma karşı sorumluluk kazanarak maddi ve ruhî sağlığını koruyan toplumlar gelecek nesillere taşınabilir. Uygulamalı etiğin bir toplumda işlevselliğini kazanıp, sağlıklı ve duyarlı kararlar alabilmesi için hak ve hukuk temelinde eyleme geçilmesinde fayda vardır.

Felsefenin alanı olan etiğin günümüzde uzmanlık gerektiren meslek dallarına bu kadar nüfuz etmesi, mesleği icra edenlerin yaşadığı davranış ve eylemsel problemlerden kaynaklanmaktadır. Bu problem herhangi bir meslek dalının doğasına uygun hareket edilmediği takdirde yaşanmaktadır. Bu problemin çözümü ise o meslek dalının tarihsel gelişimi ve günümüz dünyası arasındaki bağlantıyı iyi kurabilmek ile mümkün olabilir. Artan nüfus, gelişen teknolojiyle birlikte insanlık adına atılan tüm adımlar, zahirde

²¹ Nesrin, Çobanoğlu, *Kuramsal ve Uygulamalı Tıp Etiği*, Ankara, 2009, s. 11. (Des Jardins, J. R., *Environmental Ethics*, Wadsworth Company, Second Edition, 1997 eserinden alıntı yapılmıştır.)

görülen olumlu gelişmelerle batını manada meydana gelen insanlara yönelik tahrip edici faaliyetler (genetik alandaki gelişmeler), bazı kesimler tarafından kaygıyla karşılanmaktadır. Bu giderek çoğalan kaygılar sonucu, etik sorunların artması ile uluslararası kuruluşlarca bazı etik kodlar belirlenmeye çalışılmıştır.

Mesleki etik sorunlarının çözülmesi, eylemlerin temelinde sorulacak olan bazı sorularla ilintilidir. Doğru bir eylemde nasıl bulunulur sorusu en temel soruların başında gelir. Fakat bununla kalmayıp bu sorulara cevap teşkil edecek etik ve hukuksal normlara ilişkin sorulara da ihtiyaç duyulmaktadır. Ne yapılıp ne yapılmaması gerektiği gibi sorular aydınlatıldığı taktirde konular tartışılarak çözüme ulaşmak hedeflenmelidir. Bu noktada bu soruların tartışılıp nazar-ı dikkate alındığı uluslararası bildirgeler, sözleşmeler, ahlak kodları, etik kodları belirlenmektedir.²²

1.2. Tıp Etiği

Ahlak kavramı birçok bağlamda karşımıza çıkmasına rağmen tam olarak açıklığa kavuşmuş bir kavram değildir. Ahlak kelimesi kökeni itibariyle Arapça bir sözcüktür ve aynı kökten türeyen «hâlk etmek» (yaratmak) ve «hulk» (yaradılış) anlamlarına gelen, yani ahlakın yaradılıştan getirilen huy anlamına gelen bir sözcüktür. Bireyleri özne edinen ahlak kavramı, bir toplumu oluşturan bireylerin genetik yapısıyla ilintili olarak gösterdikleri sosyal davranışlar bütünü olarak değerlendirilmiştir. Zamanla bu kelime evrilerek bireyin sosyal değerleri anlamında kullanılmıştır.²³

Ahlaktan söz edildiğinde belirli bir ahlak veya moralden söz edilir fakat ahlak bir açıdan değerlendirildiğinde toplumsal ahlaktır ya da toplumdan beslenendir. Ahlak, kişilerden önce var olur tıpkı dil, din, devlet gibi bireyden sonra da var olmaya devam eder.

Ahlak için eylemlerdeki iyi-kötü ayrımı, yapılması gereken veya yapılmaması gerekenler şeklinde atfedilen tüm değer yargıları, ilkeler, normlar, kurallar topluluğudur. Fakat ahlakın göreceli olduğu düşüncesi, toplumdan topluma göre de değişen değer yargılarının, iyi olanın toplumdan topluma değişim gösterebileceğini de ortaya koymaktadır.

²² N. Çobanoğlu, *age.*, s. 12.

²³ Berna Arda ve Serap Ş. Pelin, “Tıbbi Etik: Tanımı, İçeriği, Yöntemi ve Başlıca Konuları”, *Ankara Tıp Mecmuası (The Of Journal Of The Faculty Of Medicine)* Vol. 48 : 323-336, Ankara, 1995, s. 323-324.

Felsefe tarihi boyunca birçok Ahlak felsefesi düşünürü ahlakın içeriğini, kavramlarını incelemiş ve ele alınması gereken problemleri çözümlemeye çalışmışlardır. Ahlak felsefesinin ilgilendiği alan sadece felsefeyle sınırlı değildir. Diğer tüm sosyal bilimler, hukuki ve dini alanları da kapsamaktadır.

Etik, Yunanca Ethos sözcüğünden gelmektedir ve bir nevi zihinsel bir çaba olarak teorik ahlak veya ahlak kuramı olarak kabaca ifade edilebilir.²⁴ Toplumdan topluma değişmesi dikkate alınmazken, ilgili olduğu şeyin yapısına bağlı olarak farklılık gösteren daha kesin ve doğru bilgiye ulaşmayı amaçlayan bir kavramdır.

*“...etik, ahlak konusunda geçmiş, şu an ya da geleceğe ilişkin karar ve eylemlerin dikkatli ve sistematik bir biçimde değerlendirilmesi ve çözümlenmesi etkinliğidir.”*²⁵

Bazıları etik görüşleri bir eylemin doğru veya yanlış eylem olarak nasıl belirlenmesi gerektiğini incelerken bazıları da bu eylem türlerinin nasıl temellendirilmesi gerektiği görüşünü konu edinmiştir. Etik eylemi yapan kişi olarak ve eylemin içinde yer aldığı koşulların tekliğine vurgu yapılarak, eylemi ve eyleme götüren koşulların yöneldiği şeyi ve dolayısıyla sonuçlarını da bir bütün olarak etikle ilişkili olarak incelemektedir.

Genel olarak ifade etmek gerekirse ahlak, içerdiği sıfatlar bakımından yükümlülükleri, ödevi, iyi-kötüyü, doğru-yanlış, erdem gibi kavramları ve görevleri içerir. Etik bilmekle yani kişiyi eyleme götüren etkenler kadar eylemin içinde gerçekleştirdiği nedenler, koşullar, o eyleme iten veya yöneltten şeyin de ne olduğunun temellendirilmesi etiğin konusu içine girmektedir.²⁶

Etik, ahlak felsefesinin teorik olan kısmını oluşturup felsefi bakış açısıyla bir disiplin olarak ahlak felsefesinin konusu olan bir daldır. Felsefi etiğin kurucusu olan Aristoteles, ahlakın özünü, sorunlarını felsefi boyutuyla incelemiş ve özülle amacını sistematik bir şekilde açıklamaya çalışmıştır. Etik, bireyin toplum tarafından kendisine yüklendiği sorumluluk ve ödevi, niyeti, doğruluğu temsil etmektedir. Ahlaki olarak uygun olan eylemler iyidir, uygun olmayanlar ise kötü olarak değerlendirilir.

²⁴ B. Arda ve S.Ş. Pelin, agm., s. 323.

²⁵ John R. Williams, *Dünya Hekimler Birliği. Tıp Etiği Elkitabı*. (Çev: Civaner M), Ankara, 2015, s. 13.

²⁶ William K. Frankena, *Etik*, Ankara, 2007, s. 11.

Tıp Etiği ise tıbbi ilgilendiren tüm alanlardaki ahlaki sorunlarla ve değer sorunlarıyla ilgilenen bir disiplin olarak geçtiğimiz yüzyıl başlarında ilk kez bir İngiliz hekim tarafından kullanılan bir terim olarak literatüre geçmiştir. Tıbbi etik uygulama sırasında hasta-hekim, hekim-hekim, kurum-hekim, hekim-denek ilişkilerinde ortaya çıkan temel ahlaki sorunlarla ilgilenerek çözümler sunan, hekimin güç durumlarda ilkelere bağlı kalarak yol izlemesi, hekimin toplumla ve kendi meslektaşları içerisinde aldığı sorumluluklar çerçevesini oluşturmaktadır.²⁷

Etik, tıp uygulaması içerisinde onun ayrılmaz bir parçası olarak var olagelmıştır. Aydınlatılmış onam, mesleki gizlilik, sır saklama, kişisel saygı hekim-hasta ilişkisinin temelini oluşturur ve en önemli tartışmalarından biri olan sağlık hizmetlerinden bir kişinin faydalanmaya hakkı olup olmadığı günümüzde de hala söz konusu olan sorunlardan biridir. Tıp Etiği düzenlemeleri gerek hastaların gerekse hasta yakınlarının, hekim veya sağlık çalışanlarıyla yaşadıkları durumlarda doğru davranışların ne olduğu bu etik belirlemeler ve içerdiği ilkelerle belirlenebilmektedir.

Tıp etiği günümüz şartlarında gelişen insan haklarından aldığı destekle dünyada birçok medeniyet için kültürel ve ulus fikrinin ötesinde ortak bir kabul oluşturulması bakımından önem arz etmektedir. İnsan hakları ihlali söz konusu olduğunda göçler, işkence gibi durumların meydana getirdiği sağlık sorunları ve risklerle mücadele edebilme tartışması da Tıp Etiğinin konusuna dahil edilmiştir. Bu minval üzere gerekli tartışmalar akabinde yasal düzenlemeler yapılarak hukuki yollara başvurulmuş, bilimsel araştırmalarda ortaya çıkabilecek sorunlar karşısında nasıl davranılması gerektiği hekime ya da ilgili sağlık kuruluşlarına dikte edilmektedir.

1.2.1. Tıp Etiğinin Önemi ve Yöntemi

Tıp, bilimsel ve uygulamalı bir etkinlik olup bilimin tüm yönlerini, tüm bilim dallarındaki bilgileri de kullanıp, bilimin yöntem bilgisinden faydalanan teknik bir disiplin ve meslek dalıdır.

Günümüzde gelişen tıbbi uygulamalara bakıldığında ahlaki boyutunun biyolojik temelli kuramsal anlayıştan sosyo-kültürel olana bir sıçrayış yaşadığını görebilmekteyiz. İnsanın insanı anlama, ona yardım etme çabası onu biyolojik bir varlık olmaktan

²⁷ B. Arda ve S.Ş. Pelin, agm., s. 325.

çıkartıp kültürel bir varlık haline gelmesini sağlamıştır. İnsanlık tarihinden beri ortaya konan bu deneysel çaba özellikle son 150-200 yılda her kulvarda özellikle çağdaş modern tıbbın şekillenmesinde rol oynamaktadır. Karmaşık ve detaycı olan modern tıp anlayışı üç temel özelliği kendisinde barındırır: Hizmet, eğitim ve araştırma. Sağlık hizmetlerinin tarihi en az tıbbın tarihi kadar eski olup, insanın sadece biyolojik varlık olma durumundan empatik ya da alturistik olduğu kültürel boyuta taşınmasıyla paralellik taşımaktadır. Eğitim ve araştırmada eskiye dayanmış olmakla birlikte tek başına bir etkinlik olması itibari ile yeni alanlardır.²⁸

Kadim hekimler mesleklerini icra ederlerken, geleneğe bağlı kalmışlar, azda olsa kişisel deneyimlere ve akıl yürütmelere dayanan bir yol izlemişlerdir. Adım atmak için cesareti olanlar ise bazı tıbbi denemeler yapmışlardır. Bu denemeler eskiden tıp eğitimi verilen kurumlarda değil, meslektaşların denemelerini paylaştıkları kurum ve platformlarda tartışılıp paylaşılıyordu.²⁹

Hekimlik mesleğinin doğrudan nesnesi insandır ve insanla var olan tıp mesleği, muhatabına göre belli bir standardı olmayan eylem nesnesidir.³⁰ İnsanlık tarihi ile var olan hekimlik mesleği, nesnesi itibari ile hasta-hekim, hekim-hekim arasındaki ilişkiyi ve bu ilişki sırasında yaşanması muhtemel sorun ve anlaşmazlıkları içermektedir. Tıp uygulamasının temelini oluşturan etik, etik ilkelerle birlikte hasta hekim arasındaki münasebetin de ne şekilde oluşması gerektiğini gözler önüne sermektedir. Hekimin hastasıyla, meslektaşıyla, toplumla olan ilişkilerinde ve tıbbi araştırmaların yürütülmesinde ahlaki ilkelerin önemi büyüktür.³¹ Hekimin erdemli, nitelikli olması, kendini tekrar eden sorunlar karşısında yeni arayış ve çözüm odaklı faaliyet gösteren tecrübelerini bir bilgi sistematığı içerisinde hayata geçiren hekim, topluma karşı saygın ve güvenilir bir profil çizerek tartışmaların seyrini değiştirmektedir.

Tıp Etiği alanında sorunların çözümü bakımından izlenmesi gereken yöntem bilgisi üç temel sorudan biri olan *ne* sorusuyla başlanabilir. Bu soru Tıp Etiğinin konu alanının ne olduğu, ne ile ilişkilendirildiği tespit edilerek başlanabilir.

²⁸ Selim Kadioğlu, *Tıp ve Araştırma ve Etik*, DOI:10.5152/tcb.2014.006, s. 40.

²⁹ S. Kadioğlu, agm., s. 41.

³⁰ N. Çobanoğlu, *age.*, s. 14.

³¹ J. R. Williams, *age.*, s. 15.

Tıp Etiğinin amacı, Antik çağ düşünürlerinden beri tartışılan gelen değer sorunlarında mutlak iyinin mümkün olup olmadığı temel çıkış noktası olmuştur. Gündeme gelen değer sorunlarının evrensellik veya toplumsallık taşıyıp taşımadığı, iyi-kötü değerlerinin neye göre karar verilip verilmediği tartışmanın temelini oluşturmaktadır. Bir hekim etik sorunlar karşısında nasıl hareket etmeli, hangi yöntemleri izlemeli sorusundan hareketle hekimin herhangi bir durumda bir yargıda bulunurken önceliği her zaman için yasalar ve kanunlar olmalıdır. Hekimin tutum ve davranışları doğrultusunda etik sorunlar için yöntem belirlenirken oluşturulan bazı normlar hiç şüphesiz doğası gereği oluşmaktadır. Değerlerin analizi mantıksal çözümlemelerle birlikte eleştirel ve anlam bilgisel bir yorumda olmalıdır ve toplumu ilgilendiren psikoloji, sosyoloji, iktisat gibi disiplinler dahilinde kendi alanlarında ve her toplumu kendi zaman ve şartları dahilinde araştırarak, gözlemleyerek belli kuramsal yaklaşımlarla incelemeler yaparak bilimsel bilgi üretilip topluma uygun normlar oluşturulabilir.

1.2.2. Tıp Etiği ve Biyoetik

Biyoetik, terim olarak ilk defa *Bioethics: Bridge to the Future (Biyoetik: Geleceğe Köprü)* kitabının başlığı olarak Van Rensselaer Potter'in kaleminden çıkmıştır. Etik tanımı itibarıyla insanlar arasında bulunan ilişkilerde ortaya konacak olan eylemlerin iyi veya kötü olduğunun değerlendirilmesi ile sınırlandırılırken, Biyoetik bu sınırın insanla kalmaması gerektiğini, insanla ilintili olarak diğer tüm hayvan, bitki, hava, su gibi ekosistemi ilgilendiren ve insanlığın sorumluluğu dahilinde olan canlıların alanlarını kapsamaktadır.³²

Kimi zaman bu yeni kavramın tıp etiği ile benzer anlamlara sahip olduğu söylene de o, içerik bakımından tıbbi eylemlerin haricinde çevre, doğa ile insanın ilişkilerindeki eylemleri tartışmaya koyar ve bu konuda çalışanları sağlık meslekleri haricinde ilahiyat, felsefe, hukuk, insan ve toplum bilimleri, doğa-çevre bilimleri gibi diğer sosyal disiplinlerde çalışan araştırmacılara da ihtiyaç duyar.³³

Biyoetik, modern teknolojik gelişmelerin meydana getirdiği tahribatları, insan ve diğer tüm canlıların yaşamlarını tehdit eden her türlü durumu inceleyip biyoetik

³² N. Çobanoğlu, *age.*, s. 241.

³³ Gülay, Yıldırım ve Selim, Kadioğlu, "Etik ve Tıp Etiği Temel Kavramları", *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 29 (2): 7-12, 2007, s. 81.

uzmanlarınca sorunlara dair tüm çelişki ve ikilemleri aydınlatıp detaylı bilgi vermesi bakımından mühim bir rol oynamaktadır.

Tıp etiğinin, hekimlik mesleği icra edilirken nelerin yapılıp nelerin yapılmaması gerektiğini hekim-hasta, hekim-hekim, hekim-sağlık kuruluşu açısından tanımını yapmaya çalışmıştık. Biyoetik kavramının ortaya çıkışı tıp etiğinin sınırlı alanı olan insan hayatı ve eylemlerinden çıkıp tüm organizmaların hayatını kapsaması, özellikle Gen teknolojisi ile birlikte moleküler biyologların, ortaya çıkması muhtemel sorunlar ve ikilemlerle hem insan hayatını hem de diğer canlıların hayatlarının özgürlük ve yaşamsal faaliyetlerini sağlıklı sürdürebilmeleri adına bir ihtiyaç olarak doğmuştur.

Biyoetik, tıp uygulaması içerisinde, farklı sosyal disiplinlerden bilim insanlarının bir arada çalışıp, tıbbi etkinliklerde yaşanan değer sorunlarının tartışılıp, incelendiği akademik bir alandır. Yanlış veya doğru tedavi ve teşhis uygulamalarından ziyade, bilimsel araştırmalarda toplumsal yanı ağır basan dürüst, sağlık hizmetleri, koruyucu hekimlik konularındaki etik sorunların üzerinde durur. Biyoetik kavramı her ne kadar çevre bilimsel etik olarak anlaşılabilir da içerdiği anlam bakımından bu iki kavram arasında ince bir nüans mevcuttur. Elbette ki Biyoetik çevre etiğinin dahilindedir çünkü konusu itibarıyla hayat ve hayatın içindeki tüm organizmaların durumudur. Fakat insan eylemleri sonucu tehlikeye düşen çevreyle Biyoetik, çevre etiğinin de üstünde onu kapsayan bir konu haline gelmiştir.

1.2.3. Tıp Etiği ve Tıp Deontolojisi

Deontoloji, Jeremy Bentham tarafından 19.yy'ın ilk yarısında yükümlülükler bilgisi anlamında terim olarak sunulmuş ne yapmalı, ne yapmamalı soruları karşısında toplumun ortaya koyduğu kurallar bütünü oluşturmuştur. Deontoloji yeni bir kavram olarak literatüre geçmiş olsa da içerdiği anlam bakımından kökleri derine inmekte ve bu kuralları normatif bilgi şeklinde ilkelerle ileten bir alan olarak tanımlanmaktadır. Bu terim her meslek dalında da varlığını göstermektedir, tıp mesleğini uygularken uyulması gereken her türlü ahlaki ve yasal yükümlülükleri Tıbbi Deontoloji adı ile hekimlik kurumu ve hekimler arası meslektaşların edinmesi gereken yükümlülük ve sorumlulukları içermektedir. Etik ve deontoloji arasındaki en belirgin fark yöntem, çözüm odaklı ve keskinlik taşıyan kurallardır. Etik, bir nevi deontolojiye kaynak teşkil

etmekte, her zaman için üzerinde çalıştığı sorunları çözüme ulaştırma çabasında olmaktadır. İlkelerin belirlenmesine yönelik çalışmalar açık uçlu soruları da içinde barındırmaktadır. Bu sorunlar çözüme ulaşıp normlar belirginleştiğinde artık deontolojiden bahsedebilmekteyiz.

Tıbbi etik terimi dilimize hiç şüphesiz Batı'dan geçmiştir ve bir İngiliz hekimi tarafından geçtiğimiz yüzyıl başlarında kullanılan tıbbi etik, Tıp ve Felsefe çevrelerince de bu teriminin daha uygun olduğu düşünülmüştür. Felsefe terimi olması itibariyle yani değerler felsefesinin tezahürü olarak kullanılması münasebetiyle etik teriminin kullanımının deontolojiden daha eskiye dayandığı söylenebilir.

Tıp uygulaması içerisinde günümüzde hız kazanmış birçok gelişme değerler sorununu ortaya çıkararak tartışmaların zeminini hazırlamaktadır. Günümüzde klonlama, organ aktarımı, insan ve hayvanlar üzerinde yapılan deneyler sonucu ortaya çıkan tartışma ve sorunlar dahilinde hukuk ve ilkeler yasalar bakımından deontolojinin alanına girmektedir.³⁴

Hukuk ve Deontoloji alanları elbette etik alanı içerisinde eleştirilip üzerinde düşünülmesi gerekir. Sağlık uygulamalarında gündemi ilgilendiren her olay akademik düzey çerçevesinde sorgulanıp kuralların veya yasaların dolayısıyla Hukuk ve Deontolojinin değişime uğramasına da yardımcı olabilir. Bu uygulamalar hakkında tartışmak ve sorgulamakla felsefi bir düzeyde çalışma yaparak ilerleme sağlanabilir. Deontoloji teriminin, insanın yükümlülük ve sorumlulukları anlamının, etik ile olan bağlantısı burada başlamaktadır.³⁵

Tıp etiği, insanlığın sorumluluk alanına giren, bizzat faili olarak canlılıkla alakalı ortaya koyduğu eylemler sebebiyle tartışma alanı olarak akademisyen çevrelerce incelenmeye ve bu söz konusu alanın yasalarla hukuki mecrada yeri olması için çaba sarf edilmeye çalışılmıştır. Tıp etiği içerdiği anlamca, ifade ettiği ve ulaştığı alanlar nispetinde tarihte belirli değişimler göstermiştir. 19.yüzyılın ilk yarısında Jeremy Bentham tarafından Deontoloji terimi öncelikli olarak ortaya atılmış, sağlık alanında çalışan hekim sağlık personeli ve kurumların görevlerini kimi resmi kimi gayri resmi olarak, yazıya dökülen veya sözlü gelenek içinde yaşatılan kurallar bütünü olarak

³⁴ Yaman Örs, "Neden Deontoloji Değil de Tıbbi Etik?", *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics*, 1993;1(1):5-8, Ankara, s. 5.

³⁵ Y. Örs, agm., s. 7.

belirlenmiştir. Yakın bir tarihe kadar Deontoloji terimi içerdiği anlam bakımınca tıp etiği ile aynı karşılık olarak görülse de günümüz tıp etiği kurallarının kapsadığı bir alan olarak görülmesi kabul edilmektedir. Tıp etiği yüklendiği görevler nedeniyle deontolojiden ayrılmaktadır. Davranışlar bakımından tıbbi uygulamalarda ve münasebetlerde nelerin yapılması gerektiği, nelerden uzak durulması gerektiğinin yanı sıra, tıp etiği soyut düşünebilme akıl yürütme kabiliyetlerini de içermektedir.

1.2.4. Tıp Etiğinde Kuramlar

Uygulamalı etiğin özellikle de mesleki etiğin pratikte nasıl olması gerektiği üzerine konuşulurken arka planında fikri oluşumunun, yani teorik kısmının anlaşılması ve öne sürülen düşüncelerin altı dolu olarak temellendirilmesi, etiğin tarihine bakıldığında modern dönemde gerçekleşmiştir. Günümüzde de bu teoriler çerçevesinde fikirler şekillenmekte, çözümlenmeyi bekleyen sorunlar için onlara dair teorik gözlükler takılmaktadır. Etik teoriler, ahlak felsefesinin alanı içerisinde Sokrates’le birlikte günümüze kadar gelen 2500 yıllık bir tarihe sahiptir. Fakat incelediğimiz alan itibari ile uygulamalı etik ve mesleki etik modern dünyanın ortaya koyduğu sorun ve argümanları temellendirebilmek ve çözüme kavuşturabilmek adına etik teorilerin geçmişi -elbette kökeni İlkçağ Antik Yunan felsefesi etik teorilerine dayanır- Aydınlanma ve sonrasında ortaya konan modern teoriler olduğu ifade edilmektedir.³⁶

Etik, felsefenin bir alanı olarak değerlerle ilgilenen bir disiplindir. Etik ilgilendiği özne nesne bakımından bireyin bireyle, bireyin toplumla, bireyin devletle olan davranış, eylem ve tutumları üzerinde tartışırken bunlardan hangi davranışların doğru veya yanlış olduğu bakımından etikte kullanılan diğer terimlerle sorumluluk, ödev, erdem gibi kavramlarla ilgilenir. Felsefenin bir disiplin olan ahlak felsefesinin alanına giren etik, üç sac ayağı olan meta etik, normatif etik ve betimleyici etik başlıkları altında incelenmesi uygundur.

Bir düşünme biçimi olan çözümleyici, eleştirel, metaetik düşünme biçimi, mantıksal, anlam bilimsel olarak ahlak bilgisinin neliğini, doğasını anlamaya yönelik sorular sorar.³⁷ Metaetik veya Analitik etik için, analitik felsefenin felsefe yapma tarzının etik alanındaki tezahürü olarak 20. yüzyılda ortaya çıkan yeni bir etik türüdür.

³⁶ Ahmet Cevizci, *Felsefe*, İstanbul, 2007, s. 37.

³⁷ Harun Tepe, *Etik ve Metaetik*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2011, s. 29-30.

Analitik felsefenin ortaya koyduğu argümanlarca felsefenin ve tarihinin sorunlarına çözüm aranırken, dilin mantıksal çözümlenişini ön plana çıkarırlar. Analitik felsefenin etik alanındaki tezahürü olan metaetik, geleneksel yapıyı (klasik veya normatif etik) bir kenara bırakarak ahlaki olguları, ahlaki yargıların analiz edilmesi gerektiği, ahlaki yargılar hakkında herhangi bir hüküm verme yetkilerinin olmayıp yalnızca nesnel olarak bir normatif etik oluşturmada rasyonel olamayacağını söyler. Felsefenin ve dolayısıyla filozofun edindiği misyon, insanlara belli bir dünya görüşü, yaşam tarzı formu oluşturmak değil, ahlaki ilgilendiren kavram ve değerleri tartışmak, analiz etmek onları açıkla kavuşturmadır. Uygulamalı etiğin metaetikle bu kadar ilgili olmasının sebebi bu tür bir etik bakış açısının sağladığı düşünce biçimi, açıkça ortaya koyduğu tartışmalardır.³⁸

Tıbbi etik alanında kullanılan iki kuramdan kısaca bahsetmek gerekir. Bu kuramlar tıbbi etiğin temelinde yatan ne gibi yaklaşımların olduğunu, nasıl temellendirildiği konusunda bize fikir vermektedir.

Grekçe’de ‘deon’ sözcüğünden türetilen, ödev veya sorumluluk anlamına gelen deontolojinin etiğe getirmiş olduğu bakış açısı, değerlerden ziyade ödev olgusunu, yapılması gerekenin icra edilmesi gerektiği ile ilgilidir. Bahsi geçen yükümlülüklerin veya ödevin belirlendiği evrensel bir ahlak yasasının varlığından söz edilmektedir. Bunu, insanların yapmaları ya da yapmamaları gereken eylemlerle ahlaklı olarak davranış göstermenin ödev yükümlülüklerini ifa etmekle eşdeğer olduğunu ortaya koymaktadır.³⁹

Deontolojik etik denildiğinde akla ilk gelen isim hiç şüphesiz Alman filozof Immanuel Kant ve ödev etiğidir. Evrensel ahlak yasasının varlığını kabul eden Kant, etik açıdan önem arz edenin, sonuç ve başarı odaklı değil, eylemi icra eden niyette aranması gerektiği görüşündedir.⁴⁰

Kant’ın etiğinin ana kavramı özgürlüktür. Bireyin özgür istencinin ahlak yasaları altında olan bir istemeyle aynı şey olduğunu ifade eden Kant⁴¹, bir eylemin ahlaklı ve iyi olup olmadığı eylemin sonucu ne olursa olsun eylemin başlangıcında iyi bir

³⁸ Ahmet Cevizci, *Uygulamalı Etik*, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 38-39.

³⁹ A. Cevizci, *age.*, s. 50.

⁴⁰ A. Cevizci, *age.*, s. 52.

⁴¹ I. Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, (çev. İonna Kuçuradi), Ankara, 2002, s. 65.

istemeye, amacının niteliğine ve niyeti ile ilintili olduğunu söyler. İyiye dair içsel değerlere bağlı olmaksızın, özgür istenç olmadan yapılan her eylem sonucu itibariyle değerden uzaktır. İnsanlar ahlaki olarak neleri doğru yapmaları gerektiğinin bilincinde olursa, onun doğal olarak yapılabileceğini fakat bunun özgür olunması, eylemlerdeki özgürlükle mümkün olabileceği söz konusudur. İnsanların özgür olmaları, onların eylemlerinin kendi doğaları tarafından belirlenmesidir. Ödev etiğini temellendirirken Kant insanın akli kısmında yoğunlaşır.⁴² Çünkü özgürlük rasyonel eylemlerde bulunabileceğinden Kant, eylemlerin akıl tarafından talep edilmesi ya da yasanın neden olduğu durumlarda ortaya konan eylemin tüm insanlarda görülmesi gerektiğini ifade eder. Bilginin kaynağı olan akıl ontolojik açıdan bedenden yani maddeden üstün olmasından yola çıkan Kant, koşulsuz buyruklar (kategorik imperatif) yoluyla ahlak yasasını ifade etmektedir. Herkes için geçerli olmasının isteneceği evrensel bir etik anlayışının koşullara bağlı olmaksızın şekilleneceğini söylemek Kant'ın evrensel ahlak yasasını ifade eder.

Tüm insanlık için geçerli olan ahlaki buyruklar, eylemden önce gelmekte, eylem ahlak yasasının tezahürü olan ödevlere uygun yapılmışsa, sonucu öncelenmeden, ortaya konan eylem doğru bir eylem olarak nitelendirilebilir.⁴³

Kant, yararcılardan farklı olarak sadece kamuya yönelik ahlaki yasa ve yükümlülüklerle ilgilenmekle kalmayıp, bireye yönelik ahlak konusunda insanın kendisine karşı da ödevlerinin, yükümlülüklerinin olduğunu ifade etmektedir. Araç olarak değil de, amaç olarak insan merkezli bir düşüncede ilerleyen Kant, insanın en başta kendisine saygı duyması gerektiğini söylemektedir. Bir kimse uyuşturucu veya alkol kullanarak kendisine zarar verip, kendi benliğine saygısızlık yapması dolayısıyla ahlaki olarak eylem kötü olarak değerlendirilmektedir. Bireyin yalan söylemesi, sözünde durmaması, kötü olana iyi bir amaç için bile olsa müsaade edilmesi ahlaki açıdan kötü olarak nitelendirilebilir.⁴⁴

Bir diğer yaklaşım ise J. Stuart Mill'in de temsil ettiği Faydacılık Utilitaryen yaklaşımdır. Bu yaklaşım temelde iyi ve kötünün ölçütünün fayda olduğunu savunur. Bu fayda nitelikten ziyade niceliği kapsamaktadır çünkü bireyin değil kitlelerin iyiliğini sağlayan eylemin en iyisi olduğu düşünülmektedir. İyinin faydacı bakıştan bakıldığında

⁴² A. Cevizci, *age.*, s. 53.

⁴³ A. Cevizci, *age.*, s. 54.

⁴⁴ A. Cevizci, *age.*, s. 55.

mutluluğun ölçütünün, sadece yapanın mutluluğunu değil onu ilgilendirenlerin, dolayısıyla tüm insanlığın mutluluğunun gözetilmesidir.⁴⁵ Burada amaç ve araç ilişkisi eylemin değeri hakkında bize herhangi bir fikir vermez. Eylemin etkilediği birey sayısı yani nicelik önemlidir. Sıkıntı şudur ki, sayıca az olan insanlar her ne kadar daha fazla zarar görecektir olsalar da, iyiliği fazla olanların yanında görmezden gelinebilir.⁴⁶

Bilginin deneyimle kazanıldığı ampirik bir bilgi anlayışının faydacılığın temelinde olduğu bilinmektedir. Yararcı etik anlayışı itibari ile aklı, iradeyi, arzu ve duygulara indirgemektedir. Bir eylemin doğruluğu-yanlılığı eylemin fiili sonucu ile orantılıdır. Normatif bir teori olmasının yanında betimleyici teori de olup, eylemler kurallardan önce gelmektedir. Eylemin getirileri sayesinde eylemden dolayı mutluluğa ulaşanlar varsa, bu durum esas alınır, eylemle ahlak kuralının göz ardı edilmesi durumu sorun teşkil etmez. Eylemler üzerinde duran bu anlayış, ödevin, mutluluğu amaç edinmesi durumunda bir araç görevi gördüğü anlayışı geçerlidir. Ontolojik açıdan maddenin zihinden önce gelip, daha ileride olduğu anlayışı yararcılık ilkesinde esas alınanın kitlelerin eylemlerden etkilenen yüksek sayıda insanın en yüksek mutluluğa erişmesini hedefler.⁴⁷ Burada amaçlanan sosyal ahlak için mutluluğun nihai amaç olarak üst seviyeye taşınıp, keder ve mutsuzluğun minimum seviyeye indirilmesidir. Yarar ilkesinin benimsenmesi, iyi olarak sonuçlanan bir duruma doğru gidilen yolda araç ne olursa olsun yararcılık bakış açısınca uygundur. Yalan söylemek, dürüst olmamak sonucu itibariyle başkalarını zarara sürüklediği müddetçe kabul edilir bir şeydir.⁴⁸

John Stuart Mill ve Jeremy Bentham'ın öncülük ettiği faydacılık anlayışında iyi olanın kötü karşısında çoğulculuğa dayalı, herkes dikkate alınarak uygulanan bir iyilik söz konusudur. Burada araç amaç ilişkisinin yerine Utilitaryen anlayışa göre, eylemin sonuçları ve dolayısıyla ulaştığı kitle nispetinde mutluluğun hedeflendiği görülür. Pozitif eylemlerden etkilenen insan sayısı ve bu etkilenmeden doğan derecelendirme Utilitaryen görüşün iki esas ölçütü olmuştur. Fakat Kant bu iki düşünürün ortaya atmış oldukları bu görüşe tamamen karşı çıkmış, onun için eylemlerin doğru veya yanlış olarak nitelendirilmesi sonuçların iyi veya kötülüğüne indirgenmemelidir. İnsanlığı bir

⁴⁵ W.K. Frankena, *age.*, s. 21.

⁴⁶ N. Çobanoğlu, *age.*, s.17.

⁴⁷ A. Cevizci, *age.*, s. 45-46.

⁴⁸ A. Cevizci, *age.*, s. 46.

araç olarak görmek yanında belirli toleransları da getireceğinden amaç olarak görmenin daha yerinde olacağı açıktır.

1.2.5. Tıp Etiği Kodları

Krallıklar ve kilise, otoritesini güçlendirmek adına *tanrı böyle istemiştir* tabirini kullanıp insana dair tüm hakları çığnemekte ve sınıf farklılıklarını soylu ve asil olmayan kesime yaşatmaktadırlar. 1789 Fransız İhtilâli ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde bu yaşanan süreçler sözde dayandırılan ilahi hukuk yerini insan temel hak özgürlüklerini tüm insanlığın eşit olmasına dayandırmıştır. Bu tıbbi uygulamaları da etkilemiş, hiçbir sınıf ayrımı gözetmeksizin her kesimden insanın tedavi edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁹ Fakat, hiç şüphesiz bir bildirgenin veya bir oluşumun tezahürü ve yayılması için zamana ihtiyaç duyulur. İnsanlığın temel hak ve özgürlüklerinin evrensel hale getirilmesi bildirgeler, kuruluş ve organlarla kurumsallaşması İkinci Dünya Savaşı'nda yaklaşık 60 milyon insanın ölmesinden sonra şekillenip faaliyete geçildiğini söyleyebiliriz.⁵⁰

1941 yılında Amerika başkanı Roosevelt'in İnsan Hakları ile ilgili konuşma özgürlüğü, din ve ibadet özgürlüğü, dünyanın her yerinde barış içinde yaşama özgürlüğüne dayalı konuşması öncülük etmiştir diyebiliriz. Akabinde İngiltere başkanı Churchill'in Amerika başkanıyla görüşmeleri sonucu 1941'de Atlantik Şartı adlı bir belgenin hazırlanması Birleşmiş Milletler'in ileride kurumsallaşacağına dair fikir vermektedir.

1942 yılında ise Birleşmiş Milletler bildirisi oluşturulup bu bildiriye Türkiye tarafından 1945 yılında onay gelmiş ve imzalanmıştır. Birleşmiş milletler 1945'te San Francisco'da kabul edildikten sonra İnsan Hakları Komisyonu'nun ilk görevi Uluslararası İnsan Hakları Bildirgesi'ni hazırlamak olmuştur. 1947 yılına gelindiğinde ise Nürnberg Mahkemesi'nin verdiği kararla Nazi Almanyası'nın canice işlediği tüm suçlar belgeleriyle kanıtlanmıştır.⁵¹

Tıp etiği kodlarını açıklamak için öncelikle etik kodlar diye ifade edilen şeyin etik kurallar bütünü olduğunu bilmemiz gerekmektedir. Tıp etiği kodları tıbbi

⁴⁹ B. Arda ve S.Ş. Pelin, agm., s. 327.

⁵⁰ Mehmet Özden, *Tıbbi Etik ve Meslek Tarihi Ders Kitabı*, Ayrıntı Basımevi, Ankara, 2013, s. 136.

⁵¹ M. Özden, *age.*, s. 137.

uygulamalarda yaşanması muhtemel olan sorunları ve insanı ilgilendiren her türlü ihmali, denek hakkı, hasta hakkı, hekim ahlakı gibi konuları aydınlatma amacı ile resmi veya gayri resmi kuruluşlar tarafından ulusal veya uluslararası kitlelere hitap eden kuralları içermektedir.

Tıp etiği kodları, tarihte meydana gelen insanlık dışı olayların akabinde savaşların ve gelişen teknolojinin muhatabı olan insanın ve insan yaşamının hak ve özgürlüklerinin korunması elbette ki öncelik olmalıdır. Tarihte Hipokrat Yemini ile başlayan aşılmaması gereken sınırları ve insan haklarına yönelik koruma kurallarını evrensel insan hakları bildirgesinin 1948'de yayınlandıktan sonra Birleşmiş Milletler genel kuruluna üye olan devletlerce imzalanıp tüm dünyada kabul edilmiştir.

1.2.5.1. Nürnberg Kodları

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında farmasötik alanda lider durumunda olan Almanya, ulusal etik konusunu ortaya koyan ilk ülkeydi. Paul Ehrlich ilaçları test ederken deneklere ihtiyaç olduğunu ve bu deneklerin riskler konusunda aydınlatılmaları gerektiği üzerinde durdu.

1900'de Prusya Din Eğitim ve Tıp İşleri Bakanlığı'ndan, meydana gelebilecek herhangi olumsuz bir durumdan deneklerin haberdar edilmediğine dair bir kararname hazırlattı ve bunu kliniklere bildirdi. Fakat bu kararnameye rağmen usulsüzlükler devam etti.

Almanya İçişleri Bakanlığı, 1931 yılında insan denekleri ile ilgili olarak Richtlinien tüzüğünü yayınladı. Hiç şüphesiz bilim ve tıbbın ilerlemesi gerekiyordu ve bu tedavi edici maddelerin öncelikle denenmesi zorunluydu. Bu deneme öncelikle hayvanlara uygulanmalı kesinlikle çocuklar üzerinde tecrübe edilmemeliydi. Üçüncü Reich dönemine kadar bu yasal tüzük herhangi bir değişim göstermedi.⁵²

İnsan deneklerin tıbbi araştırmalarda aktif olarak kullanılmaları İkinci Dünya Savaşı sırasındaydı ve cephedeki askerlerin tedavilerinin kesin bir şekilde yapılması gerekiyordu. Tüm dünya, Nazi Almanya'sının insanlar üzerinde yapılan canice deneylerin

⁵² Zuhul Özeydin, "İnsan Üzerinde Etik Dışı Tıbbi Araştırmaların Tarihi", Nil Sarı, Ayten Altıntaş (vd.), *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı* içinde, İstanbul Üniversitesi Matbaası, 2007, ISBN: 978- 975- 404- 791- 2, s. 174.

nasıl olduğunu, nasıl alçak basınçlı odalarda tutulup ölümlerinin izlendiğini, enfeksiyon sahibi denekler üzerinde ilaçların test edildiğini, Nürnberg duruşmaları esnasında öğrenmiştir. "Thanatology" adını verdikleri, ırk hijyenini sağlamak adına ölüm üreten bilim anlamına gelen bu kelime bu mahkemelerde ilk defa ismi sayıklanarak literatüre geçmiştir.⁵³

Tıp hekimlerinin tarih boyunca çalışmalarını sürdürmek adına insanlar üzerinde deney yaptığı ve çoğunun da etik şartlara uymadığı kafalarda hep soru işareti olarak kalacaktır. Fakat Nazi Almanyası'nda toplama kamplarında insanlar üzerinde yapılan deneylerdeki fark şudur ki canice ve kasıtlı olarak yaralama ve ölümle sonuçlanan hamleler yapmalarıydı. Nazi Almanyası'nda, Tuskegee Sifilis ve Guatemala CYBH Araştırmalarında ve günümüz Farmasotik deneylerde insan denekleri üzerinde uygulanan sömürü önceki araştırmalarda da gösteriyor ki insan haklarını korumaya yönelik herhangi düzenleyici ve denetleyici kod bulunmaması bu örneklerin daha da artmasına ve sağlık sektöründe çalışanların kontrolsüzce faaliyetlerine devam etmesine neden olabilir. Ahlaki kod ve kurallar geliştirilip tüm ülkelere kabul edilen uluslararası geçerlilikte bir kod oluşturulup Nürnberg Mahkemeleri'nde sunulmuştur.⁵⁴

Nürnberg kodu 1947 yılında Nürnberg şehrinde kurulan mahkemede araştırma etiğini insan denekleri konusunda evrensel şartlarda nasıl olması gerektiği konusunda uzmanlar tarafından tartışılıp ortaya bazı ahlaki kod ve kurallar konularak diğer ülkelerin de desteğiyle bir yol bulunmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda Nazi Almanyası'ndaki insanlar üzerinde deney yapan Nazi bilim insanlarının da yargılandığı bu mahkemede talep doğrultusunda Amerikalı doktorlardan Andrew Ivy ve Teo Alexander görevlendirilmiş, Amerika Tıp Birliği'nin de tasdiki ile insan üzerindeki deneyler için belirli ilkeler ortaya konmuştur. Gönüllü rızanın şart koşulduğu insan denekleri için deneklerin olası her durumdan haberdar edilmeleri tutsak esir olmamaları en önemli şartlardandır. Nazi deneylerinin ardından insana dair yapılan insanlık dışı suça dur demek adına ve bu konuda yer alan ihtiyaç duyulan boşlukların doldurulması adına uluslararası platformda ülkelere imzalanan bu kodlar kısaca şu şekildedir: İnsanlar üzerinde deney yapmanın şartı kesinlikle denneğin özgür irade ile tıbbi uygulamayı kabul etmesidir. Herhangi bir zorlama, yaptırım ve tehdit olmaksızın konu

⁵³ Z. Özaydın, agm., s. 175.

⁵⁴ Hakan Ertin ve M. Kemal Temel, "İnsan Üzerindeki Deneyler ve İlgili Etik Yasal Metinler", *Anadolu Kliniği*, Cilt 21, Sayı 3, Eylül, 2016, s. 223.

ile ilgili olarak bilgilendirilmiş, deneyin sağlığını ruh ve beden özgürlüğünü kısıtlamadan deneyin her durumdan haberdar edilmesi şartı gözetilmeli, rızası alınmalıdır. Yöntem ve çalışma şartları insanlığın yararına olmalı, tüm hakları koruyup gözetilmelidir. İnsan üzerinde deney yapılmadan evvel hayvanlar üzerinde deney yapıp ona göre insan üzerinde tecrübe edip edilmeyeceğine karar verilmelidir. Denek her türlü fiziksel ve zihinsel acıdan uzak tutulmalı, sakatlık, ölüm, düşük, yaralanma gibi ihtimallere karşı deneyi korumak adına gerekli ekipman seferber edilmeli ve korunmalıdır. Denek deneyin ortasında deney olmaktan vazgeçme hakkına sahip olmalıdır. Israr edilmemeli ve özgür bırakılmalıdır. Deneyi yapan doktor da deney sırasında herhangi bir komplikasyon gerçekleşeceği fikrine kapılırsa derhal deneyi durdurmalıdır.⁵⁵

Daha sonra Nürnberg Kodları 1964 yılında klinik araştırmalarda uyulması gereken ahlaki kod ve ilkeler standardını oluşturmak adına Dünya Tabipler Birliği'nce Helsinki Bildirgesini ilan edip Nürnberg kodlarında doğru olan fakat daha az uygulanabilir yönleri ele alınıp geliştirmek üzere ortaya konmuştur.⁵⁶

1.2.5.2. Dünya Tabipler Birliği Helsinki Bildirgesi

Tıbbi bilimsel araştırma etiğinin temel sorunu deneye katılan insanların haklarını koruma kaygısıdır. Denetleyici hukuksal işlemlerle beraber bu kuralların evrensellik içermesi son derece uygun bir meseledir. Uluslararası etik sözleşmelerinin tarihselliğine bakıldığında caydırıcı ve etkin olduğu ve çağımıza taşınabilirliği günümüzde de halen tartışılmaktadır. Uygulamada etik kuralların ilk benimsenmesi M.Ö.3000'lerde İmhotep'in hekimlik andına, daha sonrasında Hammurabi Kanunları'na ve Hipokrat Yemini'ne dayanmaktaydı. II. Dünya Savaşı'nın ardından savaş sırasında uygulanan tıbbi denemelerin özellikle insan denekler üzerinde kontrolsüzce yapılması, uluslararası platformda gözler önüne serilip, bu tür uygunsuz ve kasti işlenen suçların önüne geçilmesi öngörülmüştür. 1947 yılında Nürnberg Kodları, sonrasında Nürnberg Mahkemeleri'nde işlenen konulardan hareketle 1948 yılında BM Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi yayınlanmış, WMA Dünya Tabipler Birliği Helsinki Bildirgesi ilk kez 1964 yılında ilan edilmiş ve daha sonrasında yedi kez revize edilmiştir. Yine en önemli

⁵⁵ H. Ertin ve M. K. Temel, agm., s. 225.

⁵⁶ H. Ertin ve M. K. Temel, agm., s. 225.

biyoetik belgelerden olan Unesco İnsan Genomu ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni 1997 yılında yayınlayıp günümüzde tartışılan en önemli konular arasına getirmiştir.⁵⁷

Helsinki bildirgesi daha evvel de bahsedildiği üzere Nürnberg kodlarındaki eksik kalan boşluğu doldurmak ve daha uygulanabilir hale getirmek amacıyla yasal bir belgeden çok yol gösterici bir kılavuz olması hasebiyle hekimler üzerinde daha etkin olmayı başaramıştır.

İkinci Dünya Savaşı esnasında Almanların hedefinde olan ülkelerdeki hekimlerle Kanada, Yeni Zelanda, Güney Afrika, Avustralya, İngiltere ve ABD'nin katılarak kurulduğu Dünya Tabipler Birliği oluşumunu Londra'da İngiliz Tıp Birliği'nde 1947 yılında başlatmıştır. Bu kuruluş nihai amacı itibari ile insan denekler üzerinde yapılacak uygulamalarla ilgili sınırlandırma getirmek adına çalışmalar yürütülmesine yöneliktir. Etiğin bu araştırmalardaki rolünün tespiti, ilkelerin belirlenmesi, sağlıklı olan deneklerin yeteri kadar aydınlatılması gerektiği, rızanın önemi ve yazılı olarak alınması yönündeydi. Dünya Tıp Birliği'nin oluşturduğu ilkeler, Hollanda Hükümeti'nin 1955 yılında Sağlık ve Sosyal İşler Bakanlığı için bir rapor hazırlarken dikkate alınmış olan bu rapor tekrar Dünya Tıp Birliği'nin çalışmasında yardımcı bir unsur olmuştur.

Dünya Tıp Birliği araştırmada insan deneklerin kullanımına yönelik başka etik kodları tasarlamaya başlamak üzere 1961 yılında çalışmalara başladı ve bazı şeyleri ortaya koymayı başardı. Fakat 1964 Helsinki 18. Dünya Asamblesine kadar kabul görmedi. Helsinki bildirgesinde yayımlanan etik kodlar tüm dünyada ses getirdi ve profesyonel kliniklerle, tedavi edici olmayanlar arasındaki fark oldukça açıldı. Dünya tıp birliği, yapılacak olan araştırmalarda gönüllülerin yer aldığı tıbbi uygulamalar için etik ilkeleri Helsinki Bildirgesi'nde yayınlamıştır. Bu bildirgenin muhatabı ilk olarak hekimlerdir. Hekim araştırmalarını yaparken bu ilkeleri göz önünde bulundurmalı, dışına çıkmaktan çekinmelidir. Gönüllüler dışında çocuk, bilinçsiz ve mental rahatsızlığı bulunanların başlarında bulunan koruyucularının rızası gözetilmeli, onlardan izin alınmalıdır. "Hastamın sağlığı benim ilk önceliğimdir"⁵⁸ cümlesi Dünya Tıp Birliği'nin Cenevre Bildirgesi'nde hekimi bağlayıcı bir faktör olması ve tıbbi hizmet

⁵⁷ N. Çobanoğlu, *age.*, s. 93.

⁵⁸ Ayten Altıntaş, "Ulusal ve Uluslararası Etik Bildirgeleri", Nil Sarı, Ayten Altıntaş (vd.), *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı* içinde, İstanbul Üniversitesi Matbaası, 2007, ISBN: 978- 975- 404- 791- 2, s. 180.

ulaştırırken hekimin sadece hastanın yararına göre davranması gerektiği uluslararası tıp etiği kodunun bildirisiyle tıp hekiminin insanın sağlığını ve haklarını korumaya yönelik önemli bir adım olmuştur. Helsinki Bildirgesinde yayımlanan ilkelere göre gönüllüler üzerindeki tıbbi araştırmaların amacı, hastalıkların nedenini, gelişim sürecini, etkilerini anlayıp gerekli metotlar ve tedaviler geliştirmektir. Tıbbi araştırma rızaya dayanmalı, deneye hiçbir şekilde bir yaptırımda bulunulmamalıdır. Tıbbi araştırmalarda gözetilmesi gereken en önemli unsur çevreye verilebilecek zararı minimum seviyeye indirmek, olası herhangi bir riski iyi hesaplamak, aksi taktirde deneye başlamamaktır. Tıbbi araştırmalarda yeteri kadar temsil edilmeyen gruplara, katılım amacıyla destek verilip uygun erişim imkanı sağlanmalıdır. Deneye tabi tutulan gönüllü deneklere olası herhangi bir zarar nedeniyle gerekli tazminat ve tedavi uygulanmak zorunludur. Tıbbi araştırma ve sağlık hizmetlerini yürüten doktorlar, tanı koydurucu veya tedavi edici yönden uygun buldukları durumlarda ve gönüllü, rızası alınmış deneklerin ve hastaların sağlığını tehdit edici herhangi bir unsur olmaması durumunda hastalarını araştırmaya yönlendirip, uygulamaya başlayabilir. Riskleri en aza indirmek adına hekim önlemleri almalı, bu riskler devamlı surette değerlendirilip, gözlem altında tutulmalı ve kayıt edilmelidir. Risk potansiyeli olan durumlar deney ve uygulama sırasında olsalar dahi durdurulmalı veya çalışma değiştirilmelidir.⁵⁹

İstismara açık olan bazı grup ve kişilerin zarar görme olasılıkları yüksektir. Bu birey ve gruplara özel bir koruma sağlanmalıdır. Araştırma yapılırken insanlar üzerindeki deneyler kontrollü bir hekim tarafından geniş bilimsel literatür bilgisine sahip, kaynakları olan bilimsel bir çalışma dahilinde, gelişmiş laboratuvar ortamında ve uygun hayvan deneklerine sahip olunması şartıyla mümkündür. Araştırmada kullanılacak olan hayvanların iyilik halinin korunmasına önem verilmelidir. Gönüllüler üzerinde yapılacak olan tüm araştırmalar araştırma protokolünde gerekçelendirilip, açık bir biçimde tanımlanmalıdır. Bu protokolde, nazar-ı dikkate alınan etik ilke ve kurallara dair bir beyan sunulup, destek görülen finans ve kuruluşların, olası çıkar çatışmaları dahilinde araştırmaya katılan gönüllü/deneğe herhangi bir zarar görmemesi yönünde teminat verilmeli, tedavi dahilinde oluşabilecek herhangi bir komplikasyon dahilinde uygun tazminin gönüllüye verilmesi ve onun her hakkının koruma altına alındığının yazılması ve bununla ilgili araştırma etik kuruluna sunulması gerekmektedir. Kurul, araştırma protokolünü incelerken şeffaf olmalı, araştırmacı veya herhangi bir kurum ve

⁵⁹ H. Ertin ve M. K. Temel, agm., s. 226.

kuruludan bağımsız olup, araştırmanın yapıldığı ülkenin yasa ve yönetmeliklerini göz önünde bulundurmanın yanı sıra uluslararası kod ve standardı da göz ardı etmemeli, gönüllülerin korunmasına yönelik herhangi bir hükmü zayıflatmamalı, görmezden gelmemelidir. Bu kurulun çalışmaları denetleme ve izleme hakkı olmadığı, kurulun onayı çıkmadan protokolda hiçbir değişiklik yapılmamalıdır. Çalışma sona erdiğinde, araştırmacılar sonuçları bildirdikleri raporu hazırlayıp etik kurula sunmalıdır. Araştırmaya dahil edilen gönüllülerin aydınlatılmış onam verme yetisine sahip olmalı, serbest iradesiyle gönüllü olmayı kabul etmediyse isterse ailesi veya ilgili makamlar onaylasın, o birey araştırmaya hiçbir şekilde dahil edilmemelidir. Aydınlatılmış onam verme yetisine sahip olan gönüllülerin her türlü durumdan, araştırmanın çalıştığı kurum ve kuruluşlardan, finansman kaynaklardan, beklenen yarar ve olası zararlardan bilgilendirilmesi zorunludur. Gönüllü adayın edindiği haklardan hiçbir yaptırıma maruz kalmayacağından, rahatsızlık duyduğu bir durum dahilinde katılımını geri çekme hakkı olduğu konusunda bilgilendirilmesi de bir diğer önemli konudur. Gönüllü adayın şartları kabul etmesi durumunda araştırmacı tercihen yazılı olarak, yazılı mümkün olmuyorsa gönüllü olurunun, tanık huzurunda resmi olarak belgelenmesi şarttır. Hekim araştırma için gönüllülerden aydınlatılmış onam alırken, gönüllü adayın kendisi ile herhangi bir bağının olmadığına dikkat etmelidir. Bu gibi bir bağımlılık durumunda, ilişkilerin dışında olan, uygun niteliklere sahip bir başka araştırmacı aydınlatılmış onam almalıdır. Aydınlatılmış onam verme yetisine sahip olmayan bireylerde, hekim bireylerin yasal temsilcileri ile muhatap olup onlardan onam almalıdır. Eğer katılımcı adayın herhangi bir yasal temsilcisi yoksa ve o araştırma ertelenemiyorsa araştırmacı hazırladığı protokolün ilgili etik kurul tarafından onaylanmasını beklemelidir. Onay dahilinde araştırmacı, bilgilendirilmiş gönüllü oluru olmadan araştırmasına devam edebilmektedir. Biyo-bankalar ve benzer depolama yerlerindeki mevcut materyallerin kullanılacağı durumlarda araştırmacı, buradaki veri ve analizlerin saklanıp veya yeniden kullanılması durumunda aydınlatılmış onam alması şarttır. Onam almanın söz konusu olmadığı durumlarda araştırma etik kurulunun konuyu değerlendirip inceledikten sonra onaylanması üzerine araştırmanın yapılması mümkündür. Bir diğer konu ise plasebo kullanımıdır. Plasebo verilecek hastaların veya hiçbir girişimde bulunulmayacak olan hastaların yeni bir tıbbi girişimin riskleri, yarar ve etkinliği, kanıtlanmış olan en iyi metotla karşılaştırılması ve öyle denenmesi gerekmektedir. Kanıtlanmış bir girişim olmadığı durumlarda plasebo kullanılması veya hiçbir teşebbüste bulunulmaması kabul dahilindedir. Plasebo kullanımı veya hiçbir girişimde bulunmama durumu herhangi

ciddi ve geri dönüşü olmayan bir zarara hastayı uğratmaması şartıyla bu seçeneğin kötüye kullanılmaması için son derece dikkat ve özen gösterilmelidir.⁶⁰

Araştırmacılar, yayıncılar ve yazarlar ortaya konan bu araştırma bulgularını ve sonuçlarını yayınlamakla ve herkese duyurmakla etik açıdan yükümlüdürler. Araştırmacılar araştırmalardaki edindikleri veri ve çalışma sonuçlarını toplumun yararına sunmakla mükelleflerdir. Finans kaynakları, araştırmacının bağlantısının olduğu kurum ve kuruluşlar, çıkar çatışmaları, araştırmada edinilen olumsuz sonuçlar dahi raporda sunulmalı ve yayıncılar tarafından eksiksiz ve tarafsız bir biçimde yayımlanmalıdır. Helsinki Bildirgesi'nin dahilinde olan ilkelere dayanmayan araştırma bildirileri yayımlanmamalıdır.

1.2.5.3. Diğer Etik Kodları

Hekimlerin belirli etik kurallara sahip olması ve hekimlerin ana görevini idame ettirmesi amacıyla örgütlenmelerin ve birlik kurmanın ilk teşebbüsü 1926 yılında atılmıştır. 23 ülkeden oluşan Uluslararası Tabipler Birliği, faaliyetlerine ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayabilme imkanı bulmuştur. Daha sonrasında 1947 yılında Dünya Tabipler Birliği WMA 27 uluslu bir birlik olarak Cenevre'de toplandı. 1964 yılında hazırlanan Helsinki Bildirgesi biyomedikal araştırmaların ciddi olarak ilk ve en mühim etik normu haline gelmiştir. Bu etik kurallar bütününde esas ilke hastanın mutlak yararı iyiliğidir. Helsinki Bildirgesi'nin nihai hedefi, hastaya doğrudan faydası olmayan, deneylerde kullanılmaması gereken gruplar, akıl hastanesinde bulunan hastalar, esirler için bu gruplandırılmış kişilere tedbiren kurallar konması ve sınırlandırma getirilmesidir. Dünya Tıp Birliği'nin iki yılda bir düzenlediği toplantılarda Helsinki Bildirgesi tekrar görüşülmüş ve ilaveler eklenip gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Bir diğer etik Komitesi Dünya Psikiyatri Birliği'nin onayladığı etik kodları bildirmek üzere 1977 yılında yayınlanan Hawaii Bildirgesi'dir. Bu bildirge psikoterapist ile hasta arasında bulunan ilişkide, psikiyatrik hastaların gerek zorla gerek onam alınarak başlatılan tedavi ile ilgili konulara dayanır. Burada yine rızaya dayalı bir ilişki

⁶⁰ H. Ertin ve M. K. Temel, agm., s. 227.

kurulmalı, araştırmadaki her türlü yarar ve risk hasta ile paylaşılmalı, hastanın gönüllü olması dışında hiçbir şartta deneye veya araştırmaya başlanmamalıdır.⁶¹

Gelişen teknoloji ile beraber, hukuki adımlar ve sözleşmeler de ona göre şekillenip, etik kodlarda yeniden düzenlenme ihtiyacı hissedilmektedir. Günümüzde, 1953 yılında DNA sarmal yapısının bulunmasıyla - bu modele Watson-Crick modeli* denir- DNA moleküllerinin yapısının incelenmesi ve insanlığın gen haritasının bulunması, kalıtsal hastalık yapılarının incelenip genetik hastalıkların tedavisini ve dolayısıyla sağlıklı nesillere ulaşmayı mümkün kılmaktadır. Hiç şüphesiz her teknolojik gelişme, atılan adımlar herhangi bir denetim olmadan ve kontrolsüzce uygulandığı taktirde felaketlere yol açmaktadır. Bundan dolayı insan genomu Projesinin (HUGO'nun) etik açıdan sınırlandırıldığı UNESCO İnsan Genomu ve Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 1997 yılında yayımlandığını görmekteyiz. İçerdiği maddeler itibari ile Helsinki bildirgesi ile paralellik gösteren bu bildiriye ek olarak üremeye yönelik insan klonlama gibi uygulamalarda devletler ve uluslararası örgütlerce böyle bir uygulamaya asla müsaade edilmemesi en önemli maddelerdendir.⁶²

Amerika Birleşik Devletleri'nin Alabama eyaletinde 1936-1972 yılları arasında yürüttüğü, herhangi bir yazılı protokolü olmayan Amerika Birleşik Devletleri Kamu Sağlığı Servisi tarafından ve özellikle Dr. Taliaferro Clark tarafından başlatılan araştırma için 400 sifilizli ve 200 kontrol grubu sağlıklı denek, hastalığın seyrini incelemek amacıyla Tuskegee Sifiliz Çalışması, etik açıdan tamamıyla yanlış bir uygulama olarak tarihte yerini almıştır. Araştırmada hedeflenen, Sifilizin siyahi ırkta ve beyaz ırktaki seyrinin farklılıkları olup olmadığı ve tedaviye cevap verenlerin kendi içinde incelenmesi, tedavi edilmeyen Sifiliz hastalarının yaşam sürelerinin tespiti ve bunların kontrolüdür. Denek olarak araştırmaya dahil edilen siyahi erkeklerin ortak özelliği hepsinin sosyal, ekonomik ve eğitim statülerinin düşük olmasıdır. Deneklere hiçbir suretle Sifilis hastası oldukları söylenmemektedir. Denekler sunulan şartlar nedeniyle gönüllü olarak araştırmaya katılmışlar, onlara hastalıklarının kötü kan-bad blood olduğu söylenip, hiçbir ücret talep etmeden tedavi edileceklerini inandırılmış, yemek ve ulaşım masraflarının karşılanıp araştırma sırasında ölmeleri durumunda

⁶¹ A. Altıntaş, agm., s. 180-181.

* DNA sarmalını ilk fotoğraflayıp, onu bulan kişi Rosalind Franklin'dir.

⁶² Işık Bökesoy ve Berna Arda, "İnsan Genomu Projesinin (Hugo'nun) Etik ve Sosyal Yönleri", *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics* 1993;1(1), Ankara, 1993, s. 22.

cenaze masraflarının karşılanacağı söylenmiştir. Bu araştırmanın altı ay süreceği öngörülürken tam 40 yıl devam etmiş insanlık tarihinde insan üzerinde en uzun süreli yapılan deney olarak tarihe geçmiştir. Asıl sorun şudur ki araştırma sırasında Sifiliz hastalığının penisilin tarafından tedavi edilebildiği bilinmemekteydi fakat 1943 yılında penisilin tedavisi edici özelliği keşfedildikten sonra da deneklere tedavi uygulanmamış, ölüme mahkum edilmişlerdir.⁶³

Bu araştırma adı altında işlenen insanlık suçu, etiğin temel ilkelerini yok saymakta bireysel özerkliğe yapılan saygısızlığa, ırk ayrımcılığına, zarar verme ve yanıltmaya, adalet ilkesinin ihlaline neden olmaktadır. Toplumun geneli için bireyi feda etme anlayışına dayanan bu uygulama, 40 yıllık süre zarfında bildireler halinde uluslararası platformda kabul gören Nürnberg kodu, Helsinki bildirgesi, 1979 tarihinde yayımlanan Belmont raporu gibi etik kodlarca kabul edilmemektedir.⁶⁴

Devamında benzer uygulamalar, yayınlanan bildirelere rağmen insan hayatını ve sağlığını hiçe sayan uygulamalar, 20. yüzyıl hatta 21. yüzyılda da devam etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1940-1970 yılları arasında deneklere radyoaktif madde verilmesi, Nürnberg kodlarının yayınlanmasından 16 yıl sonra 1963 yılında Yale Üniversitesi'nde araştırmacı Stanley Milgram tarafından insan itaatini incelemek üzerine yapılan çalışma, üzerinde aydınlatılmış onam alınmasına rağmen ve etik açıdan sıkıntı görülmemesine rağmen araştırma protokolü katılımcının aldatılması üzerine kurulmuş, psikolojik deney, denekler üzerinde kalıcı hasara neden olmuştur.⁶⁵ 1993 yılında yine sosyo-ekonomik durumu düşük ailelerin çocukları üzerinde denenen Kennedy Krieger Lead Çalışması, fayda ve adalet kavramlarının tartışıldığını da gözler önüne sermektedir.⁶⁶

Kant'ın *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* kitabında insanı bir araç olarak değil amaç olarak eyle ilkesi eylemin sonucu ne olursa olsun eyleme başlarken amacın niteliği eylemin değerini belirlemektedir.⁶⁷ Buradan hareketle toplumun ve insanlığın

⁶³ Perihan Elif Ekmekci, *Seçilmiş vakalarla araştırma etiğinin kısa tarihçesi*, Pamukkale Tıp Derg., Ankara, 2017, s. 107.

⁶⁴ P. E.Ekmekçi, agm., s. 108.

⁶⁵ P.E.Ekmekçi, agm., s. 104.

⁶⁶ P.E.Ekmekçi, agm., s. 108-109.

⁶⁷ Aysel Demir, *Etik Açısından İnsan Genom Projesi*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi, 2013, İstanbul, s. 322.

yararına gözetmek adına bireylerin araç olarak kullanılması ahlaki açıdan hiçbir suretle onaylanamaz.

Gülay Yıldırım “Sağlık Profesyonellerinin Etik Kavramından Anladıkları ve Kuramsal Etik Çalışması Yapanlardan Bekledikleri” isimli doktora tezinde etik kod ve bildirgelerin ilgili mercilerce etik tartışma yürütme etkinliğinden daha önemli olduğunu tespit etmiş ve “Etik Kodların Uygulanması ve Sağlık Bakımında Etik Prensiplerin Rolü” başlıklı makalesinde“ Limantani’nin, kod sağlık hizmetinde ortak bakım sağlamakta fakat yeni ve karmaşık problemleri çözmede yeterli olmadığını ifade etmekte, “Tıbbi Meta Etik” başlıklı makalesinde Kadioğlu’nun belirtmiş olduğu kodların ilgili olduğu konularda sağlık mesleği üyelerine düşünme zahmeti çekmeme imkanı vermesi bakımından, iş yoğunluğu fazla olan klinisyenlerin kod seçeneğine yöneldiğini düşünmenin pek tabii olası olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Yıldırım tezinde, Yasemin Oğuz’un “Klinik Etik Eğitiminde Söylensel Etiğin Yeri” isimli makalesinde kodların ve bildirgelerin etik tartışma yürütme etkinliklerinden çok önemli ve öncelikli bir durumda bulunduğunu ifade etmektedir. Oğuz bunun temel nedenini ülkemizde felsefe yapmak konusunda yaşanan deneyim eksikliğine bağlamaktadır. Araştırma bulgusu bu veriyi desteklemektedir.⁶⁸

1.3. İnsan Üzerinde Etik Dışı Araştırmaların Kısa Tarihçesi

Mantıksal pozitivistizmin bilimsellik ölçütü, etiğin ahlak normlarının görmezden gelinmesine neden olmuştur. Bilim bireyselliğini ilan ettikten ve kendini değer dışı olarak her türlü normdan ayrı tuttukten sonra bünyesinde hiçbir değeri, kültürü, dini inancın getirdiği yaptırımları kabul etmemektedir. Bu körü körüne olan bilime karşı kabul, Feyerabend’in da dediği çağdaş bilimin hasta olduğu, insanları ve toplumları adeta köleleştiren bir sistem haline geldiğini, insanların hayatını kolaylaştırıp mutlu etmek bir yana, tüm kültür ve gelenek yapısını ortadan kaldıran monolitik yapısıyla bilimin adeta yatak odamıza dahi girdiğini vurgulayan Feyerabend, insanlar üzerindeki tahakküm edici güce sahip olan bilimin, yıktığı dinin yerini aldığını söylemektedir.⁶⁹

İnsanlığın gelişimi adına atılan tüm bu bilimsel adımlar hiçbir kontrolden, denetimden ve herhangi bir norma bağlı olmaksızın her şeye izni olduğu ve her şeyin

⁶⁸ Gülay Yıldırım, *Sağlık Profesyonellerinin Etik Kavramından Anladıkları ve Kuramsal Etik Çalışması Yapanlardan Bekledikleri*, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, 2008, s. 90.

⁶⁹ A. Cevizci, *age.*, s. 158-159.

mümkün olduğu anlayışı, siyasal çıkarlar, ekonomik nedenlerle dünyayı dolayısıyla toplumları buhrana sürüklemekte, tıp, biyoloji, fizik gibi fenni ilimlerde sınır tanımadan atılan tüm adımlar ve gelişmeler evrensel sorunları da beraberinde getirdiğinden dünyada ortak geçerliliği olacak olan norm arayışlarına bizleri de sürüklemektedir.⁷⁰

Bu noktada bilimin ana yapısını oluşturan araştırma özgürlüğü, ulusal ve uluslararası yapılan sözleşmelerle sınırlandırılarak, özellikle 20.yüzyılda insana yönelik insanın hak ve özgürlüklerine set koyan eylemler neticesinde bildirgeler, etik kodlar düzenlenmiştir.

Hiç şüphesiz insanlığın yararı gereği, hastalara ve hastalıkların seyrine bağlı olarak tıbbi buluşlar, bilimsel araştırma ile birlikte gelişen teknoloji insan üzerinde tıbbi araştırmalar yapma iznini bugün uluslararası kod ve bildirgelere bağlı olarak görülmüş ve yapılmaya devam etmiştir. Fakat tarihsel sürece baktığımızda insanın hak ve özgürlüklerin tartışılmadığını, ikinci planda kaldığını birçok kötü örnekle görebilmekteyiz.⁷¹ Hiçbir ön araştırma ve akıl yürütme yapmadan direkt insanın üzerinde yapılan deneyler hiç şüphesiz acı sonuçları da beraberinde getirmiştir. Her ne kadar deneysel hekimliğin kurucusu olarak bilinen Claude Bernard 1765 yılında deneyin yalnızca insanın hayatını kurtarma durumunda hekimin başvurabileceği bir yol olabileceğini yine de insanlığın yararına ve bilimin gelişimine katkı sağlaması amacıyla yapılan uygulamada, sonuç itibarıyla deneğe zarar veriyorsa, denek sağlığının bilimin menfaat ve çıkarlarından önce geldiğini savunması hasebiyle tıp etiği açısından ilk olarak kabul edilse de⁷², tıp ahlakının en az tıp kadar eskiye dayandığının ispatı hiç şüphesiz Hipokrat'tır. Hekim ahlakı için ortaya koyduğu *önce zarar verme* ilkesiyle hekim ahlakının temelini oluşturan prensipleri ortaya koymuştur ve bu ilke günümüze kadar gelmiştir.⁷³

İnsan üzerinde yapılan deneylerin tarihi en az tıp tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. İnsan sağlığını tehdit eden unsurlar çağlardan beri insanlığın izlediği bir durumdur. Bu durum sonrasında nedenleri öğrenme isteğini de doğurmuş ve çözüm arayışı içine girilmiştir. Bu çözüm arayışı tıp dünyasında hekim hasta arasında gözlemlenenler üzerine kurulmuştur. Tedavi yöntemlerinin biçimlenmesi ancak

⁷⁰ N. Çobanoğlu, *age.*, s. 13.

⁷¹ Z. Özeydin, *agm.*, s. 172-173.

⁷² Z. Özeydin, *agm.*, s. 173.

⁷³ Z. Özeydin, *agm.*, s. 173.

deneylerin getirdiği sonuçlara bağlıdır. Modern tıbbın gelişimi için gereken tecrübenin edinilmesi, sınırlarının olmaması, zafere giden her yol mübahtır mottosunun her koşulda geçerli olması anlamına gelmez. Tarih boyunca insan üzerinde yapılan deneyler, kendilerine haklılık payı çıkarmaya çalışan burjuva sınıfının, köleler başta olmak üzere proletaryanın üzerinden yapılmıştır. Bunun örneklerini İskenderiye'de tıp okulunun kurucusu Herophilus ve Erasistratus'un Ptolomeler'in verdiği izinle, insana dair sırrı anlamak için deneysel olarak hapisteki canı insanların diri diri diseke edilip kadavra olarak toplumun önünde incelenmesi sayılabilir. Hekim olduğu şaibeli olan, kimileri tarafından ansiklopedi yazarı, kimileri tarafından hem ansiklopedi yazarı hem hekim olarak görülen M.Ö. 25 ile M.S. 50 yılları arasında yaşamış Aulus Cornelius Celsus, *De Medicina* isimli eserinde Prooemium kısmında, 23-26'da -ki bu eser izah ediliş tarzı ve cerrahi operasyonların en ayrıntılı biçimde anlatılması bakımından sadece bir çeviri eseri ya da Celsus'un devrine kadar gelen tabiplerin bilgilerini içeren bir kitap değildir- şu şekilde ifade edilmektedir.

“Vücudun iç bölümlerinde ağrılar ve çeşitli hastalıklar ortaya çıktığında, bizzat bu iç bölümler hakkında bilgisi olmayanlar, bu bölümler için bir tedavi yöntemi bulamayacaklarını düşündüler; bu yüzden ölümlerin vücutlarını kesmek, iç organlar ve bağırsaklarını incelemek gereklidir. Herophilos ve Erasistratos, bu işlemi en iyi bir şekilde yaptılar, bunlar, krallar tarafından hapishanelerden alınan suçluları, canlıken kestiler ve soluk almaya devam ederken önceleri doğanın kapalı tuttuğu iç organları, bunların yerlerini, rengini, biçimini, büyüklüğünü, sırasını, sertliğini, yumuşaklığını, pürüzlülüğünü, temas noktalarını, sonra her birinin çıkıntılarını ve oyuklarını ya da bir organın başka bir organın içine girip girmediğini veya başka bir organın bir bölümünü içine alıp almadığını gözlemlediler.”⁷⁴

Buradaki amaç vücudun iç kısmında bir ağrı meydana geldiğinde, iç organlarla ilgili herhangi bir bilgiye sahip olmayan bir kişi ne vücudun hastalıklı kısmını ve yapısını bilebilir ne de neyin acıya, ağrıya neden olduğunu bilebilir. Bu konuda deneyim sahibi olmayan kişi, sağlıklı organlara bilmeden zarar verebilir, bu bakımdan organların renginin, yapısının bilinmesi onların görüşüne göre mühimdir. Vücudun görünen kısmının tedavi edilmesinin bilinmesi kadar iç organlarında bilinmesi bir bütünü oluşturduğundan bu konuda ehil olan kişilerce yapılması daha uygundur. Burada

⁷⁴ Mehmet Basalak, *Aulus Cornelius Celsus ve De Medicina Eserinde İdeal Hekimin Nitelikleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. 76.

bahsedilen konuların gereği insanların kafasında çoğu zaman canlanan ve birçok insanın da öne sürdüğü düşünce, zararlı insanların ve bunların birkaçının deney için öldürülmeleri bütün kuşaklardaki masum insanlar için çare aranması acımasızlıktan sayılamayacağı anlayışıdır.”⁷⁵ İnsan deneylerin normalleştirilmeye çalışılması argümanı ciddi bir etik sorun olarak çağlar boyu tartışılmış ve günümüzde de hala tartışılmaktadır.

Deney yapılacak olan grup, toplumun alt sınıfından seçiliyordu böylelikle olası bir durumda herhangi bir hak iddia etmeye kalkamazlardı.

14. Louis'nin 1685 tarihinde rektumunda bulunan kitleyi incelemek cerrah Charles F. Felix'e verilmişti fakat o krala yapılması gereken bu cerrahi müdahalenin ancak alt kesimden insanlar üzerinde yeteri kadar deney yaptıktan sonra kralın üzerinde uygulanabileceği idi. Deney kurbanlarını halkın haberi olup ayaklanmasınlar diye gece gömülüyorlardı. Nihayet altı ay sonra ameliyat başarıyla gerçekleşti.⁷⁶

Orta Çağ Avrupa'sında da tıpkı ilk çağlarda olduğu gibi hekim sorumluluğundan söz etmek mümkündür. Bununla alakalı olarak Hristiyanlığın kutsal kitabı İncil'de herhangi bir bahis geçmediğinden, hekimlerin ahlaki durumu, ruhani meclislerin düşüncelerini ve din adamlarının kararları doğrultusunda, hekimin bilgisizliği ve ihmali nispetinde sorumlu olduğu düşünülmektedir. Veleve ki bir hekim muhteviyatından ve etkilerinden emin olmadığı halde bir ilacı hastanın rızasını almadan onun üzerinde deniyor ve onu denek olarak kullanıyorsa, acil müdahale etmesi gereken bir durumda hastayı tedavi etmede acele etmiyorsa, hastasını terk etmeye kalkıyorsa, hastasının sırlarını, onunla ilgili bilgileri ifşa ediyor saklamıyorsa işte bu noktada ahlaki olarak hekim sorumlu olmaktadır.⁷⁷

Kudüs mahkemelerinin kurulduğu XII. ve XIII. yüzyılda hekime ait sorumluluklar ele alınmıştır. Bir hekim acemice hareket edip bir kölenin ölümüne sebep olursa kölenin sahibine kölenin ücretini öder ve şehirden uzaklaşırdı. Hekim eğer ki

⁷⁵ M. Basalak, agm., s. 76.

⁷⁶ Z. Özaydın, agm., s. 172.

⁷⁷ Ayşegül Demirhan Erdemir, *Orta Çağ'da, Rönesans'ta 17. Ve 18. Yüzyıllarda Avrupa'da Tıp Etiği ve Deontolojide Gelişmelere Yorumsal Bakışlar, Medikal Etik 11- Çeşitli Tıp Konularının Tıp Etiği ile Sentezi*, (ed. Hüsrev Hatemi ve Hanzade Doğan), Yüce Yayın, 2013, İstanbul, s. 3.

köle olmayan birini sakatlarsa mahkemelerce kısasa kısas uygulanıp, hekimin eli kesilir, eğer hür kimsenin ölümüne sebep olursa, hekim ölüm cezasına çarptırılırdı.⁷⁸

Orta Çağ Avrupa'sındaki tıbbi yazmalarda Deontoloji konularına değinen en eski yazmalar İtalya'da Rovenna'da, beşinci altıncı yedinci yüzyılda yazılan eserlerden bir kısmı Latince, bazıları Yunanca olarak hazırlanmıştır. Bir kısmı da 8., 9. ve 10. yüzyılda Kuzey Avrupa'da manastırlarda bulunan rahip hekimler tarafından yazılmıştır. Bamberg yazması olarak bilinen, sekizinci yüzyılda bir Alman manastırında bir araya getirilen elyazmasının giriş bölümünde manastır tıbbında Deontolojik anlamda yaşanan sıkıntılardan bahsetmekle birlikte Hipokrat yeminin özellikleri de ortaya konmaktadır. Bir diğer örnek olarak dokuzuncu yüzyılda Paris'te bulunan bir yazma eserde bir hekimin hümanist ve rasyonel olması, hastasına her halükarda iyi etmek için tüm çabayı göstermesi gerektiği, sır tutmasının mühim olduğu ifade edilir.⁷⁹ 14. yüzyılda yazılmış olan Londra yazması Deontolojinin hukuki boyutuyla ilgili şunları yazmaktadır:

*“Hekim, bilgili, gururlu bir kişi olmalıdır. Her hastaya eşit davranmalı ve ilaç sağlamalıdır. Bir hastanın evinde konuşulan her şeyin sırrı tutulmalıdır.”*⁸⁰

Orta Çağ Avrupa'sında tıbbi Deontoloji ile ilgili söylenecekler kadim Yunan'da kaleme alınmış fakat resmileşip herhangi bir yasal uygulamaya geçmemiş olan Hipokrat'ın deontolojisi üzerinde etkisi Avrupa'da da kendisini göstermiş ve farkındalık oluşmasını sağlamıştır. Kadınların çocuk düşürme gibi bazı tıbbi konularda yasal kontroller de yapılmıştır.⁸¹

Hipokrat'ın düşüncesinin izlerini taşıyan, bir hekimde bulunması gereken hem ahlaki değerler hem de fiziki görünüşle ilgili fikri oluşumun Orta Çağ'da da devam ediyor olması apaçık ortadadır. Bir diğer husus tıp eğitimi ile ilgili eksikliklerin giderilmesi gerektiği bununla birlikte Orta Çağ'da bir hekimin fazla alkol almaması

⁷⁸ A.D. Erdemir, agm., s. 3.

⁷⁹ A.D. Erdemir, agm., s. 4.

⁸⁰ A.D. Erdemir, agm., s. 4.

⁸¹ A.D. Erdemir, agm., s. 5.

gerektiği, hekimlere verilecek olan vizite ücretlerinin kontrol edilmesi gerektiği ve belirli bir oranda tutulması tıbbın hukuki boyutunda ele alınması olarak sayılabilir.⁸²

⁸² A.D. Erdemir, agm., s. 5.

İKİNCİ BÖLÜM

TIP ETİĞİ İLKELERİ

2.1. Tıp Etiği İlkeleri Hakkında

Tıp etiği, bildiğimiz üzere hekimin hastası ile olan ilişkisinde, hastaya karşı edindiği sorumlulukların en iyi ve doğru şekilde yerine getirilmesi, hekimin izlemesi gereken birtakım adımların, ilkelerin var olması ile mümkün olabilen bir alandır. Bu ilkeler, hekimin yardıma ihtiyacı olan bireyler için somutlaştırılmış normlar olarak görülebilir. Buradaki temel amaç, hekimin hastası hangi çevreden olursa olsun, ona zarar vermeden, onun iradesini yok saymadan ona saygı duyduğunu hissettirmek, onun sağlığını koruması veya bozulan sağlığını iyileştirmek için gerekli materyal ve yolları en doğru şekilde kullanmasıdır ki burada yol-yöntem olarak kastedilen hiç şüphesiz etik ilkelerdir. Hekimin nihai amacı sorgulandığında Sokratik geleneğe gidilebilecek bir etik hedefinin olduğunu söyleyebiliriz: Hayatı iyi yaşamak.⁸³

Elbette bu ilkelerin temelinin Yunanlı hekim Hipokrat'a dayandığını bilmekle birlikte, bu ilkeler deontolojik yapı itibarıyla diğer tüm meslek etiklerinde de görüldüğü gibi, Kant'ın kategorik buyrukta insanı bir araç olarak değil de amaç gibi görmemiz gerektiğini işaret eden olumlu ve olumsuz ödevlerden çıkartılabilir.⁸⁴

Tıp etiği ilkeleri oldukça iyi bir şekilde ihtiyaçlar doğrultusunda maddeler halinde yapılandırılmış fakat 19. ve 20. yüzyılda birçok araştırmacı ve hekim ahlaki yükümlülüklerini yerine getirmeden, hastaların onamını almadan aksine onlara zarar vererek hiçbir müdahalede bulunmaktan çekinmemişlerdir. 20. yüzyılın başında araştırmaların etik boyutu üzerinde bazı düzenlemelerin yapılması Nazi Almanyası'nda yapılan insanlık dışı suçların yaşanmasına engel olamamıştır. 1947 yılında Nürnberg şehrinde kurulan mahkemede Nazi Almanyası'nda görev alan hekimler yargılanıp, suçlu bulunmuşlardır. Daha sonrasında bu yargılama Nürnberg kurallarının oluşmasının ve aynı zamanda modern araştırma etiğinin de temelini oluşturduğunu söyleyebilmekteyiz.⁸⁵

⁸³ A. Cevizci, *age.*, s. 79.

⁸⁴ A. Cevizci, *age.*, s. 80.

⁸⁵ J. R. Williams, *age.*, s. 99-100.

Bir birey bir etik yargıya ulaşmak için kalıplaşmış bir takım temel ilkelere ihtiyaç duyar. Etik, normatif bir çalışmadır ve genel kurallardan özel bir yargı çıkartabilmek için dedüktif bir mantığı gerektirir. Dedüksiyon genel önermeleri ihtiva eder. Bu önermeler ister ahlak ister hukuk olarak nitelendirilsin, toplumun kendi normlarını oluşturma sistemlerinin iç mantığını ve yapısını izah etmektedir. Hekimler de tıbbi etik uygulamalarında yaşanan problemleri çözmek için bilinçli olarak veya olmayarak bu temel ilkeleri göz önünde tutmaktadırlar.⁸⁶

Belli bir kurala bağlanmamış olan durumlarda hekimler veya araştırmacılar için başvurulabilecek birden fazla farklı yol vardır. Bunlar Deontoloji, sonuçsalcılık, ilkecilik ve erdem etiği maddelerinin içerdiği akılcı yaklaşım ile boyun eğme, öykünme, duyumsama(isteme), sezgi ve alışkanlık maddelerini gösteren akılcı olmayan yaklaşım olarak iki çeşittir. Burada akılcı olmayanla kastedilen akıl dışı değildir elbette, aklın karar verme sürecinin sistematik olarak kullanılmaması şeklinde izah edilebilmektedir. Evrensel olarak kabul görmeyen akılcı yaklaşımlar, arkasını ilkelere dayandırmış olan tıbbi uygulamaları gerçekleştirmenin kuramsal etik çalışması yapan araştırmacılar ve klinisyenler tarafından da benimsendiğini söyleyebiliriz.

*"İlkeler, farklı çevrelere özgü temel yaklaşımları ifade eden davranışlara yön gösteren ve ölçüt oluşturan, genel ve soyut düzenlemelerdir."*⁸⁷

Etik kurallar etik ilkelere türetilen düzenlemelerdir ve etik ilkelere nazaran daha somut ve özeldir. Kurallar, genel geçer karakteri olan ilkelere farklı olarak belirli olgular ve onların somut olarak ortaya çıkması beklenen durumlar için geçerliliği mevcuttur. Tıbbi uygulamalarda yer alan ilke ve kurallar da buradan türemektedir. Etik karar verme ve değerlendirme yapma, modern tıp etiğinin kural ve ilkelerinin de gereğini yerine getirmiş olur.

Tıp etiğinin oluşturduğu yapı bünyesinde gerçekleşen problemlerin, değerlendirilip, tartışılması ve belirli bir çözüme ulaştırılması pratik aklın ahlaksal yetkinliği ile yorulmuş ve doğrulanmış temel etik ilkeler, tıbbi uygulamalara yol gösterici nitelikte olmuştur.

⁸⁶ Ferhat Sayım, "Tıbbi Etik ve Deontoloji kavramları", *Akademik Arge Dergisi Sosyal Bilimler*, Sayı: 15-1, İstanbul, 2015, s. 37-38.

⁸⁷ G. Yıldırım, agm., s. 13.

Amerikalı biyoetikçilerden Beauchamp ve Childress'in önerdiği, dünyada ve Türkiye'de akademisyen ve klinisyenler tarafından da benimsenen dört ilke olan yarar sağlama, başkalarının özerkliğine saygı gösterme, zarar vermeme ve adil olma beraberinde sıralananlara ek olarak yaşama saygı duyma, aydınlatılmış onam alma, sır saklama, mahremiyete saygı duyma, dayanışma da tıp etiği ilkeleri olarak kabul görmüştür.⁸⁸

Tıp etiği ile ilgili problemlerin üstesinden gelebilmek adına, temel ilkeler doğrultusunda kendine özgü olan her durum için en uygun çağdaş yaklaşım belirlenip uygulanmalıdır. Herhangi bir kurala veya yapıya bağlı olmayan vakalarda, bu temel ilkeler muhatabına yol göstermede yardımcı bir rol oynamaktadır. Tıp etiği ilkelerinden birinin göz önünde bulundurulması diğer etik ilkelerin ihmal edilmesi muhatabın çok sık karşılaştığı bir durumdur. Sağlık personelleri veya araştırmacılar bu ilkelerin belirlenip değerlendirilmesi hususunda çok hassas olmalıdırlar.⁸⁹

“Etik ilkelere dayalı değerlendirme süreçlerinde iki nedenden kaynaklanan bir öznellik boyutu bulunmaktadır. Bir yandan değerlendirme yapan kişinin değer sistemi, değerlendirmede bulunduğu alana bakışı, temel ilkeleri algılayış ve yorumlayış biçimi gibi bireyden kaynaklanan öznel faktörler vardır. Diğer yandan benimsenen-bağlı olunan etik yaklaşım çerçevesinde kimi ilkelerin ön plana çıkarılması ve kimilerinin geri planda bırakılmasından kaynaklanan bir öznellik de söz konusudur. Etik ilkelerin doğasındaki nesnellik bu öznelliği bir ölçüde dengelemektedir.”⁹⁰

Burada izah edilmek istenen şey iki önemli faktörün, sağlık çalışanları, klinisyenler ve araştırmacılar üzerinde etkili olduğu ve yapılan uygulamalarda sağlıklı kararlar verilebilmesi ve değerlendirmelerin yapılabilmesi için temel ilkelere ihtiyaç duyulduğu ve bu etik ilkelerin yol göstericiliğine yapılan vurgudur.

2.1.1. Özerklik (Otonomi) İlkesi

Kaynağını insan haklarından alan özerklik, bir kişinin ya da bir topluluğun kendi başına düşünebilme, kendi kararlarını verebilme ve bu karara dayanan kendi uyacağı kuralları kendinin belirleyip bir eylemde bulunma yeterliliği olarak tanımlanabilir.

⁸⁸ G. Yıldırım, agm., s. 14.

⁸⁹ G. Yıldırım ve S. Kadioğlu, agm., s. 79.

⁹⁰ G. Yıldırım, agm., s. 14.

Beauchamp ve Faden tarafından özerk eylemler kısaca amaçlı, bilinçli ve baskı altında kalmadan yapılmış olan eylemler olarak nitelendiriliyor.⁹¹ Kant'ta bireysel özerklik, bir bireyin davranış ve tutumlarının etik ilke ve kurallarla örtüşüp örtüşmediği anlamına gelmektedir. Kant'ta özgürlük kavramı özerklik anlatımını kapsamaz çünkü bireyin özgür bir şekilde yaptığı eylemler Kant'a göre etik kurallarla doğrudan ilintili değildir. Birey kendi isteğiyle kendini yönlendirip yönetebiliyorsa bu bireyin özerkliğini ifade eder. Birey, özerk birey özelliğine sahipse eylemlerinde evrensel ilkeleri hayata geçirebileceği inancındadır. Kant'ın ahlaki eylemlerin temel dayanağı olarak nitelendirdiği otonomi ilkesinde Kant öyle hareket et ki davranışının temelindeki ilke, tüm insanlar için geçerli olan evrensel ilke veya yasa olsun diyerek bir eyleme kaynaklık eden özgür istemenin maksimi ahlak ilkesinin kendisi ise bu eylemi yüksek ahlaklılık olarak nitelendirmiştir.⁹²

Özerkliğe saygı ilkesinde esas alınması gereken kavram *bireye saygı* dır.⁹³ Bu ilke hür iradeye saygı duyup, insanın kendi özerkliğinin en temel insani hakkı olduğu ve bu iradenin de temel bir değer olarak kabulünü gerektirir. Özellikle tıbbi uygulamalarda hastaların uygulamalardaki akışı belirlemesi, tedaviyi veya sunulan her türlü bakımı kabul edip etmeme hakkına sahip olması hekimin de hastasının kararlarına saygı duyması gerekir. Tabip artık kadim yaklaşım tarzı olan Paternalist tutumuyla hastaya yaklaşmamakta, hastasına karar verme fırsatı vererek onunla iş birliği yapmak mecburiyetindedir.⁹⁴ Burada vurgulanan Paternalist görüşün kaynağı çok eskiye dayanmaktadır.

Paternalist yaklaşımın temeli ahlaki açıdan değerlendirildiğinde filozof kral arasında bir analogi oluşturan Sokrates ve Platon'da da görülmektedir. Platon tarihin bilinen ilk ütopyasını ideal devlet tasarımı ortaya koyduğunda, döneminde yaşanan siyasi sıkıntılara bir çözüm bulabileceğini düşündü ve söz konusu olan bu toplumun elit olan kişiler tarafından idare edilip ihya olacağı şeklindeydi. “*Ya filozoflar kral ya da krallar filozof olacak*” cümlesi baba yönetici figürünü ortaya koymakta idi ve bu hiç şüphesiz Paternalizm tabibin hastası ile olan ilişkisi arasında da bağlantıyı gözler önüne

⁹¹ Nermin Ersoy ve Erdem Aydın, “Tıbbi Etik'te “Özerklik ve ‘Özerkliğe Saygı İlkesi’”, *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics*, 2(2): 71-4, İstanbul, 1994, s. 72.

⁹² Münir Dedeoğlu, “Evrensel Ahlak Yasası Karşısında Tesir ve Yayılma İmkânı Bakımından Aristokratik Bir Ahlak Mümkün müdür?”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, 18(1), s. 7.

⁹³ N. Ersoy ve E. Aydın, agm., s. 72-73.

⁹⁴ M. Özden, *age.*, s. 186.

sermektedir. Bu tabip hastasına bir baba gibi ilgi gösterip onun iyiliğini istemekte ve onun adına karar verebilmektedir.⁹⁵

Tedavi veya araştırma sırasında hastanın veya gönüllünün doğru olarak bilgilendirilmesi öncelikle bir birey olarak saygı duyulduğunun bir göstergesidir.⁹⁶ Hastanın kendisi için en uygun ve en doğru kararı verebilmesi, sağlık konusunda ve uygulanacak yol ile ilgili ekibi ile tanışması ve ondan bilgi alması ile mümkündür.⁹⁷ Yapılacak olan bir uygulama veya tedavinin riskleri, yararları, olasılıkları hastaya iletilmelidir, bireyin bireysel ve finansal durumlarını düzene koyması için hastaya zaman verilmelidir.⁹⁸ Hasta bu süre zarfında hiçbir suretle tedavi için veya uygulanacak deney için zorlamaya maruz kalmamalı ve baskı altında bırakılmamalıdır.⁹⁹

Özerklik ilkesi tabiplerin bilgisel üstünlüklerinden dolayı yararlılık ilkesini adına göz ardı etse de, hastaların özerkliğine saygı duyulmalıdır. Bireyin yararını yine en iyi kendisi bildiği bilincini varsayarak hekimin hastanın durumunu en iyi şekilde izah ettiğinde bu karışıklık durumunun giderilebileceği ihtimaldir.¹⁰⁰ Güven temeline dayanan hasta doktor ilişkisi, hasta haklarının doğması ve uluslararası tıp etiği kodlarının meydana gelmesi, sağlık personeline yeni etik ödevlerin yüklenmesi anlamına gelmektedir. Tabibin hastasına karşı açık sözlü, dürüst ve güvenilir olması, hastasını tıbbi uygulamalarda belirlenen hedefler uğruna kandırmaması, aldatmaması olarak anlaşılmaktadır.¹⁰¹

Özerklik ilkesi uygulama noktasında özerkliğe saygı ilkesini oluşturur¹⁰² ve bireyin ortaya koymuş olduğu eylemlerin başka bireylerce saygı görmesi hakkını da kendisine verildiğinin bir göstergesi olarak tezahür etmektedir. Bireye ait olan değer, inanç, seçimler başkaları tarafından saygıya değer görülüp bireysel olan ve onu tek eşsiz

⁹⁵ A. Cevizci, *age.*, s. 75.

⁹⁶ Nilüfer Demirsoy, *Hasta ve Sağlık Ekibi Açısından Doğruyu Söylemek ve Bilmek*, Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2005, s. 10.

⁹⁷ M. Basalak, *agm.*, s. 67.

⁹⁸ N.Demirsoy, *agm.*, s.11.

⁹⁹ M. Basalak, *agm.*, s. 67.

¹⁰⁰ N. Çobanoğlu, *age.*, s. 18.

¹⁰¹ N. Demirsoy, *agm.*, s. 4.

¹⁰² N.Çobanoğlu, *age.*, s. 18.

kılan yönlerin kabul edilmesi gerekmektedir. Bu kavramın toplumsal, kültürel, yaşantısal olarak sınırlı bir özerklik olduğu ortadadır.¹⁰³

Sağlık çalışanları için etik sorunlar daha ziyade hastanın özerk olma özelliğinin dışında kalan komadaki veya akıl hastalığı durumunda bulunan hastalarda kendini göstermektedir. Bu gibi durumlarda sağlık personelinin hastanın adına karar verme durumu söz konusudur. Burada hekimin bu tür durumda olan hastası adına karar vermek hastanın özerkliğini gölgelememeli, onu göz ardı etmemelidir. Yalnızca bireyin kendi özgür iradesiyle özerkliğini hekime devredebilir. Hekim devraldığı özerkliğe yani hastanın inanç ve değerlerine uygun düşmeyen tıbbi kararlar alma konusunda hassas davranmalıdır. Hastanın özerkliğine saygı gösterilmeden alınmış her bir karar hekimin babacan tutumunun bir örneğidir.¹⁰⁴ Akıl hastaları için özerkliğe saygı ilkesini hayata geçirmek bambaşka tartışmalara yol açmaktadır. Bireyin özerkliğini yitirmiş olma durumunda özerklik ilkesini göz ardı etmek hekim için daha kolaydır. Akıl hastalarının özelliklerinin korunduğunu ve bu ilkenin göz önüne alındığına emin olunsa da halen tartışılmaya devam eden bir konudur.¹⁰⁵

Hasta olan birey ruhi bunalım yaşarken farklı mekanlarda bulunmanın getirdiği yabancılik, yalnızlık gibi duyguların bastırdığı karmaşık anlarda özerkliğini kullanamaz hale gelebilmektedir. Sağlık personellerinin bu gibi durumlarda farkındalığının olması ve hastanın özerkliğine sahip çıkmasına yardımcı olması etik bir sorumluluk olarak gösterilmektedir.¹⁰⁶

Özerkliğe saygı ilkesinin değer kazandığı önemli bir mecra da halk sağlığı alanıdır. Halk sağlığı kavramına dayanan hizmetler çoğunlukla toplumun yararını bireyin özerkliğinden üstün tutmaktadır.¹⁰⁷ Burada J. Stuart Mill gibi Utilitaryen Görüşü benimseyen düşünürler de Kant'çı görüşü savunan düşünürler arasında tartışmalar süregelmıştır. Utilitaryen görüş toplumun yararı için bireyin özerkliğini göz ardı etmekten söz eder. Onlara göre özerk eyleme saygı, özerkliğe saygı ilkesinin önüne geçmektedir. Burada kastedilen önceliğin bireyin özerkliğinin değil eylemin

¹⁰³ N. Demirsoy, agm., s. 11.

¹⁰⁴ M. Özden, *age.*, s.186.

¹⁰⁵ N. Ersoy ve E. Aydın, agm., s. 73.

¹⁰⁶ N. Ersoy ve E. Aydın, agm., s. 73.

¹⁰⁷ N. Ersoy ve E. Aydın, agm., s. 74.

özerkliğinin olmasıdır. Özerk bireyin eylemi başka bireylerin özerk eylemlerine zarar vermemelidir.¹⁰⁸

AIDS hastaları ve HIV taşıyıcıları gibi bulaşıcı ve salgın hastalıklara sahip olan hastaların toplumu korumak amacıyla kamuoyuna duyurulması özerkliğe yapılmış bir saldırı olarak hastanın sırrını ifşa edici bir durum olarak nitelendirilmektedir.¹⁰⁹

Burada asıl sorulması gereken soru şudur: Tabibin hem bireyin özerkliğine saygı duyup onun mahremiyetini saklama bilincine sahip olup hem toplumu koruma adına yüklendiği sorumluluk duygusuyla etik açıdan nasıl hareket edeceği ne gibi bir yol izlemesinin uygun olacağıdır.

Yayın etiği ve araştırma bakımından, araştırmacı tabip-hasta/gönüllü ilişkisinde gönüllü tam olarak bilgilendirdikten sonra araştırmaya veya tedaviye katılımı için hastanın/gönüllünün onayı alınmalıdır. Bu da tıbbi etik'te *Aydınlatılmış Onam* olarak ifade edilmektedir.

2.1.2. Aydınlatılmış Onam

Özerkliğe saygı ilkesi ile bağlantısı olan aydınlatılmış onam ilkesi, hastaların sahip oldukları hastalıkların ve uygulanacak olan tedavilerinin, hastaların kültür düzeylerine uygun olarak onlara sevecen ve sabırlı bir şekilde açık bir üslup kullanarak izah edip, onları kendi özgür iradeleriyle tedaviyi onaylamalarına yardımcı olan bir ilkedir.¹¹⁰

Hukuki manada aydınlatılmış onam bireyin kendi kararlarını verebilmek ve kendi geleceğini belirleyebilmenin esas olarak alınmasına dayanır. Her yönden bilgilendirilen hastanın, tercihleri, onuru ve karar vermesi esasına dayanan onam, hastanın iradesiyle karar verdiği andan itibaren hukuki alanda olan etkisinden söz edilebilmektedir. Uluslararası bildirge, etik kodlar, özel hukuksal düzenleme ve anayasalarla hastaya bilgilendirme yani onam hakkı tanınmış ve bunun bir gereklilik olduğu savunulmuştur.¹¹¹

¹⁰⁸ N. Ersoy ve E. Aydın, agm., s. 73.

¹⁰⁹ M. Özden, *age.*, s. 186.

¹¹⁰ N. Çobanoğlu, *age.*, s. 17.

¹¹¹ N. Demirsoy, agm., s. 11.

Aydınlatılmış onam ilkesinde hekim hasta ilişkisi esas olarak alınır ve bu ikili ilişki güvene dayalı olmak zorundadır. Hekim kendisine inanan bireyin iyi niyetine sadık kalarak onun yararını gözetmek mecburiyetindedir. Hekim hastanın tedavisinin tüm yönlerini, tanımı, hastalığın seyrini, ilaçların etkisini tüm şeffaflığı ile izah etmeli, aydınlatma ödevini yüklenmelidir.^{112 113}

Hastanın hakkı olan tedavinin kaynağı anayasanın 17. maddesinde şöyle yazmaktadır.

*“Herkes yaşama ve manevi varlığını geliştirme hakkına sahiptir.”*¹¹⁴

Fakat bu hak hekimin hastasını tedavi edip iyileştirmek için yardım görevi ile aynı şey demek değildir. Hekim hastasının kendi kararını verilmesini sağlamalı, hasta bu hakkın kullanılması için hekime onam ve vekalet vermelidir. Aydınlatılmış onamda beş madde oldukça önemlidir: 1.Yeterlilik, 2.Açıklık, 3.Anlama, 4. İsteklilik, 5.Onay’dır. Yani bir birey uygulanacak olan tıbbi uygulamayı anlayabilme yetisine sahipse, kendisine açık izah yapılmış, bilgilendirilmişse, kabul etmekte istekliyse, doktora onayını vermişse onanım tamamlanmış olur.¹¹⁵

1948’de kabul edilen Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi ile bireyin hak ve özgürlüklerinin tanımından sonra yayımlanan bildirgeler, etik kodlar aydınlatılmış onamların önemini ve hekimlerin hastaları bilgilendirme sorumluluklarını açığa kavuşturan ifadelerle sahip olmuşlardır. Ancak Türkiye’de bu tarih Avrupa’dan biraz daha geriye giderek 1928 yılında Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanunun 70. maddesinde, 1960 tarihli Tıbbi Deontoloji Tüzüğü’nün 14. maddesinde hastanın bilgilendirilmesi ve onamının alınması açıkça belirtilmiştir. Fakat Tıbbi Deontoloji Tüzüğü’nün 2. maddesinde hastanın hayatı tehlikeye girmesi durumunda -ki burada tehlike ile kasıt yaşamını ve sağlığını ileride telafi edilemeyecek düzeyde tehdit eden hastalıklar, fizyolojik rahatsızlıklar olarak belirtilir- onam alınmaksızın müdahaleyi gerekli kılmıştır.¹¹⁶

¹¹² N. Demirsoy, agm., s. 12.

¹¹³ M. Özden, age., s. 191.

¹¹⁴ N. Demirsoy, agm., s. 12.

¹¹⁵ M. Özden, age., s. 191.

¹¹⁶ M. Özden, age., s. 192.

2.1.3. Zarar Vermeme İlkesi-Yararlı Olma

Zarar vermeme ilkesi öncelikli olarak bireyi korumayı hedefleyen, herhangi bir ihmal, olumsuz sayılan bir durum söz konusu olduğunda tehlikeli olan bir ilkedir. Genel bir ahlak ilkesi olan zarar vermeme ilkesinden türeyen, zararlı eylemleri men eden çalma, öldürme, zina yapma gibi kurallar insanlık tarihi süresince toplumların güzel ve refah içinde yaşamasını sağlamıştır.¹¹⁷ Bir insan bir insana veya bir canlıya zarar verebilmektedir. Bir tabip de hastasının zarar görmesine neden olabilir, adaletsizlik yapar, sırrını ifşa eder mahremiyetine saygısızlık yapabilir, özgürlük ve haklarını elinden alabilir, hastada fiziksel bir zarar meydana getirebilir, sakatlanmanın haricinde psikolojik zarar verebilir ve hastanın apansız ölmesine neden olabilir. Bunun önlenmesi ve tabiplerin farkındalığının artması, başkalarına zarar vermenin yasaklanması gerekmektedir. Zarar vermekten kaçınmak/sakınmak, kötülük yapmama ödevi tarih boyunca tabipliğin başlıca düsturu ve davranış kuralı olmuştur. Bu ilkenin temelini *öncelikle zarar verme* (primum non nocere)¹¹⁸ mottosuyla ortaya atan Hipokrat olmuştur.¹¹⁹ Hipokrat Yemini'nde bulunan, *“Becerilerimi hiçbir zaman zarar vermek için kullanmayacağım; ben zehir isteyen onu vermeyeceğim”* cümlesi, tabibin uygulayacağı tedaviyi hiçbir zaman kötülük adına değil aksine her zaman iyilik için kullanacağını da bir göstergesi sayılabilir.¹²⁰

Zarar vermeme ilkesi de kendi içinde kategorize edilmesi gereken bir durumdur. Verilen zararın minimum ölçüde ve maksimum değerde olması kendi içerisinde sınıflandırılmasına neden olur. Hastaya uygulama yapıldıktan sonra sonucunda meydana gelen geçici körlük ile kalıcı sağırılık örneğinde zararın süresi ve tolere edilebilme potansiyeli de elbette göz önünde bulundurulmalıdır. Zarar vermeme olasılığının az ya da çok olması uygulamanın riske alınmaya değer olup olmadığını da belirleyen kıstaslardandır. Operasyonlarda on binde bir ölüm tehlikesi ile yüzde bir sakat kalma riski farklı değerlendirmeye tabi tutulmalıdır.¹²¹

¹¹⁷ Nil Sarı, “Tıp Etiği İlkeleri”, İstanbul Üniversitesi Matbaası, 2007, *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*, s. 140.

¹¹⁸ N. Sarı, agm., s. 140.

¹¹⁹ M. Basalak, agm., s. 66.

¹²⁰ N. Sarı, agm., s. 140.

¹²¹ N. Sarı, agm., s. 141.

Bireyler etik değerlendirmelerde bulunurken, olası yarar ve zararları karşılaştıırıp insanlara, topluma karşı olan ödevlerin yani sorumlulukların bilincinde olup, yararın çoğaltılıp zararın minimuma indirilmesine yönelik bir tutumda olması esastır.¹²²

Tabiplikte hastaya zarar vermemek mümkündür düşüncesi tamamen yanlıştır. Tabibin niyeti iyi olsa da bazı komplikasyonlar sonucu istenilen sonuç elde edilemez sonuç ölümle, en iyi ihtimalle sakatlanma ile sonuçlanabilmektedir. Böyle bir durumda tedavi etmek isteyen hekim ne yapmalıdır sorusuna verilebilecek en güzel cevap hiç şüphesiz bu durumdan hastanın haberdar edilmesi ve rızasının alınmasıdır. Onun dışında bir tabibin kendi çıkarları doğrultusunda kasten hastasına zarar vermesi, ameliyatlık bir durum yokken bunu uyguluyor olması elbette savunulacak bir durum değildir, etik açıdan yanlıştır.

Hekim, bir başka bireyi veya toplumu korumak için de hastasına zarar vermek durumunda kalabilir, çevresine zarar veren bir akıl hastasının özgürlüğünü, bulaıcı hastalığı olan hastanın sır hakkını elinden alabilir ve bunda da haklı, hatta yükümlü olabilir.¹²³ Zarar vermeme yükümlülüğünün ölçüsü, içerisinde zarar verme riskini de taşımaktadır. Riskin derecesi zararın ve ihmalin ne derecede olduğuyla ilintilidir. Riskin bulunduğu durumlarda yasa ve ahlak standardı gösterilen itınayı göz önünde bulundurur. Burada hekimin hastasına gösterdiği ihtimam ve sağladığı güven duygusu çok mühimdir.¹²⁴

Başkalarına yardımcı olmak manasına gelen *yararlı olma ilkesi* hastaya uygulanacak olan işlemin hastanın yararına olması, ihtimal dahilindeki zararın önlenmesini, olan bir zararın giderilmesi veya azaltılmasını kısaca yaşam kalitesinin artırılması ve hayati önemi vurgulandığı bir ilkedir.

Sağlık çalışanlarının hasta ile olan iletişimde hekimin, hastanın iyiliğini gözeterek aldığı kararlar ve bunu hastasıyla paylaşmaması yeni etik problemleri de beraberinde getirmektedir. Sağlık personellerinin neyin yarar sağlayıp neyin zarar verebileceğı konusunda elle tutulabilir bir kanıtlarının olmaması, neye yönelecekleri konusunda zaman zaman kararsız olmalarına neden olabilmektedir. Tedavi sırasında ne uygulanacağını hastası ile paylaşıp onun rızasını almayan hekim, hastanın yararı için

¹²² N. Sarı, agm., s. 141.

¹²³ N. Sarı, agm., s. 142.

¹²⁴ N. Sarı, agm., s. 142.

bile olsa onun adına kararlar verip uyguladığında hasta sağığını olumsuz olarak etkileyebilir. Bundan dolayı yararlı olma ilkesi, sağık personeli tarafından hastaya doğıru iletilmesi bakımından önem taşımaktadır. Hastanın yararı için dahi olsa durum hastaya doğıru bir şekilde izah edilmeli hastanın onamı alınmalıdır.¹²⁵

Yararlılık ilkesi mutlak yararlılık ve yarar zarar dengesi olarak gruplandırılabilir. Zarar vermeme ilkesi bazı kitaplarda ayrı bir ilke olarak gösterilse de zarar vermeden mutlak yararlı olan bir tedavi şekli mümkün olamayacağı düşünöldüğünde yarar ve zarar dengelenmesi ve yararın ağır basması yönünde alınacak olan kararların bu ilkeyi nitelendirdiğı söylenebilir.¹²⁶

“İyi hekimliğin ve tıp etiğinin temeli, bir tedavide göze alınan olası zararlar (riskler/tehlikeler) ve ödenecek bedeller ile beklenen yararların tartılıp dengelenmesidir. İnsan üzerinde yapılan deneylerde de aynı değeriendirme yapılmalıdır. Hükümetler de sağık siyasetlerini ve sağık alanına yapacakları yatırımları böyle bir değeriendirme sonucunda karara bağlamalıdır.”¹²⁷

Yarar sağılama ilkesi bir eylemle olası yararları olası zararlarla dengeleme işidir. Bundan dolayı hayvan ve doku deneyleri olumlu sonuç verdiğinde, onamı ve rızası alınan bireyler üzerinde deney uygulanabilmektedir. Aşı denemeleri ve gen araştırmaları gibi tıbbi deneyler daha yararlı tedavi metotları geliştirme amacıyla, tüm insanlığın yararı için yapılır.¹²⁸

Yarar sağılama ilkesinin zarar vermeme ilkesinden farkı şudur: Toplumda herkesin zarar vermeme ilkesine mecburi olarak uyması gerekir. Hastasına zarar vermemek, tabibin etik kurallar bakımından bir ödevi olmasının yanında yasaca bir yükümlölüğüdür. Yararlı olma ilkesi, yararlı olan bir eylemin ne ödevi olması, ne tam bir yükümlölüğü de ne de tarafsız bir uyma-itaat mecburiyeti vardır. Yararlı olma duygusu bireyin arzusuna kalmış, olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²⁹

Yararlı olma ilkesi, tabipler görevleri başında olmasalar dahi onlara ahlak ödevleri yükleyebilmektedir. Bir tabibin tanık olduğı bir kazada yaralanan kişiye

¹²⁵ N. Demirsoy, agm., s. 9.

¹²⁶ N. Çobanoğılu, age., s. 19.

¹²⁷ N. Sarı, agm., s. 143.

¹²⁸ N. Sarı, agm., s. 146.

¹²⁹ N. Sarı, age., s. 146.

yardım etmesi ahlaki bir yükümlülüktür. Bir gösteride eğlenirken, bir restoranda yemek yerken, “burada bir doktor var mı” denildiğinde, orada bulunan tabip bu yardım çağrısına karşılık mutlaka vermelidir. Tabipler görevleri başında olmasalar dahi, aciliyeti olan hastaların ihtiyacı olduğunda ilk yardımı sağlama ahlak yükümlülüğünü taşımaktadırlar. Tabipler tıbbi ihtiyaç halindekilere yardım etmelidirler. Yararlı olma ahlak ilkesi birçok kere hekimin yarar sağlama görevini kendisinin üstlenmesine dayanır. Kendisine ihtiyaç duyulan doktorun göze alacağı risk önemsizse ve kendi hayatına zarar vermeyecekse, o anda gereken bilgi ve beceriye sahip olduğunda, kendi arzusu ile hastaya/yaralıya yardımcı olmalıdır. Çünkü yarar sağlama ilkesi tabibe ahlak sorumluluğu yükler.¹³⁰

2.1.4. Adalet ve Eşitlik İlkesi

Adalet kavramı dil, din, ırk, konum gözetmeksizin herkese eşit davranılması, herkese hakkı olanın verilmesini temel alan ahlaki ilke olarak tanımlanmıştır.¹³¹ Bir diğer anlamı hakka uygunluk, hak ve hukuku yerine getirmek olan bu ilke, bir çok filozofa göre de dürüstlüğün en önemli parçası olarak tanımlanmıştır. Platon ve Aristoteles gibi düşünürler için genellikle diğer erdemlerden daha özel bir yere konulan adalet kavramı¹³² insanlar arasında bulunan tüm farklı özelliklere aldırmandan, hak edene hak ettiği gibi davranılması, kamusal hizmetlerde herkesin eşit haklara sahip olması temeline dayanır. Hukuki bir kavram olan Adalet, ahlaka uygun hareket etmekle özdeşir.¹³³

İnsanlık tarihinin başından beri ulaşılması hedeflenen toplumsal temellerden birisi adalet kavramı olmuştur. Bu kavram doğrudan ahlak ve siyaset felsefesinin temelini oluşturan, bireylerin insanlarla olan münasebetlerinde mecburi bir eylem olarak sayılan adalet, bireylerin birbiriyle olan davranışlarının kurallarını, ödev ve sorumluluklarını da içermektedir.¹³⁴

¹³⁰ N. Sarı, *age.*, s. 148.

¹³¹ Yener Özen ve Fadime Cavanmirza, “İnsanın Rahmani Yanı Bir Erdem Olarak Adalet Ve Hoşgörü (İnsanın Tanrısal Yanına Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım)”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, [IV]2, 2011, s. 459-460, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/68527>, (Erişim Tarihi: 4.10.2018).

¹³² Y. Özen ve F. Cavanmirza, *agm.*, s. 463.

¹³³ N. Demirsoy, *agm.*, s. 10.

¹³⁴ Y. Özen ve F. Cavanmirza, *agm.*, s. 460 461.

Adalet bireylere veya toplumsal kurumlara göre derinlik açısından değişebilen bir kavramdır. Bireye uygulandığında adalet, bireye dair kişisel ve kolektif bir duyguyla bir eylem olarak ortaya konur. Kurumsal olan adalet, toplumun esas yapısını oluşturan toplumsal, ekonomik, siyasi kurumlarda uygulanır.¹³⁵

Adalet ilkesi çerçevesinde tıbbi uygulamalarda yapılan eşitsizlikler ahlaki ve etik açıdan değerlendirilmesi gereken bir konudur. Sağlık hizmetlerine bireysel bir sorun olarak bakmaktan ziyade onu toplumsal bir sorumluluk bir ödev gibi görmek icap eder. Sosyal devlet anlayışı, tüm yurttaşların eşit sağlık durumunda olmasını değil, bir ülkedeki yurttaşlarına sağlık hizmetlerine eşit ulaşma imkanı sağlaması ve adalet ilkesi ile birlikte toplumun temel ihtiyaçlarını sunması bakımından nitelendirilebilir. Bu sistemin adil bir şekilde işlemesi bir takım hukuki düzenlemelere gereksinim duyar.¹³⁶

Hiçbir ayrıma tabi tutulmaksızın bir toplumda tüm insanları bir görmek, tedavilerden eşit olarak yararlanma hakkına sahip olması demektir. Bir tabip hastasının maddi durumu, mevkisi nasıl olursa olsun iyi durumda olan bireylere uyguladığı tedavi veya yaptığı muameleyi onlara da yapmıyorsa burada adaletin tesisinden bahsetmemiz mümkün değildir. Başlangıçta tabip tüm insanları bir görmeli ve insan olduklarını hatırlamalı, onlara aynı davranışı sergileyip aynı tıbbi uygulama ve tedaviyi gerçekleştirmelidir.¹³⁷

Tıpta oluşan etik problemler ciddi harcama ve yatırımlarla hayata geçirilen tıbbi kaynaklarda oluşan sınırlandırmadır. Bu sınırlı olan kaynaklar, koruyucu sağlık hizmetlerine mi tedavi edici tıbbi hizmetlere mi bölünmesi daha adil olur? Bu ayrımla birlikte, adalet anlayışından yola çıkarsak koruyucu sağlık hizmetlerine kaynak aktarılmasının daha adil olacağı ve daha çok hizmet vereceği görüşü yaygındır.¹³⁸

Sınırlı kaynakların eşit olarak dağıtılması konusunda bir diğer sıkıntı ise bu kaynaklardan yararlanacak olan bireylerin eşit olmamasıdır. Bazı insanların doğuştan hasta doğması veya sakat olması herkese eşit davranılması hususunda aslında adaletsizlik yapılmasını da beraberinde getirebilir, adaleti tesis edemediği gibi ona zarar verebilir. Burada problem tıbbi hizmetlerde, kliniklerde kendini göstermektedir. Yoğun

¹³⁵ Y. Özen ve F. Cavanmirza, agm., s. 462.

¹³⁶ N. Çobanoğlu, *age.*, s. 19.

¹³⁷ M. Basalak, agm., s. 68.

¹³⁸ A. Cevizci, *age.*, s. 86-87.

bakımda sınırlı sayıda yatak bulunması nedeniyle öncelikli olarak bu yataklardan hangi hastaların yararlanması gerektiği tespit edilmesi noktasında, tüm insanlara eşit, aynı muamele yapılmalı dendiği zaman adalet dışı bir durum söz konusu olur. Organ nakli bekleyen hastaların tümüne eşit davranmak, adaletsizliğe neden olabilir. Gerçekten adaletin tesisi ve hakkaniyetli olmak değerlendirmeleri doğru yapabilmek de başka bir adalet sistemi ile desteklenmesi ihtiyacını bizlere göstermektedir.¹³⁹

2.1.5. Gizlilik İlkesi

Tıp etiği ilkeleri arasında en eski sayılabilecek olan ve Hipokrat Yemini'nde de yer verilen gizlilik ilkesi, her bireyin kendisine ait olan özel ve mahrem durumundan rızası ve izni olmadan başkalarına aktarılmasını, mahremiyeti ve sır saklamayı içerir. Tıbbi Deontoloji tüzüğünde de üzerinde durulan, TCK 198. maddesinde hekimin sır saklama ve mahremiyete saygı ilkesi yükümlülük olarak nitelendirmiştir.¹⁴⁰

Mahremiyet, bir insanın var olma, insan olma halidir. Hukukta yer alan mahremiyet kavramı diğer bireylerin yaptığı fiziki veya müdahaleleri kontrol etme hakkını esas alır.¹⁴¹ Bu şu demektir: Gizlilik ilkesine verilen yüksek değer üç kaynağından biri olan özerklik -ki bunlar özerklik, saygı ve başkalarına olan güvendir-¹⁴² bireyin dışarıdan gelebilecek olan müdahalelerden korunmuş olması, muaf olmasıdır. Tabip hastasına ait olan bilgilerin kendisi tarafından açıklama izni olmadıkça bu bilgileri gizli tutmak mecburiyetindedir.

Tıbbi uygulamalardaki mahremiyet, gizlilik ve sırrın ifşa olmaması tabip-hasta ilişkisine özgü etik bir durumdur. Bu konu günümüzde her ne kadar birçok sağlık kuruluşu tarafından önemsenmeyen bir durum olsa da, güven konusunda hasta tabip ilişkisinin hayati bir bölümünü oluşturmaktadır.¹⁴³

Mecburiyetler doğrultusunda birey kendi mahremini açtığı sağlık çalışanlarına müdahale iznini vermekte, tıbbi tanı ve tedavi konusunda kontrolü yine kendi elinde tutabilmekte ve bu da bireyin hukuki olarak en doğal hakkı görülmektedir. Fakat hastanın rızası ve haberi olmadan hasta hakkında başka bireylere bilgi verilmesi tabibin

¹³⁹ A. Cevizci, *age.*, s. 87.

¹⁴⁰ N. Çobanoğlu, *age.*, s. 18.

¹⁴¹ M. Özden, *age.*, s. 185.

¹⁴² J. R. Williams, *age.*, s. 52.

¹⁴³ A. Cevizci, *age.*, s. 88.

hastasına saygı duymadığını gizliliğini ve mahremiyetini koruma ödevini gerçekleştiremediği anlamına gelir ki bu da etik açıdan son derece yanlıştır.¹⁴⁴

Tabip hastasına dair bilgileri etik ve yasal gizlilikle korumak, başkaları tarafından bu bilgilerin öğrenilmesini engellemek hastanın özerkliğine saygı duymak ve sadakatini ortaya koymakla yükümlüdür. Bu bilgiler başka bir şekilde hastanın zor durumda kalmasına, istismarına yol açabilmektedir. Ancak hastanın onayı veya toplumu ilgilendiren hayati bir neden, bulaşıcı veya toplu ölüm riskini taşıyan durumlarda umumi Hıfzısıhha Kanununun 57. maddesi 64. madde yaptırımıyla bulaşıcı hastalıkların bildirilmesi hekimin toplumsal sorumluluğu olarak nitelendirilmiştir.¹⁴⁵

DTB'nin Uluslararası Tıp Etiği kuralı olan “Hasta onam verdiğinde ya da hastaya veya başkasına gerçek ve yakın bir tehdidin varlığı halinde, bu tehdit sadece açıklama ile ortadan kaldırılabilecekse mesleki gizlilik ihlal edilebilir”¹⁴⁶ doğrultusunda hekim durumları tartmalı doğru değerlendirmeli, duruma göre teşebbüste bulunmalıdır. Günümüzde gelişen teknoloji ile birlikte bilgi erişimine rahat bir şekilde ulaşmak, insanların mahremiyetine kolaylıkla erişme imkanına neden olmaktadır ki bu da başlı başına bir etik sorundur.¹⁴⁷

¹⁴⁴ M. Özden, *age.*, s. 185.

¹⁴⁵ N. Çobanoğlu, *age.*, s. 18.

¹⁴⁶ J. R. Williams, *age.*, s. 52.

¹⁴⁷ M. Özden, *age.*, s. 185.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HEKİMLER VE ESERLERİ

3.1. Hipokrat

Tıp Deontolojisi ve Yemin denince akla ilk gelen isim hiç şüphesiz tıbbın babası sayılan İstanköylü (Kos adası) MÖ 460-377 yılları arasında yaşamış olan Hipokrat ve Yunan tıbbıdır.¹⁴⁸ Her ne kadar Yunan tıbbının kurucusu Homeros'un İlyada'sında söz ettiği sonra da Apollon'un oğlu olarak tanrılaştırılan Asklepios olarak bahsedilse de¹⁴⁹ bizler günümüz tıbbının temellerini atanın ve ilk sistematik kurucusunun Hipokrat olduğunu biliyoruz.

Ünlü tıp tarihçisi Charles Singer'in ifade ettiğine göre Grek tıbbındaki örgütlenmenin Mezopotamya'dan geldiği söylenmektedir. Aydın Sayılı ise meslek veya uğraşı olarak tıp ilmini seçmemiş olanlara hiçbir suretle tıba ait bilgilerin verilmemesinin Mezopotamyalılarda mevcut olduğunu söylemektedir. Grek tıbbında bulunan kimi etik olan unsurlar temelini Mezopotamya'da bulur.¹⁵⁰

Rasyonaliteye, gözleme ve geliştirilen deneye dayalı modern tıbbın kurucusu olan Hipokrat'ın önemi hiç şüphesiz tıbbi çalışmalarının yanı sıra tıp etiğinin temelini attığı için tıbbın atası olarak bilinmesidir.¹⁵¹

Tıp tarihçisi A. Süheyl Ünver de Hipokrat'ın dinsel görüş, büyücülük ve boş inançlara asla itimat etmediğini, akla, gözleme dayalı deneyi savunduğunu belirtir ve ayrıca onu öğretisine dayanarak hastalığı iyileştiren esas şeyin doğal güçler olduğunu, tabibin en temel asli görevinin de doğaya yardımcı olup işini kolaylaştırmak olduğunu da ifade etmiştir.¹⁵²

Yukarıda bahsedildiği gibi rasyonalite ve gözleme dayalı bir sistem çerçevesinde değerlendirdiğini, tıp ilmini bilimsel hale getirip tüm kehanet, büyü ve o dönemin dini

¹⁴⁸ Colin A. Ronan, *Bilim Tarihi*, Tübitak Yay., Ankara, 2005, s. 92.

¹⁴⁹ C. A. Ronan, *age.*, s. 93.

¹⁵⁰ M. Cemil Uğurlu, "Hipokrat", *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, Cilt 50, Sayı 2, 1997, s. 71.

¹⁵¹ M. C. Uğurlu, *agm.*, s. 67.

¹⁵² M. C. Uğurlu, *agm.*, s. 74.

ritüellerinden münezzeh tutan, tıbbi kendi içerisinde özgürleştirip köklü değişiklikler yapan Hipokrat'ın görüşleri daha sonra kendisini takip edenlerce öğretilerine ve uygulamalarına *Hipokratik tıp*¹⁵³ ismi verilmiştir. Fransız tıp tarihçisi Gaston Baisette'in ifade ettiği üzere Hipokrat'ın yaptığı şey bir düşünce biçimini tıpta somut hale getirmesi olmuştur.¹⁵⁴

Hipokratik tıp öğretisinde bir hastalığın ne olduğu ile ilgili eldeki verilere dayanarak önceden tahminde bulunulması olan Prognosis, Hipokrat'ı diğer hekimlerden üstün kılan ilkelerinden biri olmuştur. Galen'in "Erdemli Tabip Bir Filozof olmak zorundadır" adlı eserinde Hipokrat'ın şöyle izah ettiğini ifade etmiştir:

*"Hipokrates: 'Bizim, hastada şimdi ortaya çıkan, geçmişte ortaya çıkmış ve gelecekte ortaya çıkacak olan arazları en önce ele almak ve bilmek hususunda çok gayret sarf etmemiz gerekir.' demiştir."*¹⁵⁵

Hipokrat'ın modern tabiplerce önemli olmasının bir nedeni de Hipokrat tıbbının Holistik olmasıdır. Hipokrat'çı yaklaşımda tabip hastasını tedavi ederken parçalara ayırmadan bütüncül olarak bakmaktaydı yani tedavi hastanın tamamına yönelikti, bu günümüzde holislik tıba dönmek isteyenler için doğal bir dayanaktır. Antik Yunan geleneğinde mevcut olmayan anatomi bilgisi, insan vücudunun kesilip parçalara ayrılmasından hoşlanmayan bir anlayışın ürünü idi, modern manada bir hastane de bulunmuyordu. Tabiplerin yapabildiği tek şey yüzey anatomisinden başka, hastalığın Prognozu ile ilgili ipucu ve seyrini takip edip hastalığın iyileşip iyileşmeyeceği hususunda çıkarım yapma ve anlama yetisiydi. Bir hekim hastalığın seyrini takibe aldıktan sonra, hastasını her yönüyle tanıması sosyal, ekonomik, ailevi yönünü yakînen bilmesi şarttı.¹⁵⁶

Hipokrat tabip olmasının yanı sıra felsefi görüşlere sahip olan bir hekimdir. Sahip olduğu felsefi tıp görüşleriyle tıbbın gelişimine katkı sağlayan en önde gelen tabiplerdendir. Felsefe, doğa yapısının varlık ve işleyişi ile ilgilenirken Hipokrat insan ve tıp arasındaki münasebeti felsefi bakış açısıyla değerlendirip doğanın bir parçası olan insanın da tıpkı doğa gibi benzer felsefi yaklaşımlar geliştiren, kapsamlı ve bütüncü

¹⁵³ M Özden, *age.*, s. 17.

¹⁵⁴ M. C. Uğurlu, *agm.*, s. 74.

¹⁵⁵ İsmail Yakıt, *Tıp Felsefesi ve Etiği Üzerine*, Ötüken Yay., İstanbul, 2015, s. 135.

¹⁵⁶ William Bynum, *Tıp Tarihi*, Dost Kitabevi, 2014, Ankara, s. 18-19.

açıklamaları yapan ilk insan olması hasebiyle de önem taşımaktadır. Hiç şüphesiz burada geliştirdiği felsefi düşüncelerin temelinde hekim ve düşünür Empedokles'in izlerini bulmak mümkündür. Hipokrat'a göre hiçbir şey birbirinden bağımsız değildir. Doğada mevcut bulunan en küçük organizma bile büyük yapıyla ilintilidir ve bu ilişki yani evreni bir araya getiren bu güç evrensel sevgi gücüdür. Bu evrensel sevgi gücüne benzer bir güç insan organizmasında benzerlik göstermektedir. Buradaki ilişkiyi Heraklitos'un Mikrokosmos-Makrokosmos arasında kurduğu bağa benzetebiliriz. İnsan organizması da tıpkı evren gibi yani Makrokosmos gibi evrensel sevgi gücüyle bir araya gelmiş ve bedende gerçekleşen hastalıklar tüm diğer organizmaların da iştirakiyle mevcut olarak görülmüştür.¹⁵⁷

Sağlık ve hastalık aynı bireyde birlikte bulunur.¹⁵⁸ Bedende gerçekleşen hastalıkların nedeni vücutta bulunan sıvıların dengesizliğiyle oluşmaktadır. Humoral teori denilen bu yaklaşıma göre vücutta bulunan sıvılardan kan, balgam, safra, sevda arasındaki dengesizlik durumu hastalıklara yol açmaktaydı ve doğa, hastalıklı bünyenin sağlığının geri gelmesi için mücadele veren bir savaşçıydı. Tabibin ise buradaki rolü *vix medicatrix naturae*¹⁵⁹ dedikleri doğanın iyileştirici gücüne hizmetkar olması ve doğanın yardımcısı olmasıydı.¹⁶⁰

Hipokrat tıbbını ve felsefi arka planını burada bu kadar noktalamak kâfidir. Bizi asıl ilgilendiren şey ise Hipokrat'ın doğanın, insan bedeninde oluşan hastalıkları tedavi edici rolünü üstlenirken tabiplerden ne beklediği ve nasıl davranmaları gerektiği öngörüsüdür.

*“Hekim yalnızca kendi görevini yapmaya değil, fakat aynı zamanda hastanın, ona refakat edenlerin ve etrafındakilerin iş birliğini de sağlamaya hazır olmalıdır.”*¹⁶¹

Burada nesiller boyu tabiplere davranış bilgisi açısından adeta bir rehber niteliği taşıyan tabibin en asli görevinin hastasının iyiliği için çabalamayı ve aralarındaki güven duygusunun mühim olduğunu vurgulayan bu cümle günümüz tıp etiğinde yaşanan sorunların aydınlatılması açısından oldukça mühimdir.

¹⁵⁷ M. Özden, *age.*, s. 17-18.

¹⁵⁸ M. C. Uğurlu, *agm.*, s. 73.

¹⁵⁹ W. Bynum, *age.*, s. 26.

¹⁶⁰ M. Özden, *age.*, s. 18.

¹⁶¹ C. A. Ronan, *age.*, s. 97.

Hipokrat'ın tabibin asli görevinin doğanın o iyileştirici gücüne yardımcı olmak ve iyileştirici yöntemini taklit etmek olduğunu daha evvel de dillendirilmişti. Hipokrat'ın tedavi ederken uyguladığı yöntem ve usuller onu diğer hekimlerden de önde kılmaktadır.

Hipokrat'ın koleksiyonunda (eserinde) *corpus Hippocraticum* en dikkat çekici olan kısmı, kusursuz bir Natüralizminin olmasıydı. Antik Çağlar'da dini iyileştirme ile natüralistik iyileştirme arasındaki farklılık o kadar görülmemişti. MÖ V.yy'da Hipokrat zamanında genel uygulama ve tedavi şekilleri şifacıların hastaları üzerindeki bireysel denemelerinden çok daha ciddiye alınacak bir durumdu ve önemli bir hal almıştı. İşte tam bu noktada kişinin hasta olmasının dini ve manevi hatası olmaktan çıkıp, tabibin sorumluluğunda olması durumu, hasta hekim arasındaki ilişkide etik kurallara dikkatin çekilmesini sağladı.¹⁶²

Tabiplik hayatı boyunca fikirlerini ve uygulamalarını kaleme aldığı külliyyatında yer alan *Hekimlerin Görevleri* başlığı altında, deontolojinin temellerini atan Hipokrat için en dikkate alınması gereken şeylerin başında hastayla yakından ilgilenme olup bu madde çoğu eserinde de bulunmaktadır. Hipokrat tıp etiğini içeren 24 öğüdü yukarıda bahsedilen külliyyatta yer almıştır ve bunlar şu şekilde sıralanır:

Genç yaşta tıp öğrenimine başlamak, vücut temizliğine özen göstermek, güzel ahlak sahibi olmak, sözünde doğru olmak, yalancı olmamak, kötülerle ilişki kurmamak, hastanın yanında çok kalmamak, doğru olmak, parayı çok sevmemek, fena davranışlarda bulunmamak, hastaya çağrıldığında zamanında gitmek, hastanın yanında nazik olmak, sır tutmak, yazdığı ilacı kendi hazırlamak, hastanın yanına tekrar çağrılınca kadar gitmemek, yeni eserleri ve operasyonları izlemek, yeni ilaçları kanaati olmayınca vermemek, kimseye muhtaç olmamak, çocuk düşürtmemek, kimseye hakaret etmemek, konsültasyonda insancıl olmak ve hasta haklarını gözetmek, fena insanlarla beraber bulunmamak, gururlu olmamak, arkadaşlarına kendi eserini ve durumunu uygulamadan önce söylemek.¹⁶³

Yukarıda bulunan bu öğütler bugün tıp etiği ilkelerinin temelini oluşturan tarihselliğini, kadim oluşunu ortaya koyan öğütlerdir. Külliyyatta yer alan öğütler ilkeler

¹⁶² John C. Burnham, *Tıp Tarihi Nedir?*, Işık Yayınları, İstanbul, 2017, s. 32.

¹⁶³ M. Özden, *age.*, s. 79.

halinde Hipokrat Yemini'nde bir araya gelir ve hekimlik mesleğini yapmak isteyen her adayın önce bu temel ilkeleri kabul etmesi ve uygulayacağını teminatını vermesi gerekmektedir. Hekimlik andından özellikle temel ilkeleri ilgilendiren noktaların bazılarını vermek isteriz.

“..Hastaların bakımını, aklımın ve gücümün yettiğince onların yararına olarak yöneteceğim. Tüm kötülüklerden haksızlıklardan kaçınacağım. benden istenmiş olsa bile kimseye zehir vermeyeceğim ve böyle bir telkinde bulunmayacağım.”

Hipokrat burada çağlar boyu geçerliliği olacak olan ve günümüzde tıp etiği ilkelerinden biri olan Yararlı olma-Zarar vermeme ilkesinden bahsetmektedir.

“...Yaşamamı dürüst ve temiz geçireceğim; sanatımı böyle yapacağım... Yetkin olmayan müdahaleleri yapmayacağım, işi ehline bırakacağım...”

Hipokrat, tabibin edindiği misyonu gereği yaşamının düzene girmesi, tabibin beden ve ruhen temizliğe ulaşmayı hedeflemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bir diğer husus da işi ehline bırakmanın önemidir ki bu noktada kim hangi alanda mahirse, tabip hırslardan uzak durmalı, o kişiye hakkını teslim etmelidir. Hasta tabibinin hırslarının kurbanı olmamalıdır.

“...Hangi eve girersem gireyim, her türlü kötülüklerden kaçınacağım. İster özgür, ister köle olsun erkek ve kadınların bedenlerine kötülük yapmaktan sakınacağım. Ben eve hastaya iyilik amacıyla gireceğim. Sanatımı yaparken gördüklerimi ve işittiklerimi, sır saklamayı bir görev sayarak, kimseye söylemeyeceğim. Bu andımı yerine getirdiğim taktirde yaşamımda ve mesleğimde mutlu ve yararlı olmak, insanlar arasında saygı görmek Tanrıların bana lütfu olsun...”¹⁶⁴

Hipokrat, hiçbir şekilde ırk, dil, din ayrımı yapmaksızın her hastanın eşit haklara sahip olduğunu, herkesin bakılmaya ve tedavi edilmeye hakkı olduğunu ifade etmektedir. Tabip hastasının bedenini kötüye kullanmamalı, her daim iyiyi, güzeli hedeflemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Değindiği bir diğer önemli husus ise, hasta-hekim arasındaki ilişkide sır saklama ilkesidir.

¹⁶⁴ M. C. Uğurlu, agm., s. 77.

Tıp etiği, kaynağını aldığı Hipokrat Yemini'nde bizlere 2500 yıldan beri hekimleri etkisi altına alan bir sistemden, ilkeler bütününden söz etmektedir. Etik ilkelerin Hipokratik gelenekte aranmaya çalışılması elbette yersiz değildir. Bu Yemin'e göre inşa edilen tıp etiği ilkelerinde açıkça belirtildiği gibi hekimin, hastası arzu etse dahi ona ölümcül ilaç vermesi, tavsiye etmesi ve teşvik etmesi yasaktır. Burada günümüzde ortaya çıkan bir başka problem konusu olan ötenazinin bu ilkelere göre nasıl çözümlenmesi gerektiği hususu tartışılabilir. Tabipler için öncelikle hastaya zarar vermeme ve yararlılık ilkelerini vurgulayan Hipokrat hastanın şifaya kavuşmasını doğanın iyileştirici gücüne yaptığı takviyenin gerekliliğini savunmaktadır.¹⁶⁵

3.2. Galen

İslam bilim dünyasında Calinus olarak bilinen Claudios Galenos M.S.131-201 yılları arasında Bergama'da yaşamış İslam ve Batı dünyasını tıp alanında etkisi altına almış bir düşünürdür. Tıp sanatı ile uygulama ve düşüncelerinde aralarında neredeyse 500 sene olan Hipokrat'tan büyük ölçüde etkilenen Galen onun eserlerine açıklama getirerek Yunan tıbbının ilerlemesini sağlamış ve Hipokrat ile İbn Sina arasında adeta bir köprü görevi görmüştür.¹⁶⁶

Galen'e göre hekimler, tıpkı Hipokrat gibi tüm şehirleri bilmeli, incelemeli ve deneyimini geliştirmelidir. Ona göre bir tabip zenginliği küçük görmeli, erdemlere sıkı sıkıya bağlı olmalıdır. Bir erdeme sahip diye diğer tüm gerekli erdemleri yok sayması doğru değildir.

Tıp ile felsefe ilminin birbirinden ayrılmaması gerektiği üzerinde duran Galen¹⁶⁷;

*“Sen, tabip, nefesine hâkim olmalıdır, iffetli olmalıdır, maldan uzak durmalıdır, âdil olmalıdır ama filozof olmamalıdır veya sen tabip bedeninin tabiatını bilir, organların işlevlerini bilir, tedavi için gerekli istidlâlleri yapar ama mantık sanatında tecrübeye ihtiyaç yoktur dersin, abuk sabuk konuşup boşuna tartışıyorsun demektir.”*¹⁶⁸

¹⁶⁵ İ. Yakıt, *age.*, s. 182.

¹⁶⁶ İ. Yakıt, *age.*, s. 119-120.

¹⁶⁷ Levent, Öztürk, *İslam Tıp Tarihi Üzerine İncelemeler*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013, s. 332.

¹⁶⁸ İ. Yakıt, *age.*, s. 125.

cümlesiyle bu iki disiplinin birbirinden ayrılmasının mantık hatası olduğunu ifade etmiştir.

Hipokrat'ın öğütlerini ve uygulamalarını kendisine örnek alan Galen, özellikle Hipokrat'ın söz ettiği bedenin tabiatının en iyi şekilde incelenip bilinmesine ve üzerinde durduğu prognozu uygulama hususunda gayret sarf edilmesi gerektiğine vurgu yapar.

Galen'in erdemli tabip filozof olmak zorundadır kitabı Süryani asıllı Arap hekim ve filozof Huneyn bin İshâk'ın Galen'in eserlerini natamam olarak listelemesinden sonra, kendisinden sonra gelecek nesillerin özellikle biyografi yazarlarının istifadesine sunulmuştur. İşte bu eserlerden biri Yunancası *Hoti Ho Aristos Hiatros Kai Filozofos*'tur ve bu eser ufak ad değişiklikleri ile kaynaklarda bulunmaktadır. Ünlü hekim İbni Cülcül bu eserden “*Yenbağî li 't-Tabib en-Yekûne Feylesûfen*” (Tabibin bir filozof olması gerekir) şeklinde, Ibnu'n Nedim ve Ibn Kuffî “*Kitabın Fi Enne't-Tabibe'l Fadıl Feylesûfun*” (Erdemli tabibin bir filozof olduğu hakkında kitap), Ibn Ebi Usaybia'nın -ki bu kitabın bu isimle anılması esas alınır- “*Kitabın fi Enne't-Tabibe'l-Fadıl Yecibu en Yekûne Feylesûfen*”¹⁶⁹ (Erdemli tabibin bir filozof olmasının zorunluluğu hakkında kitap) olarak isimlendirilmiştir. Bu esere İbn Ebi Usaybia'nın isim vermesi Batılı kaynaklarca da esas olarak alınmıştır. Arapça nüsha meşhur oryantalist Helmut Ritter ile araştırmacı Richard Walzer tarafından Batı dünyasına tanıtılmış ve bu Arapça isme sadık kalınarak çeşitli dillere çeviriler yapılmıştır.¹⁷⁰

Bu eserin başlığında geçen *tabip* kelimesinin yerine hekim kelimesinin kullanılması semantik açıdan yerli yerince olması pek mümkün görünmemektedir. Hekim kelimesi kökeni itibari ile hakim yani filozof kelimesinin karşılığıdır. Metnin aslında geçen tabip kelimesi, tedaviyi yapan, işinde usta anlamına gelir ki burada tabip pratik anlamda, hekim teknik anlamda kullanılır. Galen'in üzerinde durmak istediği konu ahlaki ve zihni manadadır. Buradan tabibin erdemlere sahip olan ve hikmet sevgisi olan felsefeyi çok iyi bilen biri olmak mecburiyetinde olduğunu çıkartabiliyoruz.¹⁷¹

Galen, bu eserinde tabiplerin düştüğü durumu şu şekilde özetlemektedir: “*Tabipler, yarışmalarda hem başarı kazanmak isteyen ama başarıya ulaşmak için*

¹⁶⁹ Ahmet Ağırakça, *İslam Tıp Tarihi, Başlangıçtan VII/XIII. Yüzyıla Kadar*, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, 2004, s. 64.

¹⁷⁰ İ. Yakıt, *age.*, s. 122-123.

¹⁷¹ İ. Yakıt, *age.*, s. 123-124.

yapılması gereken çalışmayı yapmak istemeyen yarışmacıların durumuna düşmüşlerdir. Bu tabipler Hipokrates'a hayranlar, fakat onun yolundan gitmiyorlar, onun sözlerini anlama yetisine sahip değiller, kitaplarını okumuyorlar, okusalar dahi anlamıyorlar, anlasalar dahi öğrendiklerini, zihinlerinde kalıp yer etmesi için akıl süzgecinden geçirmiyorlar. Onlar zenginliği erdemli olmaktan daha şerefli zann ediyorlar, sanatlar insanların menfaatine değil, mal kazanmak içindir fikrini kendilerine şiar edinmişlerdir."¹⁷²

Galen, bu görüşe sahip olmada ısrar eden tabiplerin, tıp eğitimi konusunda hiçbir suretle tecrübeye sahip olamayacaklarını, dünyevi zevklerden vazgeçmeyen, içki tüketen, zina yapan, servet peşinde koşanların, dinginlikten uzaklaşan tabiplerin gerçek tabip olamayacaklarını düşünmektedir. O, bu kimseleri aklını kullanmaktan yoksun, karga, saksığan gibi yetişip tıp sanatını kullanan kimseler olarak da nitelendirir.¹⁷³

Galen bu eserde yukarıda sıralanan maddelerden erdemli bir tabibin aslında nasıl olması gerektiği çıkarımını yapmamızı sağlamaktadır. Bir tabip her şeyden önce zenginliği küçük görmeli ve sükuneti arayıp bulmada azim göstermelidir. Doğru, düzgün bir hayat seçmeli bu erdemlerden birini kazanıp diğerlerini görmezden gelmemelidir. Mantık sanatını kullanıp, beden işleyişini, ahengini, organların ne işe yaradığını bunların arasındaki işleyişi, kıyas yoluyla tasdik edip burhan yoluna gitmelidir.¹⁷⁴

Erdem sahibi olan bir tabip ustası olan Hipokrat'ın izini takip etmeli, işinde ehil olmalı, bedeni, işleyişini iyi bilmeli, tecrübe sahibi olmalıdır. Erdemli bir tabip, tıp tahsili yapmadan evvel felsefe öğrenmeli, felsefenin mantık, tabiiyyat ve ahlak konularında bilgi ve şuuru üzeri olmalı, adaletten uzaklaşmamalı, doğru olmalıdır. Erdemli olan tabip Hipokrat'ın eserlerindeki her bir bölüm ve maddeye riayet etmeli, ehemmiyet göstermelidir. Ancak o zaman ondan da ileri gidip gelişme gösterebilir.¹⁷⁵

İslam düşünce dünyasının klasik kaynaklarından Kurtubalı hekim, farmakolog ve felsefe ve tıp tarihçisi İbn Cülcül (Miladi 933-994?)¹⁷⁶ Tabakatu'l-Etibba ve'l-

¹⁷² İ. Yakıt, *age.*, s. 127-128-129.

¹⁷³ İ. Yakıt, *age.*, s. 127-128-129.

¹⁷⁴ İ. Yakıt, *age.*, s. 129-130.

¹⁷⁵ İ. Yakıt, *age.*, s. 130.

¹⁷⁶ A. Ağırakça, *age.*, s. 303.

Hukemâ isimli eserinin ikinci tabakasında Hipokrat'ı anlatırken Galen'in bu eserinden de alıntı yapmıştır. Eserin ismini “Yenbağı li'l-Tabibi En-Yekûne Feylesûfen” (Tabibin Bir Filozof Olması Gerekir) olarak yazmıştır. Burada Galen'in bir makalesinde ‘Kim Hipokrat'ın ilmini isterse, erdemlik ve ona rağbet hususunda onun yolunu tutsun ve rezillikten sakınsın” demiştir.¹⁷⁷

Bu eserin adı, Orta Çağ'da yaşamış tüm filozof ve tabiplere ilham kaynağı olmuş bir çalışmadır. Ebu Bekir Razi (925) ve İbn Sina'nın eserlerinde Galen'in izini sürebilmek mümkündür. Batı dünyası ve İslam düşünce yapısının temellerine bakıldığında Hipokrat'ın tıbbı, Aristoteles'in fiziği, ve Galen'in felsefi tıbbının tüm Orta Çağ fikri oluşumunu etkilediğini görmekteyiz.¹⁷⁸ Özellikle İslam tıbbında Hipokrat ve Galen kendilerinden en çok istifade edilen tabiplerden olmuşlardır.¹⁷⁹ Yapılan tercüme hareketlerinden sonra, ilmî ve fikrî yapının bayrağının Antik Yunanlardan İslam aleminin eline geçmesiyle birlikte, diğer tüm fikri ilimlerle birlikte tıp ilmi de son derece büyük bir ivme kazanmış ve ilim dünyası şu kanaate varmıştır: “Tıp dünyada tamamen ölü iken onu Galen diriltmiş, dağınık ve parçalanmış iken Er-Razi onu derleyip tasnif etmiştir.”¹⁸⁰ Sadece tasnif etmekle kalmayıp tıba büyük katkıları olmuştur.

3.3. Ebu Bekir Er-Razi ve Deontoloji Kitabı *Ahlakut-Tabip*

Bilim tarihi ile ilgili yazılmış olan kitapların çoğunda İslam biliminin, İslam medeniyetinin önemi ve insanlık tarihinin gelişimi sürecinde oynadığı rolü kabul ettiğini görebilmekteyiz. Fakat bu kabulün çok da iyi niyetli olmadığını, aslını yansıtmadığını, olmasını arzu ettikleri tarihi yazmaya çalıştıklarını ve bu kanının Orta Çağ ve Rönesans'a kadar gidip günümüze geldiğini görmekteyiz. Klasik anlatım İslam Medeniyetinin gelişiminden tamamıyla uzak, bedevi topluluğu olup, çölde yaşayan, sadece deve güden insanlardan ibaret olup, başka diğer kültürlerin gelişimine katkı sağlayabilecek herhangi bir bilgi, bilim üretme ihtimalinin çok düşük olduğu ihtimalleri ile başlamaktadır. Bu anlatıma göre bu medeniyet azda olsa gelişim gösterebilmişse bunu etkileşime girdiği kadim medeniyetlere borçluydu. Bu anlatım, İslam Medeniyetinde gerçekleştirilmiş olan bilinçli çeviri hareketlerini ve kadim

¹⁷⁷ İ. Yakıt, *age.*, s. 131.

¹⁷⁸ İ. Yakıt, *age.*, s. 133.

¹⁷⁹ A. Ağırakça, *age.*, s. 97.

¹⁸⁰ A. Ağırakça, *age.*, s. 357.

medeniyetlerdeki bilimsel ve felsefi metinleri ile ilmi ve fikri yapının İslam Medeniyetlerine katıldığını da söylemekten geri durmazlar. Bu çeviri hareketleri ile birlikte Abbasiler döneminde (M.S.750-900) İslam bilim ve felsefesinin altın çağını yaşadığını da ilave ederler. Bu altın çağ, antik Yunan'ın, antik Hindistan ve Sasani İran'ının haşmetini yeniden canlandırıp diriltmesinden başka bir ilerlemenin olmadığını da hiç çekinmeden söylemektedirler. Bir kısım klasik anlatılar da İslam'ın bilimsel üretiminin Antik Yunan medeniyetinin bilimsel bilgi yapısına azda olsa bir şeyler ilave ettiğini fakat Yunanlıların da kendi içlerinde belirli bir zaman dahilinde İslam Medeniyeti'nin ilave ettiği noktalara gelebilme gücünde olduğunu ifade ederler. İslam dönemi bilginlerinin Klasik Yunan'da mevcut olan bilim dışında yeni bir bilim tarzı ortaya çıkarmış olabileceğini, yeni bilgi üretimi ile birlikte Antik Yunan biliminde bilimin yetersiz, eksik, çelişkili yapısının ortaya çıktığından pek bahsetmezler.¹⁸¹

Klasik anlatım, Antik Yunan bilimine çok az şeyler ilave etmesinin nedenini bağladıkları İslam biliminin inanç yapısından kaynaklı geleneksel yapıyla bilimin çelişmesi ve aradaki var olan gerilim varsayımına dayanmakta, 11. ve 12. yüzyıl ilahiyatçısı Abu Hamid al-Gazali'nin (ö.1111) eseri Tahafut al-Falasifa (Filozofların Tutarsızlıkları) eserinde ortaya çıktığı iddia edilir.¹⁸²

Tam bu dönemde Batı dünyasında 12. yüzyılın Rönesans'ı olarak bilinen bir uyanış döneminde Arap felsefi ve bilimsel metinler tetkik edilip Latinceye çevirme hareketi başlamıştır. Klasik anlatım tam da bu noktada Avrupa'nın Arap bilimselliğine daha da ihtiyaç duymadığını, Gazali'den kaynaklanan İslam bilimsel geleneğin düşüşe geçtiğini ve diğer medeniyetlerin bu medeniyeti çokta dikkate almadığı izlenimini çizmeye çalışmıştır.¹⁸³

Bu noktada İslam Medeniyetini çöl ortamında tek başına kalmış bir topluluk olarak tahayyül etmek mesnetsiz ve son derece hayal ürünüdür. Klasik anlatım, fethettiği bölgelerde kültürel etkileşim içine giren İslam Medeniyetindeki bilimi, etkileşime geçilen medeniyetlerdeki kültür ve bilimlerden ayırmak için antik bilimler ifadesini kullanmıştır hatta bu iki bilim kimi zaman birbirinin zıttı olarak da yorumlanmıştır. Bu çıkarımda bulunanlar, İslam bilim tarihçisi George Saliba'nın da

¹⁸¹ G. Saliba, *age.*, s. 12-13.

¹⁸² G. Saliba, *age.*, s. 13.

¹⁸³ G. Saliba, *age.*, s. 14.

bahsettiği gibi Antik bilimler Abbasiler tarafından çevrilmeye başlamadan 700 yıl evvel çoktan terk edildiği bir dönemde,¹⁸⁴ İslam gelmeden yüzyıllar evvel çevre kültürlerden hiç biri nitelikli bir metin üretememişken erken Abbasi döneminde (M.S 750-900) yüksek nitelikli Antik Yunan felsefi ve bilimsel metinlerin Arapça'ya çevrilmesi elbette yanıtsız kalmaktadır.

Bu çeviriler yalnızca motomot yapılmamış aynı zamanda eserde bulunan teknik terimler dahi kusursuz olarak işlenip eserde bulunan hataların edinilen bilgi birikimiyle birlikte düzeltildiği bir sistemden bahsetmekteyiz.

Bir diğer husus olan Gazali'nin filozoflara saldırdığı ve dolayısıyla onları geriletliği İslam bilim ve düşünce yapısında kendisinden sonra gelenlerin hemen her bilimsel disiplin içerisinde gelişme göstermiş olduğu metinlere imza atıldığını görmekteyiz.¹⁸⁵

İslam bilim dünyasında yapılan çeviri hareketlerini Batı'nın gözünden ve aslen olmuş olanı tüm şeffaflığı ile ortaya koymak bir başka makale konusu olduğundan İslam medeniyetinin ilmi ve fikri yapısını tıp tarihi ve etik açısından ele almaya devam etmeliyiz.

İslam Medeniyetinin çokdilliliğe sahip bir kültür olması çeviri hareketlerinde doğru bir terminoloji, terim kullanmasını, ifade sanatını ve dolayısıyla sahip olduğu çeviri kaynaklarını sadece birebir çeviri yapmayıp üzerine başka bilgi birikimi de inşa etmiş, geçmişte yapılan eserlerin gerek reddiyeleri gerek ortak fikirleri alınıp bunu rasyonel ve eleştirel gözle ele almalarını da sağlamıştır. Klasik anlatım tarafından Orta Çağ'da İslam tıp geleneğinin de esasen sadece Batı'ya aktarılmak üzere postacı görevi gören, Yunan metinlerinin korunması için bir araç olarak görünse de, İslam tıbbı bir ara dönem olmaktan çok daha fazlasıdır. İslam tıbbı Yunanlılardan aldığı tıbbi düşünceleri yeniden formüle etmekle kalmayıp, ona yeni gözlem, ilaç, yöntemler eklemiş tıp kültürüne, bilgi ve birikime sahip bir medeniyet olmuştur.¹⁸⁶ Burada bu medeniyetin bilgi ve birikimine sahip, tıp kültürünün parçası olan en önemli tabiplerden hekim ve filozof Er-Razi'den bahsetmek gerekir.

¹⁸⁴ G. Saliba, *age.*, s. 21.

¹⁸⁵ G. Saliba, *age.*, s. 35.

¹⁸⁶ W. Bynum, *age.*, s. 39.

Tabip, filozof, aynı zamanda edip ve şair olan Ebu Bekir Razi 865 yılında Tahran'a yakın Rey şehrinde dünyaya gelmiş, akıl, ilim ve vahiy arasında mükemmel bir denge kurmasıyla ünlenmiş olan filozof tabiptir. George Sarton tarafından onun yaşadığı asra er-Razi asrı adı verilmiştir.¹⁸⁷ Batılı bir yazar onu şu şekilde anlatır:

*“Meslek ve sorumluluk duygusu olan bir hekim, çaresizlerin yardımcısı, öğretmen, iyi yetişmiş hekim jenerasyonunun terbiyecisi, topladığı önceki hekimlerin çok yönlü bilgilerini geliştiren ansiklopedik temkinli bir Klinisyen, Mütefekkir bir gözlemci, bağımsız bir kimya araştırmacısı, deneyci, nihayet kendi dönemine kadar gelen tıbbi birikimi düzenleyip ortaya koyan sistematikçi”*¹⁸⁸

Razi eğitimini tamamlamak için gezdiği tüm ilim kültür mecralarında Yunan, Hint ve İran tıbbını inceleyerek, Galen'den beri yaklaşık 600 yıldır hiçbir tabibin erişemediği tıp bilgisine erişmiştir ve aynı zamanda Galen ile ilgili yaptığı çalışmalardan dolayı da kendisine *İslam'ın Galenosu* da denilmiştir.¹⁸⁹

Eğitimini tamamladıktan sonra ilk önce kendi şehri Rey'e dönüp buradaki hastanenin (bimaristan) başhekimliğine getirilmiştir. Daha sonra ilim şehri Bağdat'a gidip buradaki büyük hastanenin başhekimliğini yapmıştır. Kliniklerde geliştirdiği yeni metotlarla hastaları evvela asistanlar, sonrasında başasistanlar muayene eder, onların teşhis etmede zorlandıkları yerde müdahaleyi gerçekleştirmiştir. Muayene, teşhis ve tedavide hastaya dair tüm değişim ve ilerlemeyi kayıt altında tutar, özenle müşahede defterlerindeki notlara dayanarak çıkarımlarda bulunur, tedavinin şekillenmesini sağlardı.¹⁹⁰

Razi kimyayı tıbbın içine dahil eden ilk tabip olarak bilinmektedir.¹⁹¹ İbn Sina her ne kadar ondan “irinli çıbanları deşme, idrar ve dışkı inceleme konusunda uzman” diye küçümseyerek bahsetse de deney ve bulgulardan hareket ederek dünya tıp tarihine getirmiş olduğu yenilikler bakımından İbn Sina'dan çok daha ileri olduğu bilinmektedir.¹⁹² Çalışmaları deney ve gözleme dayanırdı. Sülfürik asit ilk kez onun

¹⁸⁷ A. Ağırakça, *age.*, s. 154.

¹⁸⁸ Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul, 2016, s. 216.

¹⁸⁹ Mahmut Kaya, *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri*, Klasik Yay., İstanbul, 2005, s. 69.

¹⁹⁰ M. Kaya, *age.*, s. 69.

¹⁹¹ M. Kaya, *age.*, s. 69.

¹⁹² Ebû Bekir er-Râzî, *Felsefe Risâleleri*, (çev. Mahmut Kaya), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 29.

tarafından keşfedilmiş ve farmakolojiye yeni ilaçlar kazandırmıştır. Bununla birlikte civanın ilaç olarak kullanabileceğini iddia etmiştir. Çalışmalarında distilasyon yöntemi ile kimyevi maddeleri ortaya koymuştur. Yapılan tıbbi uygulamalardan birkaçı şöyledir; vebalı evlerde kızgın çakıllar üzerine sirke döktürerek Formaldehit gazıyla birlikte dezenfeksiyon olgusunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yaraları alkolle temizlemiş, cerrahi operasyonlarda doku dikişi için koyun bağırsağı kullanmıştır. Hastalıkların iyileştirilebilmesi ancak ateşin düşürülmesi ile mümkün olmaktadır bu yüzden ateşi yüksek olan hastalarda evvela yapılacak olan ılık suya batırılmış çarşafların hastayı sarmaktır.¹⁹³

İki önemli hastalık olan çiçek ve kızamıkla ilgili ilk tanı ve tedaviyi Razi'nin yaptığını kaynaklardan öğrenmekteyiz. Kitâbu'l-Cüderî ve'l-Hasbe isimli eseri bu hastalıklarla ilgili yazılan ilk eser olma özelliğine sahiptir. Latince, İngilizce, Almanca ve Fransızca'ya tercüme edilen 1498-1866 yılları arasında Batıda 40'tan fazla baskısı yapılan önemli bir eserdir.¹⁹⁴ Batı dünyasında *Rhazes* olarak bilinen Razi'nin, tıp ve kimya alanında önemli eserleri Latince'ye çevrilmiş, bunlardan birkaçı XIX. yy'a kadar 40'tan fazla baskı yapmış olan önemli eserlerdir.¹⁹⁵

Yazdığı eserlerinde Hipokrat'ın pratiğini Galen'in teorileri ile birlikte birleştiren Razi, bu eserlerden altısını tıbbi deontolojiye ayırmıştır. Eserlerinde tıbbi gizlilik, sır saklamak, tabiplerin sorumlulukları ve görevleri gibi konulara eğilmiş, tabibin hastası ile ilgili sırları tutmasının zorunlu olduğunu ve hastaya iyi davranılmasının hekimin en asli görevi olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁶ Tam bir rasyonalist bakış açısına sahip olan Razi, Tanrı-insan, insan-toplum ilişkilerinin yolunda gitmesinin ancak aklın ve bunun yanında adalet ilkesinin ve merhamet duygusunun varlık göstermesi ile mümkün olabileceğini savunur. Razi, günümüzde en temel etik problemlerden biri olan insan denekleri konusunda 9. yüzyılda hastaların denek olarak kullanılmasına kesinlikle müsaade etmeyerek ahlaki olarak temel sorumluluğunu yerine getirdiğini ve güven duygusunu hastalar üzerinde oluşturduğunu bizlere düşündürmektedir. İnsan sağlığını olumlu

¹⁹³ M. Özden, *age.*, s. 82.

¹⁹⁴ A. H. Bayat, *age.*, s. 217.

¹⁹⁵ M. Kaya, *age.*, s. 70.

¹⁹⁶ M. Özden, *age.*, s. 81.

yönde etkileyecek olan ilaçların ve her türlü deneyin maymunlar üzerinde uygulanmasından yanaydı.¹⁹⁷

Razi hastalarını tedavi ederken, onların sahip oldukları inancın da dikkate alınması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre ahiret inancı olan bir hastaya farklı davranmak, bu inanca sahip olmayan hastaya ise daha farklı davranmak gereklidir. Ahlaki hastalıklar da kişinin inançları baz alınarak psikolojik olarak hastayı doğru bir şekilde tahlil etmek mümkündür.¹⁹⁸

Razi, tabiplere halifelerin yanında kati suretle öldürücü zehir kelimesini zikretmemeleri gerektiğini, zehirler hakkında bilgi sahibi olduklarını ifade edebileceklerini, zehir hazırlaması istenirse nazikçe reddedip olumsuz cevap vermelerini, ucunda ölüm dahi olsa bundan kaçmamaları gerektiğini vurgular.¹⁹⁹

Razi İslam tıbbını erginliğe eriştiren Hipokrat'ın Grek tıbbının en önemli tabibi olması ve Grek tıbbını farklı bir yere taşıması gibi Razi de İslam tıbbını inkişaf ettiren en önemli filozof tabiplerdendir.²⁰⁰

Razi, karakter itibarı ile de hastalarına şefkatle yaklaşan, onlara iyi davranan bir hekimdir. Onları iyileştirmek adına uygun ilaçları hastalarına verip bunların düzenli olarak alınmasını sağladı. Razi'nin yaptığı ampirik sonuçlarla teorisel bilgiyi birbiriyle harman ederek tıbbın sır ve gerçeklerine erişmiş bir tabiptir. Razi, ilaçları kullanan hastaları gözlemledikten sonra hastalığın seyrine dair ilaçların ne gibi bir etkiye sahip olabileceğini, kimsenin teşhis edemediği hastalıkları teşhis eden ve uygulamadığı tedavileri uyguladığını bildiğimiz Razi üstün bir bilgi birikimine sahiptir. Bir gün kan kusan bir genç Razi'ye gelir. Kan kusan bir insana konan ilk teşhis verem olabileceği ya da mide kanaması olabileceğidir ki o da ilk anda tam teşhisi yapamamıştır. Razi, idrar ve nabza bakarak, ciğerlerini dinledikten sonra hastalığın verem olmadığı tahlilinde bulunmuş ve gence kan kustuğu günden beri olan şikayetlerini anlatmasını istemiştir. Şikayetlerini sıralayan gence nerelerden su içtiğini nereden geldiğini sorduğunda genç, uzaklardan geldiğini, yolda birçok gölet olduğunu, göletlerden ve sarnıçlardan su içtiğini söyleyince Razi teşhisi koymuştur. Bu gencin sarnıçtan içtiği sularla birlikte

¹⁹⁷ Râzî, *age.*, s. 70.

¹⁹⁸ L. Öztürk, *age.*, s. 146-147.

¹⁹⁹ L. Öztürk, *age.*, s. 223-224.

²⁰⁰ A. Ağırakça, *age.*, s. 156.

sülük de yutmuş olabileceğini, midesine yapışan sülüğün hastanın kanını emdiği ve böylelikle hastanın kan kustuğunu teşhis etmiştir. Bunun üzerine deniz ve tatlı sularda yetişen yosundan iki tabak olacak şekilde hazırlayıp hastaya zorla yedirmiştir. Sülük yosunlara yapışır ve hasta kusarak bundan kurtulup rahatlamıştır. Burada Razi'nin teşhisi hemen konulamayacak olan hastalar için hastanın gözetim altında tutulması ilkesinin ilk uygulayıcısı olması ve klinik görüş açısından ehemmiyeti olan bir tabip olması bakımından diğer tabiplerden ayrı bir yere konulmaktadır.²⁰¹

Razi'ye göre, bir tabip hastasını gözetim altına almalı, hastanın yanından ayrılrsa dahi hastasını düşünmeli, sorunlara çare aramalı, asla aceleci davranmamalı, tıbbi doğrular hususunda kararlı olmalı, tıp kurallarına uymada cesur olmalı ve hastasıyla iletişim içerisinde olmalıdır. Evvela fiziki muayene, tahvil, hastanın dinlenmesi şarttır. İlaç alırken zorlanan hastasına karşı onun iyiliği adına zor kullanmalıdır. Hekim hastasına üzülp ilacı vermemezlik etmemelidir.²⁰² Ona göre bir tabibin hastasının hastalığı her ne kadar kötüye gitse dahi, onu hastalığının kötü olduğuna ikna etmemelidir; bir tabip aksini düşünse dahi hastanın çabuk iyileşeceği telkininde bulunmalı ona moral vermelidir.²⁰³

Razi'nin, eserlerin içeriklerinin yazıldığı kaynaklarda ve hatta ilk önemli bibliografik eser olan İbnü'n Nedim'in el-Fihrist'in'de ve İbn Ebi Usaybia'nın Uyûnu'l-enbâ'nda kitap, risale ve makaleler halinde toplam 235 tane eseri olduğu kayıt altına alınmıştır.²⁰⁴

Bizi ilgilendiren bu eserlerden Deontoloji ile alakalı olan Mihnetu't-Tabib ve Ahlâku't-Tabib kitaplarıdır.

Mihnetu't-Tabib isimli eserinde Razi, tabibin bedenen ve ruhen nasıl olması gerektiğini, mesleki sorumluluklarını, ahlaki ve dünyevi hayatında nasıl bir kişilik olması gerektiğini, görevlerine hangi şartlar dahilinde tayin edilmesi gerektiğini, tabipte hem fiziki hem ruhsal özelliklerinin nasıl olması gerektiği -sakin, güler yüzlü, temiz, düzgün giyimli, şefkatli, matematik, coğrafya ve tarih bilgisi olması gerektiği- ilaç

²⁰¹ A. Ağırakça, *age.*, s. 157.

²⁰² A. Ağırakça, *age.*, s. 158.

²⁰³ Abu Bakr bin Rasi, "Islamic Medicine", ed.: Fuat Sezgin, *Studies on Ibn Abi Usaibi'a (d.1270) and his 'Uyûn al-anbâ' fî tabaqât al-aṭibbâ'*, Institute for the History of Arabic Islamic Science, Frankfurt, 1995, vol.4, c.II, s. 290.

²⁰⁴ A. Ağırakça, *age.*, s. 158.

bilgisine hakim olmasının önemini, kendini tekrar etmeyen, vaktini boşa harcamayıp kendisini araştırmaya veren bir kimse olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu eserin edisyon kritiği tenkitle metin neşrini Albert Zeki İskender yapmış ve eser hakkında mühim malumatlar vermiştir.²⁰⁵

Diğer bir ontolojik eseri olan Ahlâkut-Tabib'te Razi, hekimde bulunması gereken özellikleri ve hekimde olması gereken ahlak ve huylar hakkında verdiği tavsiyeleri yer almaktadır. Bu eserin ortaya çıkışı, öğrencisi Ebu Bekir İbn Kârih'in Horasan Valisinin özel tabipliğine atanmasını duymasından sonra, öğütler halinde yazdığı mektubun sonradan Ahlâkut-Tabip adını alan bir esere dönüşmesidir. Bir besmele ile başlayan bu mektup, özel hekim diye tayin edilen öğrencisine Emir'in sağlığını koruması için yardımcı olması gerektiğini vurgulayan, on sekiz başlık altında yazılan bir risale niteliğindedir.²⁰⁶

Ebu Bekir Razi'nin bu eseri Abdüllatif Muhammed el-Abdi tarafından Sittü resâil mine't-turât-h'il-Arabî el-islamî ismiyle yayınlanmış bir eser içerisinde yer alır. (Kahire, 1981, S.127-149) Bu risale İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mahmut Kaya tarafından 1987 yılında ünlü hekim filozof Ebu Bekir er-Razi ve hekimlik ahlakı ile ilgili bir risalesi adıyla yayınlanmıştır.²⁰⁷

Razi, bir tabibin oyun ve zevki sefadan uzak durmasını ve kitaplarına yaklaşım ilmini artırması gerektiğini öğütlemiştir.

*[347] Yapacağın ilk şey, kendini oyun ve eğlence hayatından korumak ve kitaplar üzerinde sürekli araştırma yapmak olmalı. Belki hükümdar sana ansızın bilemeyeceğin bir konuyu sorar ve cevap vermekte güçlük çekebilirsin. Bu durum onun yanında senin değerini düşürebilir...*²⁰⁸

Tabip hastasının sırdaşı olmalıdır çünkü bir hasta anne, baba ve hatta eşinden gizlediği rahatsızlığını yalnız tabibine anlatır.

[351] Yavrucuğum, bir hekimin hastalarıyla arkadaş gibi olması gerektiğini bilmelisin. Hekim, onların haysiyetlerini korumalı ve sırlarını saklamalıdır. Özellikle hastasının

²⁰⁵ A. Ağırakça, *age.*, s. 170.

²⁰⁶ A. Ağırakça, *age.*, s. 170.

²⁰⁷ A. Ağırakça, *age.*, s. 171.

²⁰⁸ Râzî, *age.*, s. 324.

*sırrına titizlik göstermeli; çünkü bazı insanlar hastalıklarını en yakınlarından bile gizlemek isterler. Babasından, annesinden ve çocuklarından sakladığı hastalığı, zorunlu olarak hekime anlatırlar.*²⁰⁹

Hasta ve tabip arasında ilişki kurulurken, tabip hastasına her türlü güveni sağlamalı ki hastası kendi mahremini, hastalıklarını tabibi ile arada aracı olmadan paylaşabilsin.

*[367] Hekime başvuran kimse, en samimi arkadaşı ile konuşuyor gibi, ona derdini anlatmalı. Böylece hekim ile hasta arasında aracıya gerek kalmamış olur çünkü insan utanılacak bir hastalığa yakalanmış olabilir...*²¹⁰

Tabip, güzel ve çekici kadınları tedavi ederken yalnız hastalıkları ile ilgilenmelidir. Kadınlarla yüz göz olan tabibin halk nazarında itibarı yoktur.

*[352] Hükümdarın hanımlarından, cariyelerinden veya hizmetçilerinden birini tedavi etmek durumunda olan bir hekim, yalnızca hasta olan organı muayene etmeli ve diğer organlara bakmamalı. Hekim Galen, öğrencilerine verdiği öğütte gerçekten çok doğru söylemiştir. Şöyle der: hekim, samimiyetle Allah'a bağlanmalı; güzel ve çekici kadınları tedavi ederken sadece hasta olan uzvuna bakmalı, vücudunun diğer bölgelerine göz atmaktan şiddetle kaçınmalıdır.*²¹¹

Yukarıdaki bahsedilenlerle ilgili olarak Galen bu kuralları uygulayan bir tabip gördüğünden söz etmektedir. Halk tedavi olmak için onun kapısına koşar ve onu takdir ettiğini söyler. Bu kurallara uymayıp kadınlarla arasında herhangi bir ölçü bulunmayan başka bir tabip görmüştür ki hiçbir hasta kapısından içeri girmek istemez ve halk arasında dedikoduların ardı arkası kesilmediğinden bahsetmektedir. Bu tabip için hükümdarları, ileri gelenleri ve halkı tedavi etmesi de yasaklanmıştır. Galen burada bu kurallara riayet edilmesi gerektiğini, bunlardan sakınılması gerektiğini aksi takdirde halk nazarında itibarının yok olup, mesleğinin hiçbir ehemmiyetinin kalmayacağını vurgulamaktadır.²¹²

Tabip mağrur olmaktan geri durmalıdır.

²⁰⁹ Râzî, *age.*, s. 328.

²¹⁰ Râzî, *age.*, s. 334.

²¹¹ Râzî, *age.*, s. 328.

²¹² Râzî, *age.*, s. 328.

[357] *tedavide en önemli husus, hekimin kendisini hastasına adanması ve onu sevmesidir. Yavrucuğum, öyle hekimler vardır ki, insanlara karşı böbürlenip dururlar. Hele bir de hükümdarın veya bir başkasının özel hekimi iseler... Hekim Galen derki: bazı doktorlar gördüm, bunlar devlet büyüklerini tedavi edip şöhret sahibi olarak servete konunca, halka tepeden bakmaya, onlara karşı kaba ve soğuk davranarak tedavi etmemeye başladılar. İşte böyleleri nasipsiz zavallılardır.*²¹³

Galen devamında hekimlerin içinde bulundukları durumu değerlendirmiş, kibre ve gurura kapılan doktorların bu yanlışlardan sakınmaları gerektiğini izah etmiştir. Tabip hiçbir suretle zengin fakir ayrımı yapmaksızın hastasını tedavi etmelidir. Ağır hastalığa yakalanan birini tedavi ettikleri zaman kalplerini kibir ve küstahlık dolduran birçok hekim gördüğünden söz eder ve onların diktatörce duruşlarını ve konuşmalarını dillendirir. Ona göre izlenmesi gereken yol, büyük tabibin ortaya koyduğu prensiplerin yolu aydınlatmasına izin vermektir. Tabipleri, sağlıkla ilgilenenleri bu konuda uyarmıştır.²¹⁴

İslam dünyasında kadın erkek eşit olarak algılanmış, fakir zengin ayrımı asla yapılmamıştır.²¹⁵ Tabip de hastaları arasında zengin fakir kadın erkek ayrımı yapmamalıdır. Tabip Allah'a güvenip, şifayı ondan istemeli, kendi yeteneğine güvenmemelidir.

[358] *Hekim, tedavi ederken Allah'a güvenmeli ve şifayı ondan beklemeli, kendi gücüne ve becerisine aldanmamalıdır. Bunun tersi bir davranışta bulunur, kendi gücüne ve tıptaki uzmanına güvenirse Allah onu şifadan mahrum eder.*²¹⁶

Hükümdarların yanında asla zehirden bahsetmemeli, öldürücü ilaç fikrini akıllara sokmamalıdır.

[366] *Hükümdarın ve adamlarının yanında öldürücü zehirlerden hiçbir şekilde söz etmemelisin. Konu zehirden açılacak olursa, evet, biliyorum, zararından haberim var; o, tıbbın çok dışında bir şey. Ne sözünü etmeye, ne de kullanmaya gerek var. O konuyu*

²¹³ Râzî, *age.*, s. 330.

²¹⁴ Râzî, *age.*, s. 330.

²¹⁵ L. Öztürk, *age.*, s. 305.

²¹⁶ Râzî, *age.*, s. 330.

*açmamak, açmaktan çok daha iyidir gibi kaçamaklı cümleler kullanmalısın. Konuyu kendisi açarsa sakın söze karışma; yan çizmeye bak.*²¹⁷

Hükümdara ilaç verileceği zaman tabipten şüphelenmemesi için ilacın bir miktarını tabip almalıdır ve hükümdarın güvenini sağlamalıdır. İlaç verdikten sonra da bir miktar beklemeli, tabip hastanın başından ayrılmamalıdır.²¹⁸

*[364] Hükümdara şurup veya herhangi bir ilaç vereceğin zaman, önce onun huzurunda sen bir miktar tatmalısın. Bu davranışınla hem kendini töhmet altında kalmaktan korumuş, hem de ona güven vermiş olursun. Tabiatıyla her defasında değil, ilacı vermeyi sen üstlendiğinde böyle yaparsın. Hükümdarın hizmetinde bulunanlardan biri veya sakisi sunuyorsa, bu durumda sana düşen bir şey yoktur.*²¹⁹

Tabip hastasını ihmal etmemeli, güvenini sağlamalı günlük yiyeceklerini belirlemeli ve hastasını bilgilendirmelidir.

*[359] Ayrıca, hastanı her gün ziyaret etmeli ve boş ucunda oturup nabzını ölçmelisin. Sağlığı yerinde olan bir insanın nabzını ölçmemiş olan hekim, hastaninkini ölçemez.*²²⁰

Bir tabip asla alkol tüketmemelidir. Emir'in veya halktan birinin ihtiyacına koşması gereken bir anda sarhoş yakalanırsa itibarî da kalmaz.²²¹

*[368] Hükümdarların ve devlet büyüklerinin hizmetinde bulunuyorsan içki içmemelisin. Çünkü hükümdarın tam sana ihtiyacı olduğu bir sırada sarhoş olarak bulunursan, onun gözünde küçülürsün. Ayrıca, tedavi sırasında telafisi imkansız hata yapabilirsin. Ama hükümdar senin sarhoş olduğunu bildiği halde müdahale etmeni emrederse o zaman durum değişir...*²²²

Bir hasta kati suretle denek olarak kullanılamaz. Cahil bir tabip hırsızdan kötüdür insanı canından eder. Yanlış tedavi uygulaması hastanın ölümüne, en iyi ihtimalle zararına neden olur. Bu ilki akıldan çıkmamalıdır.

²¹⁷ Râzî, *age.*, s. 334.

²¹⁸ A. Ağırakça, *age.*, s. 170-171.

²¹⁹ Râzî, *age.*, s. 334.

²²⁰ Râzî, *age.*, s. 332.

²²¹ A. Ağırakça, *age.*, s. 171.

²²² Râzî, *age.*, s. 336.

[379] *Cahil halkın söylediği, tıp bilgisi olmaksızın falan adam denek sayesinde şöyle başarılı olmuştur... şeklindeki saçmalıklara kulak asma! Söz konusu bu adam, insanların en uzun ömürlüsü olsa bile, temel tıp bilgisi olmadan sırf deneyle hiçbir başarı elde edemez. Uyguladığı tedavi şeklinin hastaya iyi gelmesi sadece bir rastlantıdır.*²²³

Böyle kimseler temel tıp bilgisini görmezden gelmiş, yalnızca kitaplara, eserlere bakarak ilaç yazmışlardır. Tıbbi bilgiler elbette kitapta bulunan bilgilerin olduğu gibi alınmasından ibaret değildir. Kitaplarda gösterilenler sadece anlaşılması adına verilen örneklerden ibarettir.²²⁴

[380] *Hastanın denek kobay olarak kullanılmaması konusunda değerli hekim Galen'in: Tıp sanatı alanında benimle istişare eden herkese denekle tedavi yasaklıyorum sözü yeter.*²²⁵

Râzî devamında tabip Hipokrat'ın da deneği yasakladığını, *ömür kısa, tıp sanatı geniş, zaman çabuk geçiyor, denek tehlikeli...* cümlesiyle aktarmış, “Tıp sanatında deneği kullanmayı yasaklıyorum” sözüyle de bunu teyit etmiştir.²²⁶

[381] *Hekim olduğunu iddia eden bir adam gördüm, sarılığa yakalanan bir hastayı tedavi ediyordu. Verdiği ilaç hastanın dilinin tutulmasına sebep olmuş ve bu yüzden hekim azar işitmişti. Söylendiğine göre hekim, sarılığın bu şekilde tedavi edileceğini bir kitaptan okumuş!... Bir diğeri de sert bir ödemden dolayı hastaya Ökliptus şurubu içirmiş, bu yüzden hasta bundan büyük zarar görmüştü.*²²⁷

Burada tabip kulaktan dolma bilgilerle hareket edip, kitaptan birebir uygulama yapmamalıdır. Her hastanın reçetesi farklıdır ve tabibin bilgisi kitabı bilgiyle birleşip ortaya tıbbi bilgi ortaya çıkmaktadır. Kitapta gösterilen şey daha evvel de belirtildiği gibi izah edici bir örnekten ibaret olabilir. Tabip bu yanılsa düşmemeli, hastayı kendi hazırladığı felakete sürüklememelidir.

²²³ Râzî, *age.*, s. 342.

²²⁴ Râzî, *age.*, s. 342.

²²⁵ Râzî, *age.*, s. 342.

²²⁶ Râzî, *age.*, s. 342.

²²⁷ Râzî, *age.*, s. 342.

Mütevazı, alçakgönüllü olmak pek bir yakışıandır, insanın manevi süsüdür. Mütevazı olduğun gibi kırııcı olmaktan da azami uzak durmalısın.²²⁸

[388] Bilmen gerekir ki, tıp sanatında -onur kırııcı olmamak şartıyla- alçakgönüllülük manevî bir süs ve ahlakî bir güzelliştir. Hekim, halka karşı kırııcı olmamalı, tatlı diliyle, okşayıcı konuşmasıyla alçakgönüllü davranmalı. Bir hekim böyle yapabiliyorsa, o gerçekten başarılı bir hekimdir. Yukarda işaret ettiğim gibi, bu güzel prensibi bize değerli Galen tavsiye etmiştir.²²⁹

Hekimlik mesleğinin insanlar tarafından saygın olmasının nedeni, hekim sözcüğünün hakim olan Allah'ın isminden türetilmiş olduğundandır Şafii esmasına sahip olan tabiplere insanların muhtaç olduğunu bilip tabip ona göre davranmalıdır. Tabiplerin değerini eserinde şu şekilde izah etmektedir:

[392] Tıp sanatı ve hekimlerin değeri hakkında şu anlatacaklarımdan başka bir şey olmasa gene de yeter. Hekimler, başkalarının sahip olmadığı beş meziyete sahiptirler.

1. Her millet ve her din mensubu onların sanatının değerini görüş birliği ile kabul etmişlerdir.
2. Krallar halk kitleleri, onlara büyük ölçüde ihtiyaçları olduğunu itiraf etmişlerdir. Çünkü mal ve yakınları bir fayda vermediği zaman hekimler insanlar için bir sığınaktır.
3. Çalışma alanları, halkın görüp de anlayamadığı bir alandır.
4. Daima başkalarının rahat ve huzurunu sağlamak için çaba harcarlar.
5. Etimolojik olarak “Hakîm=Hekim” kelimesi Allah'ın isimlerindendir.²³⁰

Sahtekarlık yapan bir çok tabip bulunur ve bu yüzden dikkatli davranmakta fayda vardır. Tıpta kehanete asla yer yoktur.

[394] İnsanları aldatan bazı sahtekarlar, tıpkı kâhinlerin yaptığı gibi, tıpla ilgisi bulunmayan bazı şeyleri hastanın huzurunda sorarak seni yanıltabilirler; bunlara karşı dikkatli olmalısın! Sözelimi bir bakıcı, hastanın genel durumuna veya nabzına baktığı zaman nesi varsa hepsini bilebilir. Hatta hastanın daha önce yediği yemeği, tuttuğu

²²⁸ A. Ağırakça, age., s. 171.

²²⁹ Râzî, age., s. 346.

²³⁰ Râzî, age., s. 348.

*işleri ve idrarla arasındaki farkları haber verebilir. İşte bu davranış, tıp sanatına karşı yapılan en büyük sahtekarlıktır.*²³¹

Râzî bu konuyla ilgili bir örnek vererek durumu netleştirmektedir. Böyle düzenbazların, birçok hileye başvurduğunu ve göz boyadığını ifade eder. Sahtekarın biri, yardımcısından, şişeye koyun idrarı yerine incir veya kayısı suyu koymasını ister. Halkın karşısına çıkar fakat gerçeği bir tek yardımcısı bilmektedir. Halkı kandırıp, rol icabı sahtekar öfkelenir ve idrar diye şişedeki meyve suyunu içer. Böyle kimseler akıllı insanlar bile baştan çıkartabilir, onları hileyle kandırabilirler.²³²

*[398] Hokkabazların telkin ve etkisinde kalan halktan tıp sanatını anlamaları beklenemez. Her ne kadar iyi bir hekim, hasta hakkında bazı tahminlerde bulunsa da, çünkü gün ne yaptığını ve ne yediğini bütün ayrıntılarıyla bilemez ki...*²³³

Dürüst tabiplerin bilgilerinin kehanetle bir ilgisi olmadığını ancak tahmin edebildiklerini söylemektedir.

*[399] Tıp sanatı hakkındaki bilgiler, Yunanlı ve Hintli hekimlerin kitaplarında yer aldığına göre, bu kitapların hiçbirinde bu sahtekarlıkların iddia ettiklerine benzer bir şey mevcut değildir. Bunlar, zaviyelerine çekilerek hile ve sanatlarını bazı kıt akıllı erkek ve kadınları kabul ettirirler. Ne var ki, hastayı tedavi konusunda bunların görüşleri birbirini tutmaz.*²³⁴

Razi bir kısmının hastanın yanında uzun süre kalınmasında bir mahsur görmezken bir kısmının bunu hoş karşılamadığını dolayısıyla aralarında belirli bir tutarlılık bulunmadığını ifade eder. O, bu gibi sahtekarların iltifatına mazhar olmaktansa, beğenmemelerinin daha makbul olduğunu, dürüst tabipten uzak durmalarının daha evla olduğunu izah eder.²³⁵

²³¹ Râzî, *age.*, s. 350.

²³² Râzî, *age.*, s. 350.

²³³ Râzî, *age.*, s. 352.

²³⁴ Râzî, *age.*, s. 352.

²³⁵ Râzî, *age.*, s. 352.

Razi eserinde yazmış olduğu tüm bu maddelere riayet eden, tüm bu konulara azami dikkati gösteren ve uyanık olan hekime Allah'ın lütfu ve Kerem'i ile başarının nazil olacağını ifade etmiştir.²³⁶

3.4. Huneyn bin İshâk ve Kitâb fi İmtihân al-atibbâ'

Tercüme faaliyetlerine katkıda bulunan en önemli isimlerin başında 809-873²³⁷ yılları arasında yaşamış olan Hire'li Arap kabilesi mensuplarından bir eczacının oğlu olan Huneyn b. İshâk gelmektedir.²³⁸ Tercüme ettiği kitapların başında ekseri Galen'in eserleri geliyordu. Bu eserlerle birlikte Hipokrat'ın, Oribasius'un, Aeginalı Poul'un ve Dioscorides'in birçok eserini Arapça'ya çevirmiş²³⁹, özellikle Süryanice metinlerle Grekçe metinleri karşılaştırıp yeniden tercümesini yapmıştır. Hipokrat'ın eserlerinin bir kısmı Süryanice'ye bir kısmı da Arapça'ya tercüme edilmiştir. Fakat bu tercümeleri yaparken o, eserden anladığı hususları da Arapça olarak yeniden kaleme almış ve eserin ismini *Hipokrates'in falanca eserinin bu muhassılası* ya da *bundan çıkan sonuç* olarak isimlendirmiştir. Tercüme yaptığı eserlerin başında Hipokrat Yemini gelmektedir. Kitâbu'l Ahd ismini alan eser, İbnü'n- Nedim'in söylediğine göre Galen tarafından kitaba bir yorumu yapılmış, Huneyn'de yorum yapılmış olan halini Süryanice'ye tercüme etmiştir. Hipokrat bu eserde yeni olan tabiplerin uymaları gereken maddeleri dile getirmiş, onlar mesleğe başlamadan uymaları gereken kurallara uyup, mesleğin ahlaki yapısına uygun davranacaklarına dair yemin metnini yazmıştır. Bu metni Galen şerh edip, Huneyn de ilaveler ekleyerek tercüme etmiştir.²⁴⁰

Arapça, Yunanca, Farsça ve Süryanice'ye hakim olan Huneyn, uzun zaman boyunca sarayın hekim ve bilim adamlarına mütercimlik yapmıştır.²⁴¹ Arapça'ya bu kadar hakim olması Arapça'ya yaptığı tercüme ve telif ettiği Arapça kitapların, dönemin Nahiv yani dil bilgisi âlimlerinden Sibeveyh (767-809) ve diğerleri ile yakın ilişkiler kurmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.²⁴²

²³⁶ A. Ağırakça, *age.*, s. 171.

²³⁷ Fuat Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, Band III., E. J. Brill, Leiden, 1970, s. 247.

²³⁸ A H. Bayat, *age.*, s. 216.

²³⁹ Gülten Dinç, "Orta Çağ'da İslam Tıbbı, İstanbul Üniversitesi Matbaası", 2007, *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*, s. 47, ISBN: 978-975-404-791-2.

²⁴⁰ A. Ağırakça, *age.*, s. 111-112.

²⁴¹ L. Öztürk, *age.*, s. 247.

²⁴² L. Öztürk, *age.*, s. 259.

Halifelerin ve bilime gönül veren destekçilerin görevlendirdikleri mütercimlere tercüme ettirdikleri kitapların ağırlığınca altın verdiklerini ve bunlardan birinin de halife Me'mûn zamanında Huneyn b. İshâk olduğunu bilmekteyiz.²⁴³

Huneyn b. İshâk tercüme ettiği eserlerin yanında birçok telif eserinde sahibiydi ve eserleri oldukça fazlaydı.²⁴⁴

Etiğin önemli kavramlarından birisi olan özgürlük, Kant'ın ifade şekline göre iradenin bizzat kendisini sınırlaması ya da kendisine bir yasa koyması anlamına gelmektedir. Her insan iyi ve kötüyü birbirinden ayırt edebilme yetisine sahip olduğu vicdan ve ahlaki bilince borçludur. Emir ve yasaklar vicdanın direkt bir belirmesi olmadan da özgür olamazlar. Buradaki emir ve yasaklara uyuş kendi var olma bilincine erişmesi halinde özgürlüğün alametidir²⁴⁵ ve bu seçim ve dolayısıyla özgür bilincinin en anlamlı biçimde hekimlik ahlakı bakımından kullanılmasını Huneyn b. İshak'ta Halife Memun veya halife Mutasım'ın ondan zehir hazırlamasını isteyip, bunu kabul etmediği takdirde hapis cezasına çarptırıldığında sergilediği tavırda görmekteyiz. Halife bir düşmanı öldürmek üzere Huneyn'den zehir hazırlamasını istemiş o da bunu bilmediğini, hazırlayamayacağını söyledikten sonra hapse mahkum olmuştur. Altı ay veya bir yıl geçtikten sonra kendisine ölüm veya ödüllendirme seçenekleri sunulduğunda kendisinin ölümü tercih etmesi Halife tarafından takdir ve taltif ile saraya tabip olarak atanmasını sağlamıştır.²⁴⁶ Halife, kendisine niçin bu şekilde davrandığını yani ölümü göze aldığını sorduğunda tıp yemini ettiğini, hastalarına veya herhangi bir kişiye zehir veremeyeceğini ifade etmiştir.²⁴⁷ Burada tabibin yaşantısındaki etiğin rolü insana karşı görevini sosyal durum mezhep, milliyet, din, dil, ırk ayrımı olmaksızın ahlak ve erdem düsturlarının hakim olması şeklinde izah edilebilir.²⁴⁸

Saray tabipliğine başlaması ile birlikte tabiplerin iyi olup olmadıklarını anlamak adına bir tabibin nasıl olması gerektiğini anlatan *Kitâb fi İmtihân al-atibbâ*²⁴⁹ isimli bir kitap kaleme almıştır.

²⁴³ L. Öztürk, *age.*, s. 248.

²⁴⁴ L. Öztürk, *age.*, s. 249.

²⁴⁵ L. Öztürk, *age.*, s. 220.

²⁴⁶ L. Öztürk, *age.*, s. 219-220.

²⁴⁷ L. Öztürk, *age.*, s. 262.

²⁴⁸ L. Öztürk, *age.*, s. 262.

²⁴⁹ F. Sezgin, *age.*, s. 256.

Günümüze ulaşmayan birçok kitaptan yaptığı nakiller, kıymetli bilgiler ve İslam alemindeki tıbbi gelişmeleri apaçık ortaya koyan tıp tarihçisi İbn Ebî Üsaybia'nın en önemli eserleri olan Uyûnu'l- Enbâ fi Tabakâti'l- Etibbâ'da, İslam halifeleri tarafından Hristiyan tabiplerin seçimi ve imtihanı ile ilgili bilgiler verilmektedir. Özellikle Abbasiler zamanında saraya ve bilim dünyasına dahil edilen tabiplerin seçilmesi halifelik makamının özel bir imtihanıyla gerçekleşmektedir ve tabiplik vasfını kazanacak kişilere resmi tabiplik yapabilme belgesi verilmiş, daha sonrasında da tabiplere yönelik sağlık hizmetlerinde sıkı kontrollerde bulunmuşlardır.²⁵⁰ Reisületibbalar, diğer tabipleri imtihana tabi tutup başarısız olanları hastalığı tedavi etmekten men edip, tecrübe ve bilgilerini artırmaları üzerine tavsiyelerde bulunuyorlardı. Reisületibba yönetiminde Huneyn b. İshâk *imtihanü'l-etibbâ'* isimli eserine göre uygun olan imtihanlarda muhtesipler de bulunur ve sonrasında imtihandan muvaffak olanlara muhtesip huzurunda Şeyzerî ve İbnü'l-İhve'nin eserlerinde bulunan Hipokrat Yemini'nin İslam kaidelerine göre revize edilmiş hali okutulmaktaydı.²⁵¹

İşte tam bu noktada da Huneyn b. İshak halifeye karşı kastî veya kontrolsüzce davranıp davranmayacağı konusunda sınanmış olmalıdır.²⁵² Buradaki amaç tabiplerin birer şarlatan olup olmadıklarının kontrolü şeklinde algılanmalıdır.²⁵³ Burada tıbbi ilkeler ışığında vurgulanmak istenenlerden biri hasta ve hekim arasındaki ilişkilerde karşılıklı güven esasının olup olmadığı, hastanın hekimi serbestçe seçebilme özgürlüğünün gelişmiş olup olmadığıdır. Halifeler tabipleri imtihana tabi tutarak halkın tabiplere olan güvenini sağlamlaştırmak ve yaygınlaştırmak istemesindendir.²⁵⁴

3.5. İshâk Bin Ali er-Ruhâvî ve Eseri Edebü't - Tâbib

İshâk b. Ali er-Ruhâvî'nin el yazması olan Edebü't-Tâbib isimli eserinin tek kopyası Martin Levey tarafından Arapça'dan İngilizce'ye çevirisi yapılması ile birlikte bu eserin Tıp Tarih ve Deontoloji açısından devrim niteliği taşıdığını ve yüzyıl

²⁵⁰ L. Öztürk, *age.*, s. 193-194.

²⁵¹ Cemil Akpınar, *Hekimlik*, İslam Ansiklopedisi, cilt:17, s. 160.

²⁵² L. Öztürk, *age.*, s. 199.

²⁵³ L. Öztürk, *age.*, s. 205.

²⁵⁴ L. Öztürk, *age.*, s. 212.

açısından bakıldığında da İslam tıbbında ilk tıp etiği kitabı olma özelliğini ortaya koyduğunu düşünmekteyiz.²⁵⁵

Bilgilerimiz İshāk b. Ali er-Ruhâvî hakkında, 8. yüzyıldan sonra çeviri faaliyetlerinin başladığı, birçok alimin eserlerini yazdığı Urfa'nın eski ismi olan Ruha şehrinde dünyaya gelmiş, Irak'ta yaşamını sürdürdüğü ve hicri 3. yüzyılda da (m. 910) müellifin öldüğü yönündedir.²⁵⁶

Eserle ve müellifle ilgili olan bilgilere İbn Ebî Usaybia'nın 'Uyûnü'l-enbâ' isimli biyografik eserinden ulaşmaktayız. Bu eser Usaybia'nın övgüsüne mazhar olmuş, yazarın diğer dört eseri ise İbn Ebî Usaybia'nın bahsettiği üzere kayıp haldedir.²⁵⁷

Edebü't-Tabib kitabına İbn Ebî Usaybia tarafından yalnızca sekiz alıntı yapıldığı bilinmektedir. Ancak değerli bilim tarihçisi Fuat Sezgin Edirne'de Selimiye Kütüphanesi'nde 1347'de kopyalanan, 1658 numaralı MS, 112 yapraktan oluşmuş tam ve tek nüshadan çoğaltılmış, günümüze kadar ulaşmış ve Sultan Bayezid'e ithaf edilmiş²⁵⁸ olan bir kopyasını gün yüzüne çıkarmıştır. Daha sonra J. Christoph Bürgel tarafından kitap düzenlenmek amacıyla incelenmiş, 1967 yılında da Martin Levey tarafından tamamı İngilizce'ye çevrilmiştir.²⁵⁹

Her ne kadar Levey ve Bürger Ruhâvî hakkında Hristiyan veya Yahudi olduğunu iddia etse de ellerinde bu konuyla alakalı kesin bir kanıt yoktur. Ruhâvî kitabına şu sözlerle başlamaktadır:

*“Güvendiğim ve ondan yardım istediğim, hayırsever ve merhametli Allah adına...”*²⁶⁰

Levey, dokuzuncu yüzyılda bu çevirilerin bir sonucu olarak Müslümanların yeni, sofistike etik anlayış ve fikirlerle karşı karşıya geldiklerini, yeni kavramlar ortaya çıkmaya devam ederken, Müslümanların İslam ahlakının farklı unsurlarının

²⁵⁵ Şahin Aksoy, “The Religious Tradition of Ishaq ibn Ali al-Ruhawi: The Author of the First Medical Ethics Book in Islamic Medicine”, *Journal of the International Society for the History of Medicine*, (ed.: Aysegül Demirhan Erdemir and Abdul Nasser Kaadan), 2004, 3, s. 9.

²⁵⁶ İshāq ibn `Alī al-Ruhāwī, (1985)? *The Conduct of the Physician- Adab al-ṭabīb*, Herausgegeben von Fuat Sezgin, In Europäischen Sprachen Erschienene Vorworte zu Publikationen Des Institutes Aus Den Jahren 1984 Bis 2011, Frankfurt, IGAIW, 2011, s. 409.

²⁵⁷ Al-Ruhāwī, *age.*, s. 409.

²⁵⁸ Martin Levey, *Medical Ethics of Medieval Islam with Special reference to AlRuhāwī's Practical Ethics of the Physicians*, The American Philosophical Society, 1967, Philadelphia, s. 8.

²⁵⁹ Al-Ruhāwī, *age.*, s. 409.

²⁶⁰ Ş. Aksoy, *agm.*, s. 10.

geleneklerini anlamaya çalıştıklarını, bir nevi sentez oluşturmaya çalıştıklarını iddia eder. Fakat bu her daim uyumlu olmayan etik değerlerin oluşturduğu sentez, kökenleri itibari ile farklı kültürlerin, farklı dini ve felsefi fikirlerin harmanlanmasını içermesi bakımından İslam’da yeni bir yer edinmesi Levey’in düşüncelerine göre çok zordur.²⁶¹

Levey, bu kitabın çevirisine başlamadan evvel, ilk olarak başlıkta geçen ‘Adap’ kelimesini açıklamak istemektedir. Putperest ve erken İslam çağlarında adap, bir kişinin yaşamını ve toplumsal ilişkilerinin yürütülmesinde ortaya çıktığı gibi kişinin soylu ve insani eğilimini de belirlemektedir.²⁶²

İtalyan oryantalist F. Gabrieli Adabı, kendi İslam’dan önceki anlamında, atalardan ve diğerlerinin de model olarak aldığı geleneklerden veya kalıtsal davranış normlarından alınması olarak tanımlamıştır. Bu anlamda pek tabii müslüman kültürünün evrimi paralel olarak zamanla değişti, özellikle Ruhâvî’nin bulunduğu yüzyılda, insanın kendisi, psikolojisi ve çevresi, maddi ve manevi kültürü üzerine odaklanan çalışma alanlarının ortaya çıkmasıyla gelişme kaydetmiştir. Onlara göre bu dini fikirlerden ziyade toplumsal bir insanlık biçimine dönüşen ve aynı zamanda etik ve pratik içeriğini genişleten hümanist bir çağrışımın doğmasına neden olmuştur.

Bu bilgiler ışığında adabın anlamını bilmek adına Ruhâvî’nin giriş kısmına değinmek yararlı ve yerinde olacaktır. O, bazı hekimlerin tıpta doğru yolu idrak etmede başarısız olduklarını belirtir. Bazı tabipler şarlatanlığa ve yolsuzluğa başvurmuşlardır. Bu nedenle Ruhâvî, tabibin ahlaki karakterini iyileştirme şeklini tartışmanın gerekli olduğunu ifade etmektedir. Bir tabibin sadakati ve inancına ilişkin ilk bölümde, Ruhâvî, gerçeğin, özellikle rasyonel bir etik ve tıbbi emir ve uyarıları dikkate alan hekimler için önemli olduğunu ifade etmektedir. Hekimleri *ruhların ve bedenlerin koruyucuları* olarak isimlendirmiştir. Ayrıca Ruhâvî tabiplerin doğru tıbbi görgü ve uzmanlığının olması, üzerinde durduğu bir konudur.²⁶³

Çalışma boyunca, Ruhâvî, ruhsal ve bedensel fiziğin karşılıklı ilişkisinin gerekliliği konusunu vurgulamıştır. Aslında ruhunun, manevi sağlığının birincil öneme sahip olduğuna ve dolayısıyla onun korunmasının ve dikkatle özen gösterilmesinin

²⁶¹ M. Levey, *age.*, s. 5-6.

²⁶² M. Levey, *age.*, s. 8.

²⁶³ M. Levey, *age.*, s. 8.

tabibin görevi olduğuna inanılmaktadır. Bu fikri ne Arap menşeli ne de dokuzuncu yüzyılda yeni bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Galen, Hipokrat ve Platon'un görüşleri üzerine isimli çalışmasında, ruhun gücünü tartışmıştır. Ruhâvî filozofların yalnızca ruhu iyileştirebildiğini fakat erdemli tabibin hem bedeni hem ruhu iyileştirebildiği inancındadır ve ayrıca tabiplerin, yüce olan Allah'ın eylemlerini taklit edebilme iddiasını sonuna kadar hak ettiklerini düşünmektedir. Ruhâvî Galen'in Hipokrat inancı üzerine isimli eserinde bahsettiği tıp sanatını bedeninde ve ruhunda araştırma peşinde olan birinin incelenmesi(sınavı-teftişi) ile ilgili olan kısımda ilişkilendirir.²⁶⁴

Hastada psikolojik tedavinin kabul edilen öneminden dolayı, Ruhâvî hastanın psikolojisi ile ilgilenmenin tabiplik ahlakına uygun olacağını vurgulamaktadır. Hatta verdiği bir örnekle şöyle söylemektedir:

Bir hekim hastaların sıkıntılarına katlanmalı ve onlarla olan ilişkilerini daha iyi hale getirmelidir. Onlardan duyduğu her türlü açıklamaya kulak vermeli. Hekim hastasına dair herhangi bir şikayet veya sıkıntının ortaya çıkması hususunda onun cesaretini kırmamalıdır. Çünkü ortaya çıkan bu belirtiler hastalığın tanısında önemli bir rol oynayabilir.^{265*}

Ruhâvî Galen'in *Commentary on the Epidemic of Hippocrates* isimli eserinden hastaların istekleri ile hastaların hastalıkları için uygun şey arasında nasıl bir seçim yapılabilir hususu üzerinde şöyle bir alıntı yapar:

*Hekimin, iyileşmesinde kendisine herhangi bir faydası olmadıkça hastanın isteğini takip etmemesi esas olan şeydir. Kendisi bundan ne korkmalı ne de kendi bireysel haklarına dair herhangi bir arzuyu istememelidir. Aksine korktuğu ve yalvardığı sadece Allah olmalıdır.*²⁶⁶

²⁶⁴ M. Levey, *age.*, s. 9.

²⁶⁵ M. Levey, *age.*, s. 10.

* Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Levey, *Medical Ethics of Medieval Islam with Special reference to AlRuhâwî's Practical Ethics of the Physicians*, s. 10.

²⁶⁶ M. Levey, *age.*, s. 11.

Bir tabibin bir günlük programının nasıl olması gerektiğini izah eden Ruhâvî için bir tabibin her yönden temiz olması, iyi bir izlenime sahip olması en asli şarttır. Beden temizliğine önem vermekle yükümlü olan tabip kıyafetlerine azami önem göstermeli, bedenini temizledikten sonra ruhunu da temizleyip hangi dine mensup olursa olsun kendi dini üzere dua edip kitabını okumalı hastasına şifa dilemelidir. Daha sonra tıp üzerine yazılmış olan kadim kitaplara göz atmalıdır. Tabibin uykusu minimum derecede az olmalıdır. Bir tabip meslektaş olmayan biriyle oturduğunda, asla tükürmemeli, esnememeli veya gerilmemelidir. Yemek yerken iyi çiğnemeli, içecekleri içerken yudumlamalıdır. Bu şekilde diğerlerine de iyi bir örnek teşkil edebilir. Ayrıca bir tabip umuma açık alanlarda içki içmemeli, kadınlarla uğraşmamalı, kendini oyunla kumarla meşgul etmemeli veya ticaret bile kazanmaya çalışmamalıdır. Çünkü bunlarla ilgilenmek tabibin bilimden geri durmasına neden olur. Şunu unutmamalıdır ki kendi bedeninin bakımı ve ona gösterdiği özen ahlaki karakterinin güçlendirilmesi kadar önemlidir.²⁶⁷

Hipokrat Yemini'ne gelince, Ruhâvî tarafından bir tabibin gerek duyacağı bir şey olmadığını düşünür. Mesleki niteliği olanlara da sadece Tanrı tarafından verildiğinden, yemin pek gerekli değildir. Böylece bu Deontolojik metinde, tanrı merkezli olarak uygulama, Ruhâvî'nin etiği ile birlikte vurgulanmaktadır. Dokuzuncu yüzyılda birçok standart altında hekim vardı. Bunların bir kısmının oldukça becerikli ve kurnaz olduğunu da tarif etmiştir. Sultanları pohpohlayan, servet ve otoriteye sahip insanlara ulaşmaya çalışan kimseler olarak tanımlamıştı.²⁶⁸

Arapça, Yunanca ve Süryanice'de yaklaşık 900'e kadar olan tıbbi ve felsefi eserlerin çoğunun henüz yayımlanmadığı gerçeği göz önünde alındığında, metinlerde erken dönem İslam yazarların etkilerini değerlendirmek oldukça zor görünmektedir. Bu nedenle Arap tıbbi Deontolojinin tam olarak anlaşılması için daha detaylı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. İshak ibn Ali el-Ruhavi *Adab al-tabib*'te fikirlerine kaynaklık eden tüm yazarları saygıyla anıp itibar etmesine rağmen, tıp etiğine yönelik herhangi bir Arap ya da Süryani çalışmadan bahsetmemektedir.²⁶⁹

²⁶⁷ M. Levey, *age.*, s. 11.

²⁶⁸ M. Levey, *age.*, s. 14.

²⁶⁹ M. Levey, *age.*, s. 16.

Bilindiği kadarıyla Ruhâvî'nin bu çalışması, Arapça'da kendi alanı içinde yapılmış olan en eski çalışmadır. Bu dilde yazılmış olan tıbbi alandaki yazma eserlerin henüz yeterince incelenmemesi dolayısıyla Ruhâvî'nin haleflerine olan etkisini bilmek çok mümkün görünmemektedir. Ancak sonrasında Müslümanlar arasına tıbbi deontoloji, Ruhâvî'nin yolundan ayrılmamıştır. Büyük ölçüde saygı duyulan Hipokrat ve Galen'e dayanarak, fikirleri çağdaşları tarafından kabul edilmiştir.²⁷⁰

Kitap 20 bölümden oluşmaktadır. Ruhâvî kitabın girişinde, bu kitabı yazma nedeninden kısaca bahsetmektedir. Bir tabibin ahlaki karakterini kuvvetlendirmek adına izlemesi gereken yolları, tavsiyeleri, alınması gereken önlem ve tedavileri de ekleyerek bu eseri oluşturduğunu da ilave etmektedir. Hasta olan kimselere ulaşip onları tedavi edebilmesi için evvela tabibin kendi vücuduna nasıl davranması gerektiği ile ilgili olan ilk bölümü bir tabibin inanması gereken sadakat ve inanç üzerine ve izlemesi gereken etik kurallar üzerinedir. Burada bir tabibin sahip olması gereken sadakat ve inançla, ruhsal karakterini geliştirmek için uyması gereken ahlak kuralları mevcuttur.²⁷¹

Ruhâvî, ruhun ve bedenin kurucusu olan akıllı bir tabibin tıpkı bir yöneticide bulunması gereken iyi niteliklere sahip olması gerektiğini, yasakları gözeten ve etik değerlere sahip çıkması gerektiğini de vurgulamaktadır.

Aristoteles'in de söylediği gibi bir yöneticide bulunması gereken dört özellik olan mantık, öğrenmeye açık, dindar ve aceleci olmayan özellikler aynı zamanda hekimlerin de sahip olması gereken benzer özelliklerdendir. Tabipler de ruhların ve bedenlerin yöneticisi, idarecisidir. Hiç şüphe yok ki ruhlar ve bedenler ona göre maldan mülkten daha değerlidirler. Bundan dolayı bir tabip kendi mesleğine yararlı olan uygun etik ve bilimi bilmekle mükelleftir.²⁷² Ruhâvî üç önemli nitelik olan akıl, saygı ve kendine hakim olma erdemlerine sahip olmanın ilmi yolda ilerlemek için ahlaki olanı seçmek ve evvela ruhunu temizlemek ve geliştirmek elzem olandır.²⁷³

Beşinci bölümde geçen ziyaretçi tutumu da son derece mühim bir konudur. Ruhâvî tabibin hastasını gözetirken onun yanında gerekli ölçüde kalması gerektiği ve daha sonra hastayı dinlenmeye bırakması gerektiğini tavsiye etmektedir. Bu sırada hasta

²⁷⁰ M. Levey, *age.*, s. 16-17.

²⁷¹ M. Levey, *age.*, s. 18.

²⁷² M. Levey, *age.*, s. 19.

²⁷³ M. Levey, *age.*, s. 23.

kimsenin ailesine hastanın düşkün olduğu, sevdiği şeylerin eve getirilmesini rica eder. Onun yanında herhangi bir kişinin ölümünden veya kötü haberdan bahsedilmemelidir. Ziyarete gelen kişi de bu konulara oldukça özen göstermelidir. Bu kişi hastalık hakkında adeta bir soruşturma yürütüyormuş gibi sorular sormamalı, bu soruları sormanın yalnızca tabibin hakkı olduğunu ve yalnızca ona yarayacağını bilincinde olmalıdır. Kulaktan dolma bilgilerle hastaya hangi yiyeceğin iyi geleceğini neyin yararlı olduğunu söylemesi hasta için büyük zarar teşkil etmektedir. Hasta tabibin tavsiyelerine kulak vermeli, tedavisini gerçekleştirirken ona olabildiğince yardımcı olmalı, tabip olmayan kimselerin tavsiyelerine kulak vermemelidir. Aksi taktirde hasta, başkasının cehaletinin kurbanı olabilir, tedavinin gecikmesine neden olabilir ve dolayısıyla ölümcül bir sonuçla sonuçlanabilir. Ziyaretçi eğer tabip değilse, hekimin yazmış olduğu reçeteye karşı çıkmaması, müdahale etmemesi gerekmektedir.²⁷⁴

Tıpta yarar zarar olasılığı yoktur. Bir tabip esas olarak hastaları kurtarabilir aynı zamanda ölümlerine neden olabilir. Bundan dolayı bir tabip yolunu aydınlatma adına Hipokrat'ın Yemini'ni dikkate almalı, hastayı tedavi edip ona yardım etmeli ona zarar vermemek üzerine yemin etmelidir. Hipokrat kitabında şöyle demektedir:

*“Her eve onların tüm adaletsizliklerden ve yolsuzluklardan uzak tutarak, hastalara şifa vermek için giriyorum”*²⁷⁵

Tabiplerin imtihan edilmeleri hususu Ruhâvî'ye göre oldukça gereklidir. İlk neden tıp mesleğinin onuru, insanın tıbbın yararlarına ihtiyaç duymasıyla ilintilidir. Tabiplerin imtihan edilmesi hekimler için de ve genel olarak diğer insanlar için de bir değer teşkil etmektedir. Öğrenmeye hevesli olan kişileri teşvik edici niteliktedir. Sınavların amacı, insanlara zarar verme niyetinde olanları apaçık ortaya koyacak bir unsur olması bakımından önem teşkil etmektedir. Böylece, bu insanların yararına olacak olan bir adımdır. Eğer bu sınav gerekli ve yararlı olmasa idi, kadim kişiler kitap oluşturup, yüksek düzeyli insanları teşvik etmezlerdi ve üstelik krallar da, çocuklarına bu sanatı öğretmek için aynı şey yapmazlardı. Bu hak edene hak ettiğini vermek ile

²⁷⁴ M. Levey, *age.*, s. 58.

²⁷⁵ M. Levey, *age.*, s. 79.

ilgilidir, ruhlarını hizmet etmeyen birinin ellerine vermemeleri için, tabiplerle iddia edenler arasında ayırım yapmalarını sağlamıştır.²⁷⁶

Bu şekilde Galen de kitabında hekimlerin imtihan edilme usullerini belirtmiştir.²⁷⁷ Bu eserde de Ruhâvî bir tabibin nasıl incelenip imtihana tabi tutulması gerektiğini de tarif etmiştir.²⁷⁸

Bir tabibin evvela anatomiye, damar yollarına, sinirlere, kemiklere, tendonlara ve kaslara hakim olması gerektiğini, anatomi kitabını, dört element kitabını, cilt üzerinde kitapları, kanama ile ilgili kitapları çalışmış olması gerekmektedir. Ayrıca tabiplerin tedavi süreçlerinde hangi aletleri kullanacakları, hangi işleme tabi tutacakları, ameliyat araç ve gereçlerinin temizliğinin, koterizasyonun incelenmesi gerektiğini de ifade etmektedir.²⁷⁹

Tıp sanatının onuruna ilişkin önceki tartışmadan sonra, tabiplerin kritiği ve sınanmasıyla onların dürüst olanı sahtekar olandan ayırmada bir uyarıcı tutum olması ve tabibin sorumluluk alacağını bilmek bakımından önem taşımaktadır. Yolsuzluğu defetmek, adaleti sağlamak, hakikati açığa çıkarmak ve genel olarak ortak yararı gözetmek için sahtekar hekimlerin denetimden geçmesi ve kontrol altına alınması kesin kez şarttır diyen Ruhâvî, Yüce Allah'ın insanı, evrendeki diğer varlıklara karşı ilahi bir parça olan akıl ile onurlandırdığını, bu akılla birlikte sahip olduğu doğru ve dürüst tutumu ile kişiye emrettiğini de eklemektedir.²⁸⁰

Hak etmediği parayı kazanmak uğruna kurnazlık yolunu seçenler, insanlara zararlı olarak bilinen hayvanlardan daha çok zararları dokunmaktadır. Bunun nedeni Ruhâvî'ye göre şudur: Hayvanların her birinin kendine özgü hareket eylemleri vardır, elbette bu bazen zarar verici olabilir fakat hayvanların bir eylemden diğerine geçerken hareket tarzlarında herhangi bir değişimin olmadığını bilmekteyiz. Zararlı, kötü bir insan kurnazlık ve sahtekarlıkları elverdiği müddetçe zararlı eylemleri çeşitlidir ve

²⁷⁶ M. Levey, *age.*, s. 80.

²⁷⁷ M. Levey, *age.*, s. 80.

²⁷⁸ M. Levey, *age.*, s. 81.

²⁷⁹ M. Levey, *age.*, s. 83.

²⁸⁰ M. Levey, *age.*, s. 85-86.

bunları farklı yollardan da yapabilmesi mümkündür. Bundan dolayı insanlığın bir kısmı canavardan, kurttan, kaplandan, engerek, akrep ve diğerlerinden daha kötüdür.²⁸¹

İnsanlar, doğaları gereği üst sınıftan olmak ve alkışlanmak isterler. Bu konuda tıptan daha üstün bir sanat yoktur. Doğasında hatalar ve kötü gidişatı barındıran başarısız kişiler yüksek rütbeyi elde etmiş başarılı insanları her daim kıskanmaktadırlar. Bundan dolayı insanları kurnazlık ve hile ile aldatabilecekleri kanısına varırlar.²⁸² Bu nedenle söz konusu şeylerde tıp doktoru olduğunu iddia edenleri incelemek onları sınava tabi tutmak, insanların neden oldukları aksiliklerden, belalardan kurtarır. Bu sınavla başta olan Sultan veya Emir becerikli, usta olanlarla aldatmaca ile insanları kandırıp çalışanları birbirinden rahatlıkla ayırabilmektedir.²⁸³

Ruhâvî, insanın ruh ve bedenden müteşekkil olduğunu, ruhu geliştirmek, iyileştirmek için çaba sarf edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte bedenle ilişkili olarak, ruhunun eğitilmesi ve ahlakın kuvvetlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu konuda önderlik edenlerin izlerini takip ettiğini, onların yürüdükleri yoldan yürüyerek deneyimledikleri tecrübelerinin ötesine geçmeyi hedefleyip, onların ulaştığı ilmi ve fenni bilime ulaşmayı başarabileceğini düşünmektedir. Eğer sistematik olarak ilerlemeyi hedefleyen ve bunu başaran biriyseniz bu prensipler sizde belirli bir etki bırakacak uyarıcı bir nitelikte olacaktır. Tabiplere rehberlik edecek, yol gösterecektir.²⁸⁴

Tabiplere rehberlik edebilecek kitaplardan biri olan erdemli hoca Galen'in *Etik Üzerine* kitabını edinmeleri gerekmektedir. Bir tabip erdemli olanların kitaplarını önemser onları kendine şiar edinirse, diğerlerine ihtiyaç duymaz.²⁸⁵

Galen'in ruhun bedene olan bağlılığı üzerine kaleme almış olduğu insanın ruhundaki noksanlıkların bilinmesi üzerine, faydalı hikayeler üzerine, kaleme almış olduğu bu ve benzeri makalelerinde de ifade ettiklerinin takip edilmesi bir tabip için çok mühim bir meseledir. Eğer bir tabip, tabiplik rütbesini geliştirmek ve erdemli bir insan olmak istiyorsa, erdemli tabibin bir filozof olması gerektiğini de bilmesi gerekmektedir.

²⁸¹ M. Levey, *age.*, s. 88.

²⁸² M. Levey, *age.*, s. 88.

²⁸³ M. Levey, *age.*, s. 91.

²⁸⁴ M. Levey, *age.*, s. 93.

²⁸⁵ M. Levey, *age.*, s. 93.

Argüman üzerine ve Hipokrat ve Platon'un görüşleri üzerine kitabında da Galen bunlardan bahsetmektedir. Burada ruhun eğitime ve onu kapsayan her şeye ulaşmak mümkündür. Ruhâvî hekimlerin bu ruhi eğitimleri konusunda yalnız olmadıklarını, farklı milletlerden tüm akıl sahibi insanların da kadim insanların da bunları uyguladıklarını, makul olduklarından dolayı da bu ilkeleri ve sonuçlarını tanımladıklarını söylemektedir.²⁸⁶

Bir tabibin adalet anlayışında, başlangıçta gerekli olan iyi olmak, kendi kendini eğitebilmek, iyi ahlak ve eylemleri dikkate almak ve uygulamak, sempati ile yumuşaklık, merhamet, iffet, cesaret, cömertlik, sır saklamak ve buna benzer ruhun erdemleri ile tıp becerisini kazanabilmek, kitapları ve onların anlamlarını incelemek ve uygulamak, insanların yararına olarak hiçbir insan ayırt etmeksizin ister dost ister düşman ister hem fikir ister fikri çatışma olsun tüm insanlığa faydalı olmayı amaç edinmek bir tabibin en asli vazifesidir.²⁸⁷

Zenginliğin adaleti konusuna gelince, tabiple eşitliği sağlamakla belirlenir. Kişi ailesi ve kendisinin ihtiyaçları doğrultusunda mal, mülk sahibi olmalı ve aynı zamanda tabibin de bunlara ihtiyaç duyduğunu bilmelidir. Zenginler ve insanlar tabiplik becerisinden faydalandıkları için, ruhuna ve bedenine fayda sağlayabilmesi açısından tabibi yiyecek, kıyafet ve para ile desteklenmesi gerekmektedir.²⁸⁸

3.6. Emir Çelebi ve ünlü eseri *Enmûzecü't-Tıbb*'da Tıbbî Deontoloji ile ilgili bir bölüm: Vesâyâ-yı Hükemâ-yı Selef ve Halef

Osmanlı İmparatorluğu'nun 11. Hekimbaşı titrine sahip, Emir Çelebi'nin yazmış olduğu *Enmûzecü't-Tıbb* isimli eser Osmanlı döneminde kaleme alınmış olan Deontoloji tarihi bakımından oldukça önemli bir yere sahip eserlerin başında gelmektedir. Asıl ismi Mehmet Seyyid olan Emir Çelebi (ö. 1048/1638) Kahire'de tıp eğitimi görmüş, 1622-23 yılları arasında Kahire'ye giden Kaptanıderya Recep Paşa'nın özel tabipliğini yaptıktan sonra kendisi tarafından İstanbul'a getirilen Emir Çelebi,

²⁸⁶ M. Levey, *age.*, s. 93.

²⁸⁷ M. Levey, *age.*, s. 94.

²⁸⁸ M. Levey, *age.*, s. 94.

* Çevirmen burada Hammurabi Kanunlarından bahsetmektedir. Ücretlerin kralın yasası gereği belirlenmiş olduğunu ifade eder. Neredeyse tamamı Guarini kökenli olan Süryani çalışmalarda, çoğu zaman olduğu gibi ücretten söz edilmediği de not düşülmüştür. E.A.Wallis Budge, *Syriac Book of Medicines, Syrian Anatomy, Pathology and Therapeutics* (2 vol., London, 1913) 1: pp. 173-176; for Hippocratic ideas, his Precepts. Jones, op. cit. 1: pp. 319 ff. Alıntılanmıştır.

Osmanlı sarayının başhekimliğine getirilmiş, ölümüne kadar Sultan I. Mustafa, Sultan II. Osman ve Sultan IV. Muradın döneminde de bu görevini sürdürmeye devam etmiştir.²⁸⁹ Nezaketi, çelebiliği ve bilgisiyle kısa zamanda IV. Murad'ın takdirini toplayan Emir Çelebi padişahın musâhibleri arasına girmiştir. Bir yandan padişahın lütuf ve mazharına muhatapken diğer yandan da Sadrazam Bayrampaşa ve Silahdar Mustafa Paşa gibi padişahın yakın çevresinden birçok düşman da kazanmıştır. Hassa hekimliğine bir yakınıni tayin ettirmek isteyen Silahdar Mustafa Paşa'ya engel olmak isteyen Emir Çelebi'ye düşman olmuşlar ve bunun üzerine IV. Murad'a afyon kullandığını ihbar etmişlerdir. Bu ihbar üzerine IV. Murad, çok iyi derecede satranç oynayan Emir Çelebi'yle oynadıkları oyun sırasında kuvvetli dozda afyon yutturup ve panzehir almasına müsaade edilmeyecek derecede oyunu uzatarak onu ölümle cezalandırmış olur.²⁹⁰

Enmûzecü't-Tıbb ve Neticetü't-Tıbb, tabipliği sırasında yazdığı iki önemli eseridir. 1624 yılında Kasımpaşa'da tamamlanan Enmûzecü't-Tıbb, Kaptanıderya Recep Paşa'ya ithafen yazılmış olup bu eser bir Mukaddime, altı Ta'lim ve bir Hâtime üzerine düzenlenmiştir. Bu eserinde nüshaları Süleymaniye başta olmak üzere çeşitli kütüphanelerde mevcuttur. Eserin önsözünde eski bilgileri olduğu gibi kabul etmenin hatalar doğuracağını ifade etmiştir. Bu eserde temel sağlık bilgilerinden, anatomiden, bitkilerden ve ilaçlardan bahsettikten sonra kitabın son bölümü olan “Vesâyâ-yı Hükemâ-yı Selef ve Halef”i Deontolojiye ayırmış, tabiplere bazı öğütler vermiştir.²⁹¹

Şimdi eskiler nice güçlükler çekerek pek çok kitap yazmışlar, insanoğlu yararlansın diye binlerce sıkıntı çekmişlerdir. İstedikleri, bu değersiz de istediği gibi, hayır dua idi, öyle ki, eskiler sonradan gelenlere pek çok hoş a giden armağanlar alıkoymuş ve kendi türümüzün oğulları bizden sonra yararlansınlar diye kast etmişlerdir. Yine bir insan kavmi bizim için vasiyetlerde bulunmuş, bazı şeylere özendirmiş ve bazısından sakındırmış ve düzeltmişlerdir. Allah'ın birliğine inanan bilginlerden Hipokrat tabip olan kişinin on vasıfla donatılmasının gerekli olduğunu söyler. Bu on vasıf ona kaçınılmaz bir şekilde gereklidir demiştir.

²⁸⁹ Aykut Kazancıgil, *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 195.

²⁹⁰ Ayşegül Demirhan Erdemir, *Emir Çelebi*, İslam Ansiklopedisi, cilt:11, s. 129.
<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c11/c110071.pdf>.

²⁹¹ Ahmet Acıduman ve Berna Arda, “Emir Çelebi ve ünlü eseri Enmûzecü't-Tıbb'da Tıbbî Deontoloji ile ilgili bir bölüm: Vesâyâ-yı Hükemâ-yı Selef ve Halef”, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 51: 68-72, 2008, s. 69.

Emir Çelebi bu on vasfı dile getirerek Hipokrat'ın tabiplerden ne beklediğini kendi kuşağındaki tabiplere ve gelecek kuşaklardaki tabiplere aktarılması açısından köprü vazifesi kurduğu kanaatindeyiz. Bu on vasıftan ilkinde hiç şüphesiz temizliktir der. İkinci vasf için tabibin birazcık kuruntulu olmasında ve korkak olmasında fayda olduğunu, cüretkar olmasının sakıncaları olduğunu, nasıl olacaksa olsun diyerek tedaviye girişmesinin fayda getirmeyeceğini ifade eder. Emir Çelebi'ye göre ne olursa olsun tabip yaradanın takdirine inancının olması gerektiğini, Allah korkusunu taşıması gerektiğini, Allah'ın yasaklarına itaat etmesi gerektiğini, eğer bir yanlış düşerse de bu yanlıştan hemen dönmesi gerektiğini, daima dilinin hayır zikredip şerden uzak durup ona buğz etmesi gerektiğini söylemektedir. Üçüncü vasf olarak hocalarına, üstatlarına her daim minnettar bir tabip olmasını ve onlara karşı vefalı olması gerektiğini söyler. Dördüncü vasf olarak bir tabip tamahkarlıktan kaçınmalıdır, ifadelerinde kusur bulunmamalıdır, yeteneği olanlardan işini esirgememeli, işinde iyi olmayanlara ise sırrını ifşa etmemeli, açığa çıkarmamalıdır. Beşinci husus için Emir Çelebi, tabip hastasını tedavi etmek için gıda ve içecekleri ilaç yapmak için kullanılmalıdır der ve tedavide tabibin hedefi mal kazanç olmamalı, ahiret sevabı olmalıdır der. Tabip cömert de olmalı ve eğer mümkünse kendi malından da harcamalıdır. Bir tabip insanların mahremine saygı göstermeli, bir hastanın hastalığını ifşa etmekten sakınmalıdır. Birçok insan rahim hastalıkları, basur, üreme organlarının rahatsızlıklarının bilinmesini istemez, tabip onlara saygı duymalı ve sırrını saklamalıdır. Altıncı maddede, tabibin hastası ile olan ilişkisinde nasıl davranması gerektiğine, onunla ne şekilde iletişime geçmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Bir tabip daima hastasına yumuşak muamele etmeli onlara şefkatle yaklaşıp güler yüzünü eksik etmemeli, hastasının gönlünü almalı, kibrini gösterip kalbini kırmamalı, daima iyi telkinlerde bulunup yerinde cevaplar vermeli ve ümit ver edici örneklerle hastaya moral vermelidir. Yedinci olarak bir tabip önüne geleni yememeli bunda açgözlü olmamalıdır. O azla yetinmeli, beyne zarar verdiğinden dolayı fazla gıdadan uzak durmalıdır. Dinine düşkün olup günahkar olmaktan kaçınmalı, hastalarına karşı merhametli olmalıdır. Sekizinci madde, tabip tıpla ilgili eserleri okurken onlardan çıkarım yapabilme yetisine sahip olmalı, kadim olan bilgiye saygı gösterip, filozofların eserlerini ihmal etmemelidir. Diğer tabiplerle istişare etmeli, bir hastanın hastalığı için başka bir tabip teşhiste bulunursa bu teşhis ve doğru tedaviyi reddetmemelidir. Dokuzuncu olarak, tabip fakirleri göz etmeli onlara zenginlere tanınan tedavi imkan ve haklarını tanımalıdır. Hipokrat ve Galen'in eserlerini incelemeli onlarla ilgili çalışmalar yapmalı, işin inceliklerini öğrenmelidir. Son olarak

da, tabip Allah'ın hoşnut olacağı işler yapmalı, nefsinin daima kötüllemeli, tevazuyu elden bırakmamalıdır. Şifanın kendisinden kaynaklı olmadığını kendisine itiraf edip devamlı hatırlatmalıdır. Şifa verenin Rabbi olduğunu kendisinin yalnızca vesile olduğunu ve bu işin onun için geçim sebebi olduğunu bilmelidir. Bununla alakalı olarak Mevlana Celaleddin Rumî'nin Mesnevi-i Şerif'inde olan bir beyitinde tabiplerin bir oyuncu cariyeyi tedavi etmede başarısız olduklarını ve onu zarara uğrattıklarını şu şekilde söylemiştir.²⁹²

*Şah sağdan soldan tabipleri toplamış, İkimizin de canı sizin elinizdedir demiş / Benim canım kolay da, cananım esas odur, Hastalıktan yorgunum, benim tedavim odur / Her kim ki benim cananımı tedavi eder, Benden fîl yükü inci ile mercan alır / Tamamı söylediler ki canbazlık yapalım, Beraberce istişare edelim, anlayalım / Bizden herhangi birisi dünyanın mesihidir, Her kederin merhemi bizim elimizdedir / Eğer Allah isterse beterini söylemezler, ... / Her çeşit tedavi ve ilaçtan ne kullandılsa acısı arttı, ve hiç birisi de uygun olmadı / Kazara serkencebin kullandılar, azalttı, Badem yağı kuruluk yapıyordu / Helileden kabz oldu, bıraktı gitti, (Yağmur) bulutu ateşe petrol gibi yardımcı oldu.*²⁹³

Emir Çelebi Şeyh Nizami'nin hamsesinde naklettiği bir olayı anlatarak yazısına devam etmiştir. Bu yazıda ölmek üzere olan İskender'in²⁹⁴ tüm tabipleri yanına tek tek çağırarak derdine çareler aradığını fakat hiçbirinin çare bulmada muvaffak olamadığını ve hepsinin acizliğinin ortaya çıktığını söylemektedir. Bu noktada Emir Çelebi, tabibin, Allah murad etmedikçe hiçbir fonksiyonunun olamayacağını vurgulamaktadır. Tabibin, kudretin kendi elinde olduğu zannına kapılmasını istemez. Tabibin görevi, ilaçların kudret ve derecelerine hakim olmalı, hastalığın tedavi edilmesi adına nelerin ilave edilip nelerin çıkarılması gerektiğini bilmesi gerekmektedir. Teşrih bilimini öğrenmelidir yani diseksiyon bilimine de hakim olmalı, kitaplardan yeteri kadar faydalanamayacağına kanaat gösterirse, seferlerde ölenlerden, yaradılışı itibarıyla damar, sinir ve bağırsak yapıları insana benzeyen hayvanlardan maymun ve domuzları inceleyerek gıda ve kanın eriştiği yerleri öğrenmesi mümkündür. Bilim böylelikle hedefine ulaşır ve tabip de insan

²⁹² A. Acıduman ve B. Arda, agm., s. 70.

²⁹³ A. Acıduman ve B. Arda, agm., s. 70.

²⁹⁴ A. Acıduman ve B. Arda, agm., s. 70.

vücudunun işleyişini daha iyi bileceğinden daha doğru teşhisler ortaya koyması mümkün olur.²⁹⁵

Emir Çelebi bu metinde tüm hekimlerde bulunması gereken on özelliğin Hipokrat tarafından bizlere aktarıldığını, hastanın sırlarını ifşa etmeme, tıp ile ilgilenenlere bildiklerini aktarma, ehil olmayana ise bilgilerini açıklamama, büyüklere üstatlara saygı duyma gibi Hekim Andı içinde yer alan bu ilkelerin de bu metinde tabibin ahlaki değerini vurgulamak adına ifade ettiğini görmekteyiz.

Hipokrat'ın Tanrılar adına yapmış olduğu yemin tek bir farkla, İslam dininin tek tanrı inancına uygun olarak âlemlerin Rabbi olan Allah'a ortak koşmama, O'nun emir ve yasaklarına uyma şeklindeki inançla örtüşen bir hale dönüşmüştür.²⁹⁶

Tabiplerle yapılan konsültasyonlar hastanın sağlığı açısından oldukça elzemdir. Ülkemizde halen yürürlükte olan 1960 tarihli Tıbbi Deontoloji Nizamnamesinde Konsültasyon gerekliliği ile ilgili yedi madde yer almaktadır.²⁹⁷ Bir tabibin, tek başına işin içinden çıkamadığı durumlar varlık gösterdiğinde bir başka tabip veya tabiplerle istişare yapması, bir diğer tabibin hasta için önerdiği bir tedavi şekli varsa bunu reddetmemesi gerektiği, aksi taktirde hastanın hayatını riske atma tehlikesine girileceği hususu günümüzde *hastaya zarar vermeme* etik ilkesine tekabül etmekte, onunla örtüşmektedir.

Emir Çelebi, Hipokrat, Galen gibi usta tabiplerin dediklerine dikkat kesilmek, onların ilke ve kurallarına saygı duymak gerektiğini vurgulamaktadır. Bir tabip güler yüzlü, şefkatli, alçakgönüllü, dürüst olmalı, bu ahlaki değerleri taşıyan tabip hastasını tedavi ederken şifanın kendisinden değil Allah'tan geldiği bilincine sahip olması gerektiğini ifade etmiştir. Tabip kibri ve tamahkarlığı sonucu yapmış olduğu tedavinin sonuçları onun gözünü kör etmemelidir. Buna benzer bir düşünce yapısı XVI. yy'ın meşhur cerrahlarından Ambrois Paré'nin tedavi edici olanın yalnızca Tanrı'ya ait olduğunu söylediği ünlü sözleridir:

²⁹⁵ A. Acıduman ve B. Arda, agm., s. 71.

²⁹⁶ A. Acıduman ve B. Arda, agm., s. 71.

²⁹⁷ A. Acıduman ve B. Arda, agm., s. 71.

*“Yarasını ben sardım, şifasını Allah verdi.” (Je le pansait, dieu le guairit)*²⁹⁸

Emir Çelebi kitabın sonlarına doğru tıp uygulaması için gerekli olan anatomi bilgisinin kazanılması gerektiği üzerinde durur ve savaşta olan insanlar üzerinde ya da maymun gibi hayvanlar üzerinde diseksiyon yapılması önerisinde bulunur.²⁹⁹

Emir Çelebi bu eserinde genel olarak bir hekimin meslektaşlarına, hastasına karşı olan sorumluluklarını, bir hekimde olması gereken temel özellikleri, ahlaki ödevleri, o güne uygun olarak ifade etmektedir. Hasta-hekim arasındaki münasebetin Paternalist bir yapıya sahip olduğu ve tabiplerin tanrısal özelliklerinin olduğu inancının yerleştiği bir dönemde, hekimlerin denetim ve kontrol altına alınması gerektiğini bildiren bu ilke ve kurallar doğrultusunda dikkati bu yöne çekmesi açısından oldukça mühim bir eserdir.³⁰⁰

3.7. Abdülhak Adnan Adıvar, Tıp Tarihi ve Deontoloji

Abdülhak Adnan Adıvar (1882-1955) Osmanlı Devleti’nin yıkılışı ve Cumhuriyet’in doğuşuna şahitlik etmiş bilim tarihçisi, siyasetle yakinen ilgili, 1920-26 yılları arasında Avrupa’da eğitim görmüş tabiplik ve siyasi çalışmalarını birlikte yürütmüş Cumhuriyet tarihi, Tıp tarihi ve Deontoloji için önemli bir şahsiyettir. Yüksek tahsilini Tıbbiye Mülkiyesi’nde bitirdikten sonra eğitimine Almanya’da devam eden, ünlü profesörlerden Friedrich Kraus’un öğrencisi ve asistanı olma şansına sahip olan Adıvar, 1909 yılında Meşrutiyet’in ilan edilmesinden sonra ülkesine dönmüştür.³⁰¹

Büyük Millet Meclisi Hükümeti İstanbul temsilciliğinden sonra Mustafa Kemal Paşa’nın başkanlığında olan Halk Fırkası’na karşı 1924’te kurulmuş olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nda başkan yardımcılığına getirildi. İsmi İzmir suikastine karıştığından dolayı suçlu bulunup daha sonra gıyabında İstiklal Mahkemesi’nde yargılanıp suçsuzluğu ispatlanmış olmasına rağmen eşinin rahatsızlığı için Avrupa’ya giden Adıvar ülkesine dönmemeyi tercih etmiştir. Avrupa’da çalışma faaliyetlerine hız

²⁹⁸ A. Aciduman ve B. Arda, agm., s. 71.

²⁹⁹ A. Aciduman ve B. Arda, agm., s. 71.

³⁰⁰ A. Aciduman ve B. Arda, agm., s. 72.

³⁰¹ İshak Arslan, “Cumhuriyet Dönemi Bilim Tarihi Yazıcılığının İlk Örneği: Abdülhak Adnan Adıvar ve ‘Osmanlı Türklerinde İlim’”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 2004, s. 687.

kazandırıp, Paris Sorbonne'a ve College de France'a giderek ilmi ve fikri alt yapısını kuvvetlendirmiş, hem Batı ilmine hem Doğu ilmine hakim olmuştur.³⁰²

Siyasi kimliği ile ön plana çıkan Adıvar 1909-1926 yılları arasında hekimlik görevini de aktif olarak gerçekleştirmiş, 11 yıl süresince Tıp Fakültesi'nde evvela doçent daha sonrasında profesör ünvanını alarak görev yapmış, sonrasında iki yıl fakültenin İdare Müdürlüğü, 15 yıl süresince de Hilal-i Ahmer Cemiyeti Katib-i Umumiliği'ni yapmış, sonrasında Sıhhiye Müdür-i Umumiliği'ni üstlenmiş, 10 ay süresince de Sıhhiye Vekili olarak görev almıştır. Siyasi hayatı ve aldığı görevler haricinde değinmek istediğimiz konu elbette Adıvar'ın hekim kimliği Tıp Tarihi ve Deontoloji müderrisliğinde yapmış olduğu faaliyetlerdir.³⁰³

Faust-Tahlil tecrübesi-Hulâsa (İstanbul, 1940) eserinde ilme tamamıyla eğilmek yerine ömrünün büyük bir kısmını siyasetle geçirmesinden dolayı pişmanlık yaşadığı itirafında bulunmuştur.

Cumhuriyet tarihi içerisinde yaptığı en önemli adımlardan birisi Hipokrat'ın hekimliğe yeni başlayanlar için ahlaki normlardan oluşan yazılı metni olan Yemin'inden ilham alarak, fakülteye yeni başlayan öğrenciler için, hekimlik mesleğini kötüye kullanmayacaklarının teminatını veren yemini ettirmesidir.³⁰⁴

Cumhuriyet döneminin ilk bilim tarihçisi olarak da kabul edilen Adıvar, bilim tarihi disiplini için kaleme aldığı iki mühim eserinde, İslam Ansiklopedisi yayın kurulu başkanlığı sırasında yazdığı makalelerde de tıp tarihi ve Deontolojisiyle ilgili olan Zehravi, Antaki gibi hekimlere ve konulara da değinmiştir.³⁰⁵

Osmanlı Türklerinde İlim 1939 yılında Fransızca yayınladığı eserinin ilk baskısını Paris'te La Science chez les Turcs Ottoman ismiyle bastırmıştır.³⁰⁶

Tam teşekküllü olarak Cumhuriyet dönemi bilim tarihi yazıcılığının ilk örneği olan ve Osmanlı fikri yapısına dair bilgi verme niteliğinde olan bu eser iki temel kavram olan Türk ve İlimden ne anlaşılması gerektiğini, birçok kavmin kaynaşıp Ortadoğu'da

³⁰² Nuran Yıldırım, "Hekim Kimliği ile Abdülhak Adnan Adıvar ve Tıp Tarihi ve Deontoloji Müderrisliği", *Osmanlı Bilim Araştırmaları*, VII/2, 2006, s. 55.

³⁰³ N. Yıldırım, agm., s. 56.

³⁰⁴ N. Yıldırım, agm., s. 62.

³⁰⁵ N. Yıldırım, agm., s. 76.

³⁰⁶ A. Kazancıgil, *age.*, s. 17.

yetişen bilginlerin milliyetini belirtmenin çok zor olduğunu vurguladıktan sonra, anlamı itibariyle muhteviyatında barındırdığı kapsamlı bir kelime olan ilimden kastettiğinin yalnızca matematik, tabii ilimler ve tıp olduğunu görmekteyiz.³⁰⁷

Osmanlı'da bu alanlarda oluşan fikri yapıdan ve ilim merkezleri ile müderris ve âlimlerden de bahseden Adıvar, Osmanlı ve Batı'daki ilim hareketlerinin karşılaştırmasını yaparak Batı'nın son iki yüzyılda büyük bir ivme kazanıp, Türklerin yeni düşünce ve incelemelerden uzak durduklarını, yalnızca kadim eserlere şerh ve haşiye yazmanın onlara kafi geldiğini eleştirel bir şekilde ifade etmektedir.³⁰⁸

Osmanlı Türklerinde İlim adlı eseri inceleyen George Sarton kitabı okudukça oldukça sade ve anlaşılır bulmakla birlikte, eserin başında ve sonunda eksik bulunduğu noktaları da üzümlere ifade etmiştir. Osmanlı bilimine kökeni itibariyle kaynaklık eden dönem İslam bilimi eserleri ve âlimleri olmuştur. Bir bina inşa edilirken temeli görmezden gelmek elbette inşa edilen binayı zayıf ve eksik kılar. Sarton, Türk âlimlerinin, etkisinde kaldıkları Arapça metinlerin ve aslen Türk olarak kabul edilen İbn Sina, Birûni gibi Arap âlimler hakkında bilgi verilmemesinin eksikliğin göze çarptığına dikkati çeker.³⁰⁹

Sarton'a göre İspanyollar kendi atalarıymışçasına sahiplendikleri Endülüslü İbn Rüşd ve İbn Meymun'dan övgüyle bahsederken, Türklerin de kendi atalarıyla iftihar etmeye pek tabii hakları olduğunu düşünür. Sarton'ın eserde eksik bulunduğu bir nokta da eserin sonundaki 19. ve 20. yüzyılda Türkiye'deki bilimin ahvalinden söz edilmemesidir.³¹⁰

Adıvar, gazetede yazdığı yazılarında ara sıra Tıp Tarihi ve Deontolojiden de bahsederdi. 1943 basımlı Akşam Gazetesi'nde Akil Muhtar Özden'in *İlim Bakımından Ahlak* adlı eserini incelediği bir yazısında pozitif bilimlerle ahlâkın ilgisini ortaya koymuştur.³¹¹

³⁰⁷ İ. Arslan, agm., s. 688.

³⁰⁸ İ. Arslan, agm., s. 690.

³⁰⁹ Feza Günergun, "Adnan Adıvar'ın Bilim Tarihi Çalışmaları: Osmanlı Türklerinde İlim'den Önce ve Sonra", *Osmanlı Bilim Araştırmaları*, VII/2, 2006, s. 24.

³¹⁰ F. Günergun, agm., s. 24.

³¹¹ N. Yıldırım, agm., s. 76.

1946 yılında Süleymaniye doğumevinin açılmasından sonra, Süleymaniye Tıp Medresesi müderrislerinden Ayaşlı hekim Şa'ban Şifai'nin yeni doğan çocuklara bakımı izah ettiği Tedbirü'l-mevlûd eseri ile ilgili malumata Adıvar sayesinde sahip olmaktadır.³¹²

Dünya Tabipler Birliği'nin 1948 yılında Cenevre'de yaptığı toplantıda tabip olmaya aday olanların mezun olurken etmeleri gereken bir yemin metni ortaya konulmuştur. Adıvar bu yeminin Türkçe'ye yapılan tercümesini beğenmemiş ve yanlışlar bulmuş kendisi bizzat Littré'den Türkçe'ye tercüme etmiştir.³¹³

Diğer bir yazısında ele aldığı II. Dünya Savaşı esnasında Dachau toplama kampında bulunan Sıtma Enstitüsü'nde Dr. V. Schilling'in insanlar üzerinde deneyler yapıyor olması ve onun özellikle etik açıdan mühim gördüğü ve esefle kınadığı bir meseledir. Adıvar, sıtmayı önlemek üzere ilaç üretmesi için Alman Sağlık Bakanlığı tarafından görevlendirilen Schilling'i Berlin'de bulunduğu esnada tanımıştır. Doktor Schilling'in sıtma deneylerinde iştirak eden 800 kişinin %35'i ölmüş, hayatta kalanlarsa zehirlenerek öldürülmüştür. Adıvar Schilling'i deney masasına hayvanlar yerine insanlara yatırarak onları adeta kurban olarak görmesini şiddetle kınamaktadır. Bu etik problemi gündeme getiren Adıvar bir başka etik problem olan hekimlerin yapmış oldukları usulsüzlüğe de dikkati çekmektedir. İki makalesinde de Hipokrat Yemini ettiğinden dolayı Mithat Paşa'ya zehir vermeyi reddeden, Mithat Paşa'nın ölüm nedeni ile ilgili aslını yansıtmayan bir rapor ortaya koyan tabip Yüzbaşı Naşit Efendi örneğinden yola çıkarak Hipokrat Yemini'ne yapılan ahlaki yanlışlara vurgu yapmıştır.³¹⁴

Adıvarın kendi ifadeleri şunlardır:

Bu eseri okuyanlar, Osmanlı Türkiye'sinde müspet ilimlerin 19. asra kadar ancak "Arap ve Fars dillerindeki ilim" in eksik ve bazen de yanlış bir devamından ibaret olup, ne muhteva ne de metot itibariyle, "yunan mucizesi"nin şarkı intikali ile aldığı şekilden ayrı bir şekil almadığını ve mamafih bu ilimlerin, Garp'tan fikir ve metot alarak,

³¹² N. Yıldırım, agm., s. 76.

³¹³ N. Yıldırım, agm., s. 76.

³¹⁴ N. Yıldırım, agm., s. 77.

*yeniliğe doğru yürüdüğü nadir safhalar olmuş ise, onların ehemmiyetle belirtildiğini görecektir.*³¹⁵

Bu ifadeyle görüyoruz ki Türklerin aleyhinde bir açıklama olarak, bilime yaptıkları katkının abartılmaması gerektiğini ve Türklerin başarılarını görmezden gelip başka ırklara dayandırılan bir belge olarak ele alınmasına neden olmuştur.³¹⁶

³¹⁵ F. Günergun, agm., s. 27-28.

³¹⁶ F. Günergun, agm., s. 27-28.

SONUÇ

İnsanlık tarihinin başlangıcı ile birlikte başlayan tıp ilmi çağlar boyu kümülatif olarak ilerlemiş, tek bir medeniyetin tekelinde olmayan, içinde bulunduğu kültür ve sosyal ortamdan beslenip şekillenmiş ve bugünkü manada modern tıp anlayışı ortaya çıkmış bir alandır. Tez çalışması, tıp alanı içerisindeki tabip ahlakının tarihselliği ile ilgili yapılan çalışmaların seçilen muhtelif dönem ve eserlerle birlikte derli toplu bir şekilde bir araya getirilip, tıbbi uygulamalarda mevcut olan problemlerin çözümüne ilişkin, geleceği de şekillendirmesi bakımından bir farkındalık oluşturmak adına hazırlanmıştır.

Toplumun değerlerine ve kültürüne göre de şekillenen tıp ilmi temelinde insan sevgisine, insana faydalı olmaya, onu mutlu etmeye dayanmaktadır. Ali Haydar Bayat *Tıp Tarihi* isimli eserinde 1734-1806 yılları arasında yaşamış, düşünür ve aynı zamanda da bir hekim olan Paul Joseph Barthez'in tıp mesleğinin insan bilimi olarak da ifade edilebileceğini aktarmaktadır. Tıbbın hakikaten bir insan bilimi olduğu, bilim, sanat ve ahlaktan oluşan bir sentez olduğu söylenebilir. Tıp ilminin bilim tarafını, hekimin eğitim programı sırasında edinim kazandığı, bilimsel metot ve prensiplerini kapsayan, rasyonel ve ampirik temelli bir alan olduğunu, sanat kısmını tıp ilminin yapısı itibarıyla insanlık tarihinin başlangıcından beri toplumların kültürünün ve sosyal tarafının olmasıyla ilintili olduğunu, hekimin hastası ile olan ilişkilerinde hekimliğin bir sanat olması durumunun zamanla şekillendiğini görebilmekteyiz. Bunun en güzel örneğini Razi, İbn Sina ve Farabi'de hastayı iyileştirmede özellikle psişik rahatsızlıkların tedavisinde müziği ve su sesini kullanması örneğini verebiliriz. Son olarak ahlak ise, hekimlerin hocalarını, içinde yetiştiği aile bireylerini kendine rol model alarak şekillendiği düşünülmektedir.³¹⁷

Bu çalışmada, tıp bilimini oluşturan üç sac ayağından biri olan ahlakı, hekimler ve ortaya koyduğu eserleriyle birlikte incelemeye çalıştık. Etimolojik açıdan bakıldığında aynı harflerden türeyen ve bilge/filozof anlamlarına gelen hâkim ve hekim kelimeleri antik filozofların ve tabiplerin hekimliğe atfettikleri kutsiyet ve yüceliği de gözler önüne sermektedir. *Hekim filozof olursa ilahlar seviyesine yükselir* diyen Hipokrat ile *Erdemli bir hekim filozof olmalıdır* diyen Galen de *makrokozmos* olan

³¹⁷ A. H. Bayat, *age.*, s. 18.

evreni araştıran filozofla, *mikrokozmos* olan insanı araştıran hekim arasında bir bağ kurmuşlardır. Erdemli bir filozofun hekimlik mesleğini de en doğru, en güvenilir biçimde ortaya koyabileceğini ifade etmektedirler.

Günümüz dünyasında gelişen teknoloji ve bilimsel faaliyetlerle birlikte, materyalist bir dünya görüşünün hakim olduğu, değerlerin ve kültürlerin tek düzeye indirgenmeye çalışıldığı düşüncesi yaygın bir şekilde herkesin zihnini kaplamaktadır. 19.yy'da Sanayi Devrimi'nin başlamasıyla birlikte 20.yy'da yaşanan Dünya Savaşlarının getirdiği tahribatlar sonucu modern dünya büyük bir buhran içine girmiş, düzenin getirdiği sıkıntılar insanları makineleştirmeye mahkum etmiş, temel insani haklarını yok saymış, ırkçılığı dayatmıştır. Teknik bir alan olan tıp da modern dönemde, temelinde insan sevgisi barındırmayan bir politika izlemiş, manevi ve kültürel değerlerden kendisini soyutlamaya çalışmıştır. Dünyanın her yerinde maddi çıkar ve ekonomik hırslar uğruna yapılan yanlışlar günümüzde de hâlâ devam etmektedir.

Fakat tam da bu noktada gözden kaçırılmaması gereken şey günümüzde yaşanan bu etik problemlerin gelişen bilim ve teknoloji ile gerçekten bir ilgisinin olup olmadığıdır. Bu etik problemler çağlar boyu gerek düşünürlerin gerek tabiplerin zihinlerini kurcalarken, günümüzde yaşanan problemlerin tek bir noktaya indirgenmesinin ne kadar gerçekçi olup olamayacağı, üzerinde tartışılması gereken bir konudur. M.Ö. 460-377 yılları arasında yaşamış olan hekim Hipokrat, kendi dönemi içerisinde bu problemlere çözüm ararken kendinden sonra gelecek olan asırlarda da aynı problemlerin, aynı tartışmaların gerçekleşeceğini öngörmüş müdür ve bundan dolayı hekimlere bu öğütleri, ilkeleri tavsiye etmiş midir? Hipokrat'ın Yemin'i oluşturmasının altında yatan gerçek, insanın doğasındaki bir probleme de vurgu yapmıştır. Hipokrat bu problemleri, farkındalık eksikliğini, insanın hata yapma potansiyelinin mevcut olma durumunu bizzat kendisinde gözlemlemiştir. Ayrıca bu bağlamda nelerin yapıp nelerin yapılmaması gerektiğini ve bunların birer kurallar bütünü halinde meslektaşlarına, onlar sıkıntıya düştüklerinde veya bir problemle karşı karşıya geldiklerinde onlara yol göstermesi için formüle edip ortaya koyduğunu düşündürmektedir.

Tıp alanı içerisinde yaşanan ahlak problemleri II. Dünya Savaşı'ndan sonra üzerinde tartışılan bir konu olmuş, çeşitli evrensel etik kodları düzenlenmiş ve bunlar uygulamaya geçirilmiştir. Fakat bu noktada özverili çalışmaların yanında etik ilke ve kodların tarihselliği üzerinde durulmasının yetersiz kaldığı söylenebilir. Çözüm arayışı

içerisinde oluşturulan etik kodlar ve bildirgeler evrensel ilkeler haline getirilirken hekimlerin, sağlık personelinin uyması gereken yeni düzenlemeler olarak ortaya konuyor olması veya temellendirmede yetersiz kalması, geçmişle bugünün iletişimde bir zayıflık olduğunu ortaya koymaktadır. Üzerinde durulması gereken şey, bu konuda günümüz dünyasında oluşturulmaya çalışılan farkındalığın, birçok çalışmanın desteklenmesine rağmen hala daha bu sıkıntıların neden çözüme ulaşamadığıdır. Teorik olarak ortaya konan veriler pratikte neden bir karşılığa denk gelmediği, rasyonalite ile kuram arasındaki uçurumun, teori ve pratik arasındaki örtüşmemenin geçmişle kurulan bağın zayıflığından kaynaklandığı apaçık ortadadır.

Tabip ahlakının hala tartışılıyor olması bu alanda çok da ilerleme kaydediliyor olmadığını göstermektedir. Tarihsel derinliğine bakılarak meselelerin o günden bugüne çok fazla da değişmediğini söylemekle birlikte değişmeyen problemlerin çağlar boyu aynı sorunların tartışıldığı göz önünde bulundurulursa bu noktada bir bilinç problemi yaşandığını görmekteyiz. Zihin dünyamızda, algı dünyamızda bir bilinç probleminin olduğunu, bir farkındalık oluşturmama, bir dönüşüm yaratamama, bir kendinelik bilinci ortaya koyamama gibi bir sıkıntı yaşanmaktadır. Nitekim bundan dolayı hekimlikle ilgili yaşanan etik problemlerin tekrar gün yüzüne çıktığı aşıkardır; çünkü malzemesi insan olan için insanın olduğu her yerde devirler, tarihler, çağlar değişse bile mevcut bulunan mantalite değişmediği müddetçe insanın doğası gereği bu bakış açısı da tam bir değişime uğrayamaz. Eğitimin de bu noktada çok da yeterli olmadığı değerlendirildiğinde gelinen bu noktada bu tarz istismarlar, yok saymalar, problemler, ötekileştirmelerin olacağını, gelecekte de bu tarz problemlerin yaşanacağını söylemek güç olmasa gerek.

Eğitimin kendi işlevini yerine getirmesi geleceğin şekillenmesini de sağlayabilmesi bakımından önem taşımaktadır. Aktif bir eğitimle oluşturulan farkındalık ve bilinç yenilemesi, dönemsel gözlüklerin takılıp yeni bir perspektiften bakılması konusunda yarar sağlayacak ve bilinci dinç ve arı tutacaktır. Bu bağlamda tabipler, sağlık çalışanları, etik kurulu üyeleri, tıp fakültesi öğrencileri, tıp eğitimini şekillendirenler, bilim politikalarını biçimlendirenler mütemadiyen uygulamalı etik ve etik ilkeler hakkında bilgilendirilmeli, aktif bir eğitimle bilgiler kuramda ve teoride kalmamalı, etik ilkeler dönüştürülerek uygulamaya yansıtılmalıdır.³¹⁸

³¹⁸ N. Çobanoğlu, *age.*, s. 269.

Bilinçte yaşanan en önemli problem, kadim olana eski, eskimiş olarak bakmaktır. Tıp tarihçisi Émile Littré “*hekimlik basit bir sanat derecesine düşmek istemiyorsa kendi tarihiyle ilgilenmeli, geçmiş dönemden miras kalmış eserlere dikkat ve özen göstermelidir*”³¹⁹ diyerek modern tıbbi anlamak için, kadim tıbbın felsefesini, hekimlerin düşünce metotlarını, kuramları, hekimlerin hekimlik ahlakını nasıl temellendirdiklerini, karşılaştıkları birbirinden farklı durumlar için nasıl ve neye göre hareket ettiklerini, öğrendiklerini nasıl bilgi ve tecrübe ile harmanladıklarını bilmenin modern tıbbın sorunlarına çözüm bulacağı ve tıp ilminin değerini yitirmeden, kadim hekimlerin atfettikleri yüce değerlere yeniden ulaşılabilceğini söylemek mümkündür.

Felsefe tarihçisi İhsan Fazlıoğlu *Kayıp Halka* adlı eserinde kadim bir ilkeyi sonsöz olarak şu şekilde yazmıştır: “*Geçmişlerini bilmeyenler şimdilerinde çırpınır, geleceklerinde boğulurlar; çünkü ihtibârsız (deneyimsiz) ihtiyâr (seçim), ne doğru (sâdık) ne de sağlıklı (sahîh) olur.*”³²⁰ Bu kadim ilke hazırlanan bu çalışmanın tarihselliğiyle ilintili olarak bu cümleyle örtüştüğünü göstermektedir. Dolayısıyla bu hususun tarihselliğine, tarihi arka planına, evrensel etik ilkelerin nasıl şekillendiğine, hangi hekimlerin ve eserlerinin günümüze ışık tuttuğuna dikkat çekmek bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

Bir diğer problem teşkil eden şey ise geçmişte bu konuyla ilgili yapılmış çalışmaların günümüze tam anlamıyla taşınamaması problemidir. Kaynak ve delil yetersizliği, geçmişte kurulan bağın zayıflığının da bir nedeni olduğunu düşündürmektedir. Bu konu ile ilgilenen araştırmacıların yapılan çalışmaları ilmi bir bakış açısı ve ferasetle inceleyip dikkatli bir şekilde çevirmelerinde fayda vardır.

Hipokrat ile bilimsel kimlik kazanmış olan tıp ilmi, M.S. ikinci yüzyılda yaşayan Galen ile birlikte ivme kazanmış, Hipokrat ile İbn-i Sina arasında bir köprü vazifesi kurmuştur. Galen’den sonra yaşanan 500 yıllık bir boşluktan sonra İslam bilimi Abbasiler döneminde başlayan tercüme faaliyetlerinden sonra İslam dünyası bilime fikri oluşumu itibari ile atılım yapmış, sadece tercüme faaliyetleriyle kalmayıp onları idrak edip güçlü muhakemeleri ile nitelikli eserler ortaya koymuşlardır. Arapların tıp ilmini Yunanlılardan aldıkları herkesçe malumdur. Fakat onların diğer kültürlerden farkı tercüme ettikleri her eserin müellifini tam bir titizlikle ortaya koymalarıdır.

³¹⁹ A.H.Bayat, *age.*, s. 24.

³²⁰ İhsan Fazlıoğlu, *Kayıp Halka- İslam-Türk Felsefe-Bilim Tarihinin Anlam Küresi*, Papersense Yay., İstanbul, 2015, s. 293.

Tez çalışmasının eserler bölümünde çoğunluklu olarak İslam tabiplerinin incelenmiş olması bu çağda yaşamış hekimlerin Hipokrat ve Galen'i Batı'ya götürecek olan nitelikli eserler ortaya koymuş olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu döneme dair incelenmemiş ve çevrilmemiş eserlerin üzerinde durulması ve bunların çalışılması beklenmektedir.

Bu konuyla ilgili olarak tez çalışmasında Antik Yunan'da modern tıbbın kurucusu ve ahlaki ilkeleri ortaya koyan Hipokrat'ı ve *Yemin*'i, Roma tıbbında Galen'i ve “*Erdemli Tabibin Bir Filozof Olmasının Zorunluluğu Hakkında Kitap*” eserini, İslam dünyasının Galen'i olarak bilinen Ebu Bekir Er-Razi ve Deontoloji kitabı “*Ahlakut-Tabip*” eserini, Huneyn bin İshak ve “*Kitâb fî İmtihân al-atibbâ*” eserini, İshâk Bin Ali er-Ruhâvî ve “*Edebü't - Tabib*” eserini, Osmanlı Döneminde tabip Emir Çelebi ve Enmûzecü't-Tıb'da Tıbbî Deontoloji ile ilgili bir bölüm: *Vesâyâ-yı Hükemâ-yı Selef ve Halef* eserini, Cumhuriyet Döneminde Abdülhak Adnan Adıvar ve Deontoloji ile ilgili yazdığı makaleleri tabip ahlakı açısından incelenmiştir.

KAYNAKLAR

- Abu Bakr bin Rasi (1995). “İslamic Medicine” (ed.): Fuat Sezgin, *Studies on Ibn Abi Usaibi’a (d.1270) and his ‘Uyûn al-anbâ’ fî tabaqât al-aṭibbâ’*, Institute for the History of Arabic Islamic Science, Frankfurt, 4(2), s. 289-293.
- Acıduman, A. ve Arda, B. (2008). “Emir Çelebi ve ünlü eseri Enmûzecü’t-Tıb’da Tıbbî Deontoloji ile ilgili bir bölüm: Vesâyâ-yı Hükemâ-yı Selef ve Halef”, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*; 51(1), s. 68-72.
- Ağırakça, A. (2004). *İslam Tıp Tarihi Başlangıçtan VII. / XII. Yüzyıla Kadar*, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul.
- Aksoy, Ş. (2004). “The Religious Tradition of Ishaq ibn Ali al-Ruhawi: The Author of the First Medical Ethics Book in Islamic Medicine”, *Journal of the International Society for the History of Medicine*, (ed.: Aysegül Demirhan Erdemir and Abdul Nasser Kaadan), 3(5), s. 9-11.
- Aksoy, Ş. (2003). “*Tıp Etiğinin Ülkemizdeki ve Dünyadaki Tarihi*”, Ayşegül Demirhan Erdemir, vd., (ed.), *Çağdaş Tıp Etiği* içinde, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, s. 3-17.
- Arda, B. ve Pelin S.Ş., (1995). “Tıbbi Etik: Tanımı, İçeriği, Yöntemi ve Başlıca Konuları”, *Ankara Tıp Mecmuası (The of Journal of the Faculty of Medicine)*, 48, s. 323-336.
- Arslan, İ. (2004). “Cumhuriyet Dönemi Bilim Tarihi Yazıcılığının İlk Örneği: Abdülhak Adnan Adıvar ve “Osmanlı Türklerinde İlim”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2(4), s. 687-699.
- Aydın, E. (2006). *Tıp Etiği*, Güneş Tıp Kitabevi, Ankara.
- Aydın, E. (2001). *Tıp Etiğine Giriş*, Pegem Akademi Yay., Ankara.
- Basalak, M. (2012). *Aulus Cornelius Celsus ve De Medicina Eserinde İdeal Hekimin Nitelikleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Başar, Z. (1973). *Tarihte-Tıp Tarihinde Yemin*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Bayat, A. H. (2016). *Tıp Tarihi*, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul.
- Bayraktar, M. (1985). *The Spiritual Medicine of Early Muslims’*, *The Islamic Quarterly*, 29(1), s. 1-28.
- Bökesoy, I. ve Arda, B., (1993). “İnsan Genomu Projesinin (Hugo’nun) Etik ve Sosyal Yönleri”, *Tıbbi Biyoloji AD, Deontoloji AD, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics*, 1(1), s. 22-26.

- Burnham, J. C. (2017). *Tıp Tarihi Nedir?*, İslık Yayınları, İstanbul.
- Bynum, W. (2014). *Tıp Tarihi*, Dost Kitabevi, Ankara.
- Cevizci, A. (2007). *Felsefe*, Sentez Yay., İstanbul.
- Cevizci, A. (2016). *Uygulamalı Etik*, Say Yayınları, İstanbul.
- Çobanoğlu, N. (2009). *Kuramsal ve Uygulamalı Tıp Etiği*, Eflatun Yay., Ankara.
- Dedeoğlu, M. (2014). “Evrensel Ahlak Yasası Karşısında Tesir ve Yayılma İmkânı Bakımından Aristokratik Bir Ahlak Mümkün müdür?”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), s. 1-12.
- Demir, A. (2013). “Etik Açısından İnsan Genom Projesi”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 12(23), s. 317-327.
- Demirsoy, N. (2005). *Hasta ve Sağlık Ekibi Açısından Doğruyu Söylemek ve Bilmek*, Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Ebû Bekir er-Râzî (2016). *Felsefe Risâleleri/*, (çev.Mahmut Kaya), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Ebu Bekir Er-Razi (1960). *Mihnetü't-tabîp'*, thk. Albert Z. İskender, er-Râzî ve *Mihnetü't-tabîp'* (içinde), *el-Meşrik*, 54(4), s. 494-513.
- Ekmekci, P. E. (2017). “Seçilmiş vakalarla araştırma etiğinin kısa tarihçesi”, *Pamukkale Tıp Dergisi*, 10(1), s. 101-114.
- Elçioğlu Ö. (2003). “Tıp Etiği İlkeleri” (eds): Erdemir Demirhan A, Öncel Ö, Aksoy Ş. *Çağdaş Tıp Etiği*, Nobel Kitabevi, İstanbul.
- Engelhardt, D. (2018). *Tıbbın Gündelik Yaşamında Etik: Araştırmadan tedaviye tıp dallarının yelpazesi*, (Çev: Arın Namal), Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul.
- Erdem, Aydın ve Ersoy Nermin (1995). “Tıp Etiği İlkeleri”, *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics*, 3(2), s. 48-52.
- Erdemir, A. D. (1995). *Emir Çelebi*, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 11, İstanbul.
- Erdemir, A. D. (2011). *Tıpta Etik ve Deontoloji (Yirmibirinci Yüzyılda)*, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul.
- Ersoy, N. ve Aydın, E., (1994). “Tıbbi Etik'te “Özerklik” ve ‘Özerkliğe Saygı İlkesi’”, *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics*, 2(2), s. 71-74.

- Ertin H. ve Temel M. K., (2016). “İnsan Üzerindeki Deneyler ve İlgili Etik Yasal Metinler”, *Anadolu Kliniği*, 21(3), s. 223-234.
- Fazlıoğlu, İ. (2015). *Kayıp Halka-İslam-Türk Felsefe-Bilim Tarihinin Anlam Küresi*, Papersense Yay., İstanbul.
- Göksu, M. (2008). *İslam Filozoflarının Tıp Bilimine Katkıları (İbn Sina Örneği)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Günergun, F. (2006). “Adnan Adıvar’ın Bilim Tarihi Çalışmaları: Osmanlı Türklerinde İlim’den Önce ve Sonra”, *Osmanlı Bilim Araştırmaları*, VII(2), s. 13-54.
- Hatemi, H. ve Doğan, H. (ed.), (2013). *Medikal Etik 11- Çeşitli Tıp Konularının Tıp Etiği ile Sentezi*, Yüce Yayın, İstanbul.
- Hekimlik meslek etiği kuralları*, (2012), TTB Yay., Ankara.
- İbn Ebî, Useybia, *Uyunu’l-enba*; Abdulkakî, *Min a’lami’l-ulamai’l-Arab*; İsmail Hakkı İzmirli, *Şeyhu’l-İtibba Ebû Bekir Muhammed b. Zekeriya Râzî*, Evkaf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul 1341,; Corci Zeydan, “et-Tıbb ve’l-etibba fi esnai’t-tameddüni’l-islâmî”, *el-Hilal*, Mısır 1910, sayı: 7, sene 18; Lutfi M. Sa’di, “The Millennium of ar-Râzî”, *Islamic Medicine*, ed.: Fuat Sezgin, Institute for the History of Arabic Islamic Science, 25, Frankfurt 1996,; Heym, “Al-Râzî and Alchemy”.
- İshâq ibn `Alî al-Ruhâwî, (1985)? *The Conduct of the Physician- Adab al-tabîb*, Herausgegeben von Fuat Sezgin, In Europäischen Sprachen Erschienenene Vorworte zu Publikationen Des Institutes Aus Den Jahren 1984 Bis 2011, Frankfurt, IGAIW, 2011.
- İzmirli, İ. H. (2013). “Tabiplerin Üstadı: Ebû Bekir Muhammed b. Zekeriyyâ er-Râzî”, sadeleştiren: T. Tunagöz, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1), s. 247-265.
- Kadioğlu, S., *Tıp ve Araştırma ve Etik*, DOI:10.5152/tcb.2014.006.
- Kahya, E. (1989). ‘Hipokrat’ md., *DİA*, İstanbul, XVIII.
- Kant, I. (2002). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, (çev. İ.Kuçuradi), Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2002.
- Kaya, M. (2005). *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri*, Klasik Yay., İstanbul.
- Kazancıgil, A. (2007). *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji*, Etkileşim Yayınları, İstanbul.

- Levey, M. (1967). *Medical Ethics of Medieval Islam with Special reference to AlRuhâwî's Practical Ethics of the Physicians*, The American Philosophical Society, Philadelphia.
- Özden, M. (2013). *Tıbbi Etik ve Meslek Tarihi Ders Kitabı*, Ayrıntı Basımevi, İstanbul.
- Özen, Y. ve Cavanmirza, F. (2011). "İnsanın Rahmani Yanı Bir Erdem Olarak Adalet Ve Hoşgörü (İnsanın Tanrısal Yanına Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım)", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, IV(2), s. 459-460, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/68527> (Erişim Tarihi: 4.10.2018).
- Öztürk, L. (2013). *İslam Tıp Tarihi Üzerine İncelemeler*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Ronan, C. A. (2005). *Bilim Tarihi*, Tübitak Yay., Ankara.
- Saliba, G. (2008). *İslam Bilimi ve Avrupa Rönesans'ının Doğuşu*, Butik Yay., İstanbul.
- Sarı N., Altıntaş, A. (vd.), (2007). *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*, İstanbul Üniversitesi Matbaası.
- Sayım, F. (2015). "Tıbbi Etik ve Deontoloji Kavramları", *Akademik Arge Dergisi-Sosyal Bilimler*, 15(1), s. 33-45.
- Sezgin, F. (1970). *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, Band III., E. J. Brill, Leiden.
- Tepe, H. (2011). *Etik ve Metaetik*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- Uğurlu, M. C. (1997). "Hipokrat", *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 50(2), s. 67-78.
- Ülman, Y. I. ve Genç, S.V. (ed.), (2012). *Biyoetik Araştırmaları*, Türkiye Biyoetik Derneği Yay., İstanbul.
- Williams, R J. (2015). *Dünya Hekimler Birliği. Tıp Etiği Elkitabı*. (Çev: Civaner M.), Türk Tabipleri Birliği, Ankara.
- Yakıt, İ. (2015). *Tıp Felsefesi ve Etiği Üzerine*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Yıldırım, G. ve Kadioğlu, S., (2007). "Etik ve Tıp Etiği Temel Kavramları", *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 29(2), s. 7-12.
- Yıldırım, G. (2008). *Sağlık Profesyonellerinin Etik Kavramından Anladıkları ve Kuramsal Etik Çalışması Yapanlardan Bekledikleri*, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Adana.
- Yıldırım, N. (2006). "Hekim Kimliği ile Abdülhak Adnan Adıvar ve Tıp Tarihi ve Deontoloji Müderrisliği", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, VII(2), s. 55-86.

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : Rabia Tuba GÜÇEL
Doğum Yeri : Adapazarı/ Karasu
Doğum Tarihi : 01.01. 1987
E-posta : rabiaturbagucel@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : Çamlıca Kız Lisesi - 2004
Lisans : Sakarya Üniversitesi – Felsefe Bölümü -2009
Yüksek Lisans :
Doktora :

Yabancı Dil ve Düzeyi: İngilizce (Upper Intermediate)

Almanca (Intermediate)

Arapça (Beginner)

Osmanlıca (Elementary)